

การศึกษารูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่
เมษายน 2556

การศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
เพื่อการสร้างสรรคผลงานศิลปะ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่

เมษายน 2556

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
เพื่อการสร้างสรรคผลงานศิลปะ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่
เมษายน 2556

ถนอมศักดิ์ ไชยคำ. (2556). การศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้
อุดมการณ์ของรัฐ เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ. ปริญญาานิพนธ์ ศป.ม. (ทัศนศิลป์:
ศิลปะสมัยใหม่). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัฒน์,
รองศาสตราจารย์ จิตรพี ชวาลาวัฒน์.

การส่งออกถึงรูปลักษณ์ความเป็นไทยที่ปรากฏขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการแสดง
ออกผ่านสื่อที่แตกต่างกันออกไปหลายด้านด้วยกัน หนึ่งในกระบวนการที่แตกต่างกันเหล่านี้
การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรม เป็นกระบวนการหนึ่ง que แสดงออกถึง
ความเป็นไทยอย่างชัดเจนมาโดยตลอด

จากการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมสยามในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ประเทศสยามได้ยึดเอาประเทศมหาอำนาจจากตะวันตกเป็นต้นแบบ ในการ
พัฒนาประเทศ การรับเอาสหวิทยาการต่างๆ ในครั้งนั้นได้ทำให้ผลงานศิลปกรรมของไทย เกิดการ
เปลี่ยนแปลงตามไป โดยเฉพาะผลงานศิลปกรรมที่แสดงออกถึงรูปลักษณ์ของความเป็นไทย
ที่ผสมผสานรูปแบบสากลไว้ด้วยกัน

นอกจากนี้ นับตั้งแต่ประเทศไทยดำเนินนโยบายใน “การสร้างชาติ” ในสมัยของ จอมพล ป.
พิบูลสงคราม เป็นช่วงที่มีความสำคัญในการพยายามเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคมให้มีความทันสมัย
อารยประเทศทำให้ทั้งรูปแบบและเนื้อหาในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต
ผลงานศิลปกรรมที่ปรากฏขึ้นจึงเปลี่ยนจากจุดมุ่งหมายในการแสดงออกตาม จารีตประเพณี
มาเป็นการนำเสนอถึงอุดมการณ์ของรัฐ การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทย ผ่านผลงานศิลปกรรม
ในรูปแบบต่างๆ จึงมีความเชื่อมโยงและกลายเป็นกลไกหนึ่ง ที่ถูกหยิบยก ขึ้นมารับใช้และตอบสนอง
อุดมการณ์ของรัฐและผู้นำอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำหน้าที่ ในการสืบทอดอุดมการณ์เหล่านั้น
มาจนถึงปัจจุบัน

ในการวิจัยครั้งนี้จึงมีจุดประสงค์ในการศึกษาถึง ความเชื่อมโยงกันในการนำเสนอรูปลักษณ์
ความเป็นไทยที่ปรากฏในผลงานศิลปกรรมตามอุดมการณ์ที่รัฐกำหนดขึ้น โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับ
การวิจัยครั้งนี้เพื่อ 1. ศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับรูปลักษณ์ความเป็น
ไทยในงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ 2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ ผลงานต่างๆ
ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทยในการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ 3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้
มาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะตามแนวทางของตนเองตามลำดับ

THE STUDY THAT LOOKS AT ART WORK THROUGH TO USE OF GOVERNMENT
IDEOLOGY FOR CREATE A WORKS OF ART

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Fine Arts Degree in Visual Art: Modern Art
at Srinakharinwirot University

April 2013

Tanomsak Chicom. (2013). *The Study Thai Looks At Art Work Though To Use Of Government Ideology For Create A Works Of Art*. Master Thesis, M.F.A. (Visual Art: Modern Art). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Somsak Shawalawan, Assoc. Prof. Jitrapee Shawalawan.

Expression to the look of the Thailand that appears to date from the past is expressed through a variety of different ways. One of these different processes. Thailand is presented visually through the arts. The process is demonstrated. What is clear throughout Thailand. Of the transition to the Siam Society, in the reign of King Chulalongkorn. King Rama VI of Siam 5 countries have taken the privilege of the West as a model.

In developing countries. Taking various drugs in the United Wigan have made the art of Thailand. To change. In particular, the work of art that expresses the look and feel of the Thailand. The international mix together. Which represents the identity and ideals of. During the development of the country.

In addition, since the policy in Thailand. "Nation building" in the days of Chom Phon Pibulsonggram I was important in the effort to change and improve society. Civilized countries are similar in both form and content in the creation of artistic change. Of the works of art that appears to change in the expression of intent by the conservative tradition of presenting the ideology of the state. The presentation looks through Thailand. Works of art in various forms, there is a link, and a mechanism that was. Been raised. And the ideology of the state and the response more clearly. It also serves to inherit. Those ideas to date.

This research aims to study. A coherent presentation. Thailand looks as depicted in works of art as defined by the ideology that emphasizes the importance of this research for One. Study. And analyzed for texture, style and design associated with the arts in Thailand in response to the ideology of the state. 2 to study and analyze the various tasks involved in receiving the Thailand. The ideology of the state. 3 to use information obtained from this study to create works of art along. Of their respective

ปริญญาโท
เรื่อง
การศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ
ของ
ถนอมศักดิ์ ไชยคำ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ เดือน เมษายน พ.ศ. 2556

คณะกรรมการควบคุมปริญญาโท	คณะกรรมการสอบปากเปล่า
..... ประธาน ประธาน
(รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวลาวัฒน์)	(.....)
..... กรรมการ กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ จิตรพี ชวลาวัฒน์)	(รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวลาวัฒน์)
..... กรรมการ กรรมการ
	(รองศาสตราจารย์ จิตรพี ชวลาวัฒน์)
..... กรรมการ กรรมการ
	(.....)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีจากความกรุณาและช่วยเหลือแนะนำอย่างดียิ่งของรองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวลาวัฒน์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำตั้งแต่เริ่มพัฒนาโครงร่างการวิจัย และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์และเอาใจใส่ตลอดระยะเวลาการทำปริญญานิพนธ์ งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ และอาจารย์ ถนอม ซากักดี กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการเสนอแนะ และตรวจแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำปริญญานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณา และขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม ที่กรุณาสละเวลามาเป็นกรรมการสอบปากเปล่า พร้อมทั้งกรุณาให้คำแนะนำข้อคิดที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ที่กรุณาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และได้กรุณาปรับปรุง แก้ไขข้อบกพร่อง และให้คำแนะนำในการสร้างเครื่องมือให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งบุคคลที่ผู้วิจัยได้อ้างอิงทางวิชาการตามที่ปรากฏในบรรณานุกรม

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ธเนศ วงศ์ยานนาวา อาจารย์กมล เผ่าสวัสดิ์ และอาจารย์ เกษม เพ็ญภินันท์ และอาจารย์ทุกท่าน และขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ของผู้วิจัยที่ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านอย่างดีที่สุดเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

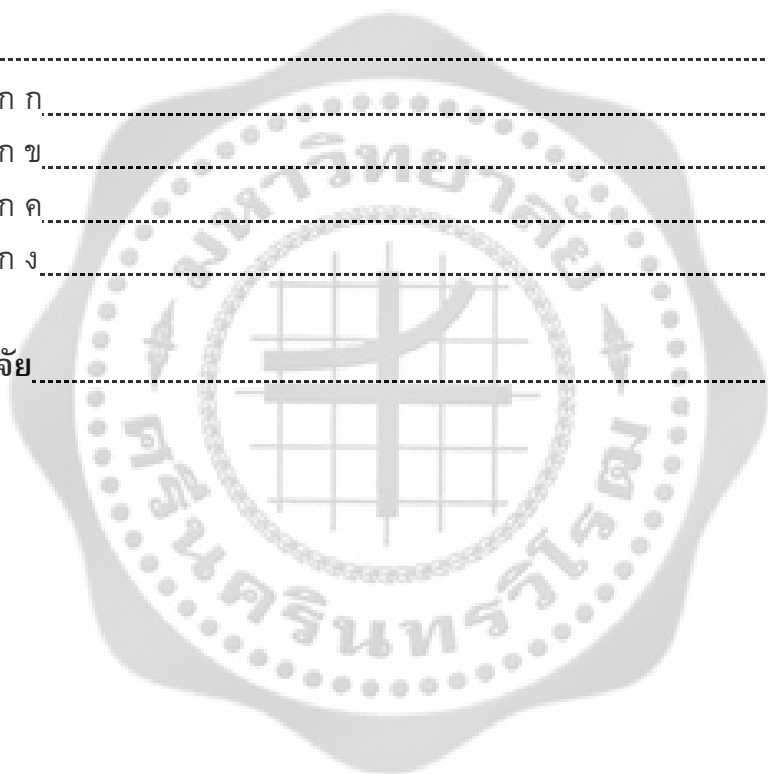
ถนอมศักดิ์ ไชยคำ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	3
ความสำคัญของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรม	6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพลและวัฒนธรรมจากตะวันตกของ ชนชั้นนำสยาม	14
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์	25
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ รัฐและประชากร	32
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แนวความคิดเรื่องชาติ	42
การสร้างความหมายของชาติไทย	56
การสร้างอัตลักษณ์ไทย	58
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปะในสังคมไทย	61
การสร้างแบบสอบถาม	68
3 วิธีดำเนินการวิจัย	73
การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	73
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	73
การเก็บรวบรวมข้อมูล	75
การวิเคราะห์ข้อมูล	75
การดำเนินการผลิตผลงานศิลปะ	75
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	77
ผลการศึกษาเอกสารและงานวิจัย	77

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 การสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	91
การสรุปผลการวิจัย	92
ข้อเสนอแนะ	94
บรรณานุกรม	95
ภาคผนวก	98
ภาคผนวก ก	99
ภาคผนวก ข	103
ภาคผนวก ค	106
ภาคผนวก ง	116
ประวัติย่อผู้วิจัย	118

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง.....	87
2 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และอันดับความพึงพอใจของผู้เข้าชมงานที่มี ต่อรูปแบบผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้ อุดมการณ์ของรัฐ.....	88
3 ผลการประเมินผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับ การรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ.....	89

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ดอกไม้ ขนาด 240*200 เซนติเมตร.....	85
2 4Angle ขนาด 480*200 เซนติเมตร.....	85
3 (ฉันทน์) ขนาด 240*200 เซนติเมตร.....	86

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในสภาพสังคมปัจจุบัน ความเป็นไทย หรือ “อัตลักษณ์ความเป็นไทย” ถูกนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่อและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับกระแสหลักของสังคม ที่ได้นำเสนอทั้งแนวความคิดและรูปแบบของ “อัตลักษณ์ความเป็นไทย” อยู่ในชีวิตประจำวันของเราอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าความเป็นไทยจะเป็นสิ่งที่จับต้องและหาความชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรมมิได้ แต่การนำเสนอความเป็นไทยในรูปแบบต่างๆ ยังคงถูกสร้างความหมายและเชื่อมโยงกับอุดมการณ์ของชาติในสังคมอย่างต่อเนื่อง วาทกรรมความเป็นไทยจึงเป็นเครื่องมือในการสร้าง และหลอมรวมความแตกต่างทั้งหลายที่ดำรงอยู่โดยทั่วไปในสังคม ให้กลายเป็นรูปแบบเดียวกัน คือ “อัตลักษณ์ไทย” ในรูปแบบเดียวกัน เนื่องจากความหมายของความเป็นไทยนั้นถูกปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอยู่เสมอ ส่งผลให้ปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นไทยจึงมีความคลุมเครือในการระบุถึงความหมายที่ชัดเจน “การนิยาม” ความเป็นไทยถึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการให้ความหมายและสร้างความเข้าใจต่อการนำเสนอตัวตนในฐานะ “คนไทย” ถึงแม้ว่าการนิยามความเป็นไทยจะดำเนินไปอย่างไม่คงเส้นคงวา (arbitrary) ก็ตาม ท่ามกลางการแสวงหาตัวตนและอัตลักษณ์ความเป็นไทย การนิยามและการสร้างความหมายความเป็นไทยยังคงถูกนำเสนอและผลิตซ้ำในกรอบแบบเดิมผ่านสิ่งต่างๆ เช่น ความเป็นไทยที่ผูกโยงกับจรรยาบรรณแบบไทย การใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง และการสำนึกถึงคุณค่า รวมถึงการปฏิบัติตัวตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทย ดังนั้น “วัฒนธรรมไทย” จึงกลายเป็นกระบวนทัศน์หนึ่งที่มีความสำคัญในการให้ความหมายกับลักษณะที่มีความเป็นไทยอันถูกต้องและดั้งเดิม และกลายเป็นกระแสหลักในการนำเสนอ ตัวตนของความเป็นไทย ที่เกิดขึ้นทั้งภายในประเทศและการนำเสนอตัวตนในระดับโลก ภายใต้การเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกในปัจจุบัน กระบวนทัศน์ทางวัฒนธรรมไทยจึงเป็นบรรทัดฐานสำคัญในการอธิบายรวมถึงการควบคุมลักษณะในการนำเสนอตัวตนที่แสดงถึง อัตลักษณ์ความเป็นไทยที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

อัตลักษณ์ความเป็นไทยจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและนำไปสู่การนำเสนอตัวตนผ่านกลไกของรัฐเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังเช่นที่ Hall ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาติไว้ว่า

อัตลักษณ์ของชาติมิใช่สิ่งที่มีมาแต่กำเนิด แต่ถูกสร้างขึ้นและทำให้เปลี่ยนแปลงภายใต้การนำเสนอภาพตัวแทน โดยมีความสัมพันธ์กับภาพตัวแทนนั้น เรารู้ว่าอะไรคือ “อังกฤษ” แต่เพียงจากวิถีทางที่ “ความเป็นอังกฤษ” ถูกนำเสนอโดยวัฒนธรรมแห่งชาติอังกฤษในฐานะชุดความหมาย จึงอาจกล่าวได้ว่าชาติมิได้เป็นเพียงหน่วยทางการเมือง แต่คือบางสิ่งบางอย่างที่สร้างความหมาย-ซึ่งคือระบบของการนำเสนอภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม (ก้องสกุล กวินรวีกุล. 2545: 149)

การทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์จึงไม่ได้เป็นข้อเท็จจริงแบบสำเร็จรูป หากแต่ผูกติดกับการนำเสนอในฐานะ “ผลผลิต” ที่ไม่มีวันจบสิ้นซึ่งเกิดขึ้นกับกระบวนการสร้างขึ้นจากภายใน และนำเสนอผ่านภาพตัวแทน การนำเสนอความเป็นไทยในรูปแบบต่างๆ จึงมักถูกนำเสนอและอ้างอิงผ่านวัฒนธรรมแห่งชาติ

วัฒนธรรมแห่งชาติ (National Culture) ไม่ใช่แค่เพียงดำรงอยู่ในฐานะสถาบันหลักทางสังคมหากแต่ประกอบด้วยสัญลักษณ์และการนำเสนอภาพตัวแทนต่างๆ ให้กับประชาชนและพลเมืองของชาติ ซึ่งการสร้างภาพตัวแทนเหล่านั้นเป็นการสร้างความหมายให้กับอัตลักษณ์ความเป็นไทยที่พยายามแสดงให้เห็นถึงเอกภาพทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบและกำหนดความคิดของคนในชาติ อัตลักษณ์ความเป็นไทยจึงเป็นผลผลิตของการนิยาม และการสร้างความหมายเพื่อนำเสนอภาพตัวแทนที่พึงประสงค์ที่มีอิทธิพลจากการกำหนดและควบคุมของรัฐ และได้กลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักที่กลายเป็นมาตรฐานในการนำเสนอตัวตนที่มีความเป็นไทย วัฒนธรรมไทยจึงเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการที่มีส่วนในการนิยามและให้ความหมายแก่ความเป็นไทย

หากแต่การนิยามและให้ความหมายในลักษณะของ วัฒนธรรมประจำชาตินั้นเป็นกระบวนการทัศน์ที่แฝงไว้ด้วยการสร้างความเป็นไทยในทัศนะของ ชนชั้นสูง และชนชั้นปกครองเป็นสำคัญ ดังเช่นที่ พัฒนา กิติอาษา ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับวัฒนธรรมกระแสหลักของไทยไว้ว่า

วาทกรรม วัฒนธรรมไทยเป็น “มายาคติทางการเมือง (political myth) ถูกผลิตขึ้นโดยชนชั้นผู้นำและปัญญาชน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ โดยรากฐานปรัชญาและอุดมการณ์ของชาติตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมเป็นรากฐานความคิดและแบบอย่างที่สำคัญ การผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมไทยใน ความหมายที่ใกล้เคียงกับอารยธรรมนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาส่งผลให้กระบวนการทัศน์ วัฒนธรรมไทยตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองมาอย่างต่อเนื่อง วาทกรรมวัฒนธรรมไทยจึงเป็นผลผลิตของความทันสมัย แต่ถูกทำให้มีเนื้อหาเน้นความสำคัญของอุดมการณ์อนุรักษนิยมและการธำรง โครงสร้างอำนาจของชนชั้นนำของไทย (พัฒนา กิติอาษา. 2546: 24)

จากการให้ความสำคัญในการนิยามความหมายของวัฒนธรรมไทยในลักษณะนี้ จึงเป็นผลให้การนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นไทยในกระแสหลักนั้น ถูกกำหนดจากมาตรฐานของวัฒนธรรมชั้นสูง (High Culture) ที่มีลักษณะที่สูงส่งถูกต้องดีงามและทรงคุณค่าในการอนุรักษ์ เป็นหลักสำคัญในการนำเสนอ อัตลักษณ์ความเป็นไทย และขณะเดียวกันก็พยายามเปลี่ยนแปลงและแบ่งแยกอัตลักษณ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมของประชาชนทั่วไปที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวันและอยู่นอกเหนือจากการนิยามให้กลายเป็น วัฒนธรรมชั้นล่าง (Low Culture) ที่มีลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ในการบรรจุเป็นอัตลักษณ์ความเป็นไทย ในการเลือกสร้างและเลือกนิยามความเป็นไทยในแง่นี้ จึงทำให้อัตลักษณ์ความเป็นไทย กลายเป็นรูปแบบเดียวแบบเบ็ดเสร็จ คือความหมายที่มีลักษณะเป็น วัฒนธรรมชั้นสูงที่มีความเป็นอารยธรรมเท่านั้น การเลือกนิยามความเป็นไทยจึงแสดงให้เห็นถึง

ความเหลื่อมล้ำระหว่างวัฒนธรรมของชนชั้นสูง และทำให้วัฒนธรรมของประชาชนทั่วไปที่ดำเนินไปในชีวิตประจำวันกลายเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าและถูกมองข้ามในฐานะการเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ความเป็นไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคับแคบของกระบวนทัศน์วัฒนธรรมไทยในกระแสหลักที่ “ความเป็นไทย” หรือ “ อัตลักษณ์ความเป็นไทย” มีกรอบในการแสดงออกที่ผูกติดกับมาตรฐานจากวัฒนธรรมชั้นสูงเป็นต้นแบบและถูกต้องดีงามเสมอ จนกลายเป็นรูปแบบและสูตรสำเร็จในการนำเสนอและแสดงออกถึง อัตลักษณ์ความเป็นไทย และนำไปสู่การสร้างวาทกรรมความเป็นอื่นทางวัฒนธรรมของคนชนชั้นล่าง จากการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นไทยที่ปรากฏตามสื่อต่าง ๆ ชีวิตประจำวันจึงมีลักษณะที่บ่งบอกถึงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่ดั่งงามถูกต้องตามมาตรฐานของวัฒนธรรมของชนชั้นสูง ที่เกิดจากการนิยามที่มีการคัดกรองและเลือกสรรลักษณะที่พึงประสงค์บางประการ ในการนำเสนอเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์ความเป็นไทยเป็นลักษณะของชนชั้นสูงในสังคมและแยกขาดจากลักษณะทั่วไปของชาวบ้านหรือพลเมืองในสังคม

จากข้อมูลและความสำคัญดังกล่าวจึงพอจะประมวลได้เป็นปัญหาดังนี้

1. การนำเสนอ รูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมในรูปแบบต่างๆ เป็นการนำเสนอโดยการยึดเอาอุดมการณ์ของรัฐเป็นสำคัญ และได้กลายเป็นบรรทัดฐานและค่านิยมที่สำคัญในการนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทย

2. การยึดรูปเอาอุดมการณ์ของรัฐเป็นมาตรฐานในการกำหนด รูปลักษณ์ความเป็นไทย จึงทำให้ รูปลักษณ์ที่เกิดจากการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนโดยทั่วไปถูกมองข้ามและไม่ถูกจัดว่าเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นไทยหรือกลายเป็น “เป็นอื่น” ที่นอกเหนือจากการนิยาม

3. การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมที่ตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ กลายเป็นแบบแผนในการปฏิบัติ และมาตรฐานในการแสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์ไทยที่พึงประสงค์

จากความสำคัญข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยที่นำเสนอผ่านผลงานศิลปกรรมในรูปแบบต่างๆที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน เช่น โทรทัศน์ นิตยสาร รวมถึงสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆในปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะการแสดงออกที่เป็นผลจากการตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ และกลายเป็นมาตรฐานและค่านิยมในการแสดงออกที่ถูกต้องดีงาม และบ่งบอกถึงลักษณะของ “อัตลักษณ์ความเป็นไทย” โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มาพัฒนาสร้างสรรค์และนำเสนอเป็นผลงานศิลปะตามแนวทางของผู้วิจัยต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการใช้รูปลักษณ์ความเป็นไทยในงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ

2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทย

2.1 การศึกษาและวิเคราะห์แนวความคิด การนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงาน ศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ

2.2 การวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับ การนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ

3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะในรูปแบบจิตรกรรมตามแนวทางของผู้วิจัย

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อให้ทราบถึงที่มาและแนวความคิด ในการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ

2. เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยแนวความคิดของการนำรูปลักษณะไทยผ่านงานศิลปกรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะตามแนวทางของผู้วิจัย

3. เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิดการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ ต่อบุคคลทั่วไปที่สนใจ

ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อให้การวิจัยในครั้งนี้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตในการวิจัยดังนี้

1. ในการวิจัยครั้งนี้จะมุ่งเน้นการศึกษาเรื่อง การนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรม ที่มีลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากการสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐเป็นหลัก

2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ภาพร่างที่เกิดจากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยเพื่อการตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ จำนวน 50 ชิ้น

3. ตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ได้จาก ลักษณะของการแสดงออกถึงรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมที่ตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐที่ปรากฏบนสื่อในชีวิตประจำวัน รวมทั้งสิ่งพิมพ์ต่างๆ แล้วนำมาวิเคราะห์แล้วสร้างเป็นภาพร่างต้นแบบจำนวน 50 ชิ้น แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญเลือกสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ให้เหลือภาพร่างต้นแบบจำนวน 10 ชิ้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. อັดลักษณะ หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้นๆ เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลับสังคม อื่นๆ พูดง่ายๆ คือลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่น ๆ “อັดลักษณะ” มาจากภาษาบาลีว่า อุตฺต + ลักษณะ โดยที่ “อັดตะ” มีความหมายว่า ตัวตน, ของตน ส่วน “ลักษณะ” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว หากมองเพียงแค่รูปศัพท์ “อັดลักษณะ” จึงเหมาะจะนำมาใช้หมายถึงลักษณะเฉพาะตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

2. วัฒนธรรมหมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิต สร้างขึ้นด้วยกัน เรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

3. รูปลักษณ์ความเป็นไทย หมายถึง สัญลักษณ์ หรือ ลักษณะต่างๆที่บ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะของบุคคล หรือ สังคม ที่มีความหมายของความเป็นไทย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งตามประเภทต่างๆ ที่สอดคล้องกับการหัวข้อการวิจัยไว้ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรม
 - 1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของ “วัฒนธรรม”
 - 1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ การให้ความหมายของ วัฒนธรรมในประเทศไทย
 - 1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมและความศิวิไลซ์
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพลและวัฒนธรรมจากตะวันตกของชนชั้นนำสยาม
3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์
 - 3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์แห่งชาติ
4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ รัฐและประชากร
 - 4.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ รัฐและกลไกของรัฐในทัศนะของ มาร์กซ์ซิลด์
 - 4.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ รัฐและกลไกของรัฐในทัศนะของ มิลเชล ฟูกูต์
5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แนวความคิดเรื่องชาติ
 - 5.1 แนวความคิดเรื่อง ชาตินิยม
 - 5.2 แนวความคิดเรื่อง ชาตินิยมในประเทศไทย
 - 5.3 แนวความคิดเรื่อง ชาตินิยม ของหลวงวิจิตรวาทการ
6. การสร้างความหมายของชาติไทย
7. การสร้าง อัตลักษณ์ไทย
8. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปะในสังคมไทย
 - 8.1 ยุคศิลปะสร้างชาติ
 - 8.2 ศิลปะไทยและเอกลักษณ์ประจำชาติ
9. การสร้างแบบสอบถาม

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของ “วัฒนธรรม”

เนื่องจากการให้ความหมาย และคำนิยามเกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่เชื่อมโยงกับการแสดงออกถึงความเป็นไทยในการวิจัยครั้งนี้ ดังนั้นการให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ในแต่ละยุคสมัย จึงมีผลต่อการทำความเข้าใจกับทิศทางของความเป็นไทยที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่มีการแปลงความหมายมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “culture”

ถึงแม้ว่าคำจำกัดความของคำว่า วัฒนธรรมจะมีการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อน (hostility) นับตั้งแต่ปลายคริสต์ที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็ตาม แต่คำว่า “วัฒนธรรม” ก็ยังถูกใช้ในการอธิบายสังคมตลอดมา

เอ็ดเวิร์ด ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่ได้ให้คำจำกัดความหมายของ วัฒนธรรมในปี 1871 โดยระบุว่า วัฒนธรรม หมายถึง ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถหรืออุปนิสัยอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้มาโดยการเป็นสมาชิกของสังคม แม้ว่าวงวิชาการสาขามนุษยวิทยาจะผลิตความหมายการศึกษาวิเคราะห์จำนวนมาก รวมทั้งประเด็นโต้แย้งต่างๆ ในระยะเวลาที่ผ่านมา แต่คำนิยามของไทเลอร์ เรียกได้ว่ามีความเป็นอมตะและสะท้อนมุมมองนักมานุษยวิทยาที่ต่อ วัฒนธรรมได้อย่างชัดเจนที่สุด (พัฒนา กิติอาษา. 2546: 62)

จะเห็นได้ว่าคำจำกัดความนี้ครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่างทั้งที่เป็นวัตถุ ปรัชญาการณ และแนวความคิดต่างๆในสังคม

คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ในคำนำของหนังสือเรื่อง ชะตาของแนวความคิดวัฒนธรรม (The Fate Of “Culture”: Geertz and beyond) ออร์ตเนอร์ได้กล่าวถึงทฤษฎีวัฒนธรรมของเกียร์ซว่ามีสองมิติ มิติแรกเกี่ยวกับภววิทยา (ontology) “เป็นการตอบคำถามว่า วัฒนธรรมคืออะไร” (what culture is) และมิติที่สองเกี่ยวกับญาณวิทยา (epistemology) ซึ่งตอบคำถามว่า เรารู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างไร (how we can know it) ในมิติแรก เราอาจพูดได้ว่าวัฒนธรรมคือโลกทัศน์ ค่านิยม และคุณสมบัติอื่นๆ ของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง(หรือสังคมหนึ่ง โดยเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นๆ แนวความคิดนี้เป็นแนวคิดหลักในเรื่องวัฒนธรรมของสำนักมานุษยวิทยาอเมริกันมาตั้งแต่อดีต เป็นแนวคิดของโบแอส มีด และเบนเนดิก (อคิน รพีพัฒน์. 2551: 74)

ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์(Charles F. Keyes) นักมานุษยวิทยาที่ทำงานวิจัยมากมายเกี่ยวกับประเทศไทย ได้แยกความหมายจากที่ปรากฏใช้อยู่ในปัจจุบันโดยนักวิชาการสำนักต่างๆ ออกเป็น 5 กลุ่มดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมคือรูปแบบของปรากฏการณ์และเหตุการณ์ที่ได้สังเกตเห็น (pattern of observed events) ที่เป็นทักษะของนักพฤติกรรมศาสตร์ (behaviorist) และวัตถุนิยม ศาสตราจารย์ประชิดว่า ในกรณีนี้วัฒนธรรมมีเพื่อให้คนข้างนอกมอง ไม่ได้มีไว้สำหรับผู้ถูกศึกษา (เจ้าของวัฒนธรรม) ใช้
2. วัฒนธรรมในฐานะเป็นบุคลิกภาพ ความหมายนี้เป็นความหมายที่นักมานุษยวิทยาสำนัก “วัฒนธรรม และ บุคลิกภาพ” (culture and personality) ใช้ นักจิตวิทยาจำนวนหนึ่งก็ใช้ด้วย
3. วัฒนธรรมคือการรับรู้ นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เรียกตนเองว่า นักมานุษยวิทยาสำนักการรับรู้ (cognitive anthropologists) ยึดถือความหมายนี้
4. วัฒนธรรมคือโครงสร้างพื้นฐานของจิตมนุษย์ นี่คือความหมายที่เลวี สโตรส นักมานุษยวิทยาผู้ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสใช้
5. วัฒนธรรมคือความหมาย (อันเป็นที่รู้กันทั่วไป หรือสาธารณะ) ศาสตราจารย์คายส์กล่าวไว้เป็นภาษาอังกฤษว่า “culture as (public) meaning” เกียร์และเทอร์เนอร์ และนักมานุษยวิทยาอื่นๆหลายคนใช้ความหมายนี้ (อคิน รพีพัฒน์. 2551: 73)

เรมอลนธ์ วิลเลียมส์ ได้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของคำว่า “culture” ว่า เดิมคำนี้มีความหมายจำกัดเฉพาะแนวประเพณีปฏิบัติที่ดั่งาม ส่วนความหมายที่นักสังคมศาสตร์มาให้ความหมายรวมถึงวิถีชีวิตด้านต่างๆ นั้นเป็นความหมายภายหลัง อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เป็นนักวิพากษ์สังคม สำหรับวิลเลียมเอง เขาเป็นผู้หนึ่งที่ผลักดันให้ “culture” มีความหมายเป็นวิถีชีวิตพื้นๆ (culture is ordinary) (Williams. 1989) หรือที่สุจิตต์ วงษ์เทศ และ เตชะพีระเคยใช้คำว่า “วัฒนธรรมดา” (ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548: 89) ในบทความของได้อธิบายถึงที่มาที่ไปและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในสังคมยุโรป ซึ่งสามารถเทียบเคียงและเผยให้เห็นพัฒนาการของมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมในสังคมไทย ดังที่ พัฒนา กิตติอาษา ได้สรุปใจความสำคัญไว้ดังนี้

ประการแรก ความหมายของ “วัฒนธรรม” ในยุคสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับ “อารยธรรม” (cultivation) เริ่มปรากฏตัวในคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา พัฒนาการดังกล่าวเกิดขึ้นคล้ายคลึงกันทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน

ประการที่สอง การใช้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ในความหมายเดียวกับอารยธรรมและการปลูกฝังความเจริญอกงาม เป็นรากฐานสำคัญของกระบวนทัศน์ทางทฤษฎีแบบวิวัฒนาการนิยมและวิสัยทัศน์ที่มองว่าสังคมและเชื้อชาติของยุโรปเป็นยอดพีระมิดของความเจริญ (Eurocentrism) ซึ่งมีอิทธิพลสูงสุดในวงการของยุโรปในช่วงเวลาดังกล่าว กระบวนทัศน์ข้างต้นนี้ได้สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับลัทธิล่าอาณานิคม และการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจในทวีปยุโรปไปทั่วโลกวิชาการสาขามนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์หลายแขนงโดยเฉพาะมานุษยวิทยาก็เติบโตขึ้นจากการศึกษาวัฒนธรรมในความหมายแบบสากลนิยม (Universalism) ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นการศึกษาวิถีชีวิตของคนเฉพาะกลุ่ม (Particularism) ในเวลาต่อมา รวมทั้งข้อถกเถียงที่ว่า นักมานุษยวิทยาควรจะเน้นศึกษาวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบการผลิตซ้ำเชิงวัตถุ (material production system) หรือระบบความคิดหรือความหมายผ่านการใช้สัญลักษณ์ (signifying or symbolic system)

ประการที่สาม การใช้คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาอังกฤษเต็มไปด้วยข้อถกเถียงและโต้แย้งอย่างเผ็ดร้อน (hostility) นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาเหตุผลสำคัญคือวัฒนธรรมได้รับการนิยามและใช้ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนอุดมการณ์ของชนชั้นสูง และการต่อต้าน การใช้คำนี้ในการปลุกกระตือรือร้นของเยอรมันในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเด็นสำคัญที่เป็นเหตุให้คำนี้ตกเป็นเป้าหมายของการวิพากษ์วิจารณ์อาจเนื่องมาจากการให้คำนิยามที่ว่า (1) วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความรู้และศิลปะวิทยาการขั้นสูงที่เหนือกว่า(คนอื่น) (superior knowledge) (2) ลักษณะนิสัยที่ได้รับการศึกษาอบรม บ่มเพาะสั่งสอนมาเป็นอย่างดี (refinement) และ (3) การแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างศิลปะของชนชั้นสูง (high art) กับศิลปะและสื่อบันเทิงของสามัญชนทั่วไป (popular art and entertainment) พุดให้ชัดเจนก็คือ มโนทัศน์วัฒนธรรมถูกโจมตีเพราะวัฒนธรรมถูกผูกขาดการนิยามและใช้ในความหมายที่เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของชนชั้นสูง ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นนำ ในขณะที่วิถีชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมถูกมองข้าม ได้รับการดูถูกเหยียดหยาม หรือไม่ได้รับพิจารณาว่าเป็นวัฒนธรรม (พัฒนา กิตติอาษา. 2546: 60-62)

1.2 การให้ความหมายของ วัฒนธรรม ในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยหลังจากการรับอิทธิพลและปรับตัวจากการเผชิญหน้ากับลัทธิอาณานิคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชการที่ 4 และ รัชการที่ 5 เป็นสำคัญ ที่ประเทศสยามได้มีการพัฒนาบทบาทของตนเองไปสู่ความเป็น “อารยะ” และ เป็นแนวคิดที่นำมาสู่การให้ความสำคัญต่อการสร้างและนำเสนอตัวตนที่มีลักษณะของวัฒนธรรมที่เป็นอารยะ ที่ยึดต้นแบบจากประเทศเจ้าอาณานิคมเป็นหลัก สืบเนื่องมาถึงยุคสมัยแห่งการสร้างชาติ ภายใต้รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีวางนโยบายการสร้างชาติผ่านการสร้างสังคมให้มีวัฒนธรรมที่เป็นสากลมากขึ้นวัฒนธรรมจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการสร้างชาติ

การสร้างชาติมีความหมายกว้างใหญ่ไพศาลเริ่มตั้งแต่ประชากรของชาติจะต้องสร้างตัวของตนเองให้เป็นพลเมืองที่ขึ้นมาก่อน กล่าวคือมีวัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำมาหากินดี... (ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548: 93; อ้างอิงจาก แถมสุข. 2519: 124) ซึ่งคำว่าวัฒนธรรมถูกใช้เป็นทางการครั้งแรกใน พ.ร.บ. บำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2483 โดยอำนาจพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2484 ความว่า “วัฒนธรรม” หมายความว่า ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมกลืน ก้าวหน้าของชาติ และ ศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548: 93; อ้างอิงจาก สุชีพ. 2500: 160)

บุคคลอีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญในการให้ ความหมายกับวัฒนธรรมในช่วงนี้คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยระบุว่า

ตามที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปนั้น culture หมายถึง ความเจริญในทางวิชาความรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปะ วิทยา วรรณคดี ศาสนา ตลอดจนขนบทำเนียมประเพณีและ จรรยา มารยาท ส่วน civilization นั้นมักใช้หมายถึงความเจริญเนื่องด้วยองค์การของสังคม เช่น การเมือง การกตหมาย การเสถกิจ เฉพาะอย่างยิ่งแบบ อุตสาหกรรม ที่ใช้โดยนัยต่างกันเช่นนี้ มีมูลมาจากต้นศัพท์ เพราะ culture หมายถึง ความเจริญงอกงามอันเทียบได้กับความเจริญซึ่งได้จากการเพาะปลูก สิ่งใดที่เพาะปลูกให้เจริญขึ้นมาด้วยการศึกษาอบรมย่อมเข้าอยู่ใน culture หรือวัฒนธรรม ส่วนคำว่า civilization ซึ่งเราแปลว่าอารยะธรรม ตามต้นศัพท์ หมายถึงความเจริญของนครหรือพลเมือง คือผู้ที่อยู่ในนครมีเมืองเป็นหลัก เพราะฉะนั้นจึง หมายถึงความเจริญซึ่งเนื่องมาจากองค์การของสังคม ขอชักตัวอย่างวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์หรือวิทยาศาสตร์ซึ่งมุ่งหมายจะหาความจริงในธรรมชาติ เพื่อเป็นความรู้เท่านั้นก็เป็นเรื่องของวัฒนธรรม แต่วิทยาศาสตร์ที่ใช้ความรู้ให้ประโยชน์แก่ชีวิตของบ้านเมือง เช่น ใช้ทำรถไฟ อุตสาหกรรมต่างๆ การสาธารณสุข ฯลฯ และอื่นๆ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของอารยะธรรม (ก้องสกุล. 2545: 167; อ้างอิงจาก นราธิป พงศ์ประพันธ์. 2485: 89)

ตามคำนิยามแบบนี้ทำให้วัฒนธรรมมีความหมายที่แคบและเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่มุ่งเน้นถึงการแสดงออกที่มีลักษณะที่ตีงตามการกำหนดจากการนิยามของชนชั้นสูงและชนชั้นปกครองเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับ ยุคติ มุกดาวิจิตร ได้แสดงทัศนะว่า

ตามนิยามแบบนี้ “วัฒนธรรม” หมายถึง “แบบปฏิบัติบางประการที่ดั่งาม” ในแง่ “วัฒนธรรม” เป็นพฤติกรรมหรือประติษฐ์กรรมบางส่วนของมนุษย์ ที่สำคัญคือ กิจกรรมหรือประติษฐ์กรรมเหล่านั้นต้องเป็นสิ่งที่ “ดั่งาม” “เจริญงอกงาม” หรือ “เหมาะสม” จึงจะมี “คุณค่า” ควรค่าแก่การประพุดิหรือเสพในฐานะสิ่งที่มีคุณค่าเหนือคุณค่าเหนือพฤติกรรมและประติษฐ์กรรมทั่วไป อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องพิจารณาในรายละเอียด ได้แก่ “ความดั่งาม” “ความเจริญงอกงาม” “ความเหมาะสม” วัฒนธรรมนั้นแตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละ “วาทกรรมวัฒนธรรม” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอ้างอิงที่แต่ละวาทกรรมให้ความสำคัญ และบริบทของการสร้างความหมายที่แต่ละวาทกรรมเผชิญอยู่ (ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548: 92)

จากการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วง จอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487(ที่เกิดขึ้นก่อนการตั้งกระทรวงวัฒนธรรมในปี พ.ศ.2495) ถึงแม้จะเป็นเวลาช่วงสั้นๆหากแต่มีการดำเนินนโยบายและบังคับใช้กันอย่างเข้มข้น ในระยะเวลาเพียง 5 ปี แต่เป็นการปรับปรุงวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่กำหนด และมีอิทธิพลที่ส่งผลสืบเนื่องมาถึงในปัจจุบัน

ในช่วง พ.ศ. 2506-2513 บุคคลที่สำคัญในการวิพากษ์นโยบายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของไทย คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ โดนนำเสนอผ่านวารสารสังคมศาสตร์ ในเชิงวิพากษ์ ที่มุ่งเน้นการนำเสนอ วัฒนธรรม ที่แยกขาดออกจากกระบวนการชาตินิยมว่า

“วัฒนธรรม” ของรัฐ และ “วัฒนธรรม”ของ “ตะวันตก” ที่ได้รับการส่งเสริมโดยชนชั้นนำทางอำนาจ และเสนอให้นุรักษ์และฟื้นฟู “วัฒนธรรม” “ไทย” และ “วัฒนธรรม” “ตะวันออก วาทกรรมวัฒนธรรมแบบสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ได้กล่าวถึงจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งของวารสารไว้ว่า เพื่อจูงใจให้คนรักชาติ...วิธีการอันเราจะเข้าใจให้เกิดความรักชาตินั้น ก็ด้วยการนำความจริง ความดี ความงามของชาติมาเสนอ ให้พวกเรารู้จักชาติเราอย่างถูกต้องต่อแต่ ในขณะเดียวกันเราก็ต้องประกอบ ด้วยความกล้า กล้าทำทายเป็นสิ่งซึ่งเราเห็นว่าเลวทรามต่ำช้า หรือสิ่งที่อัปยศต่อชาติของเรา... เราเห็นว่าวิธีเดียวที่จะทำให้คนรู้จักชาติไทยในทางที่ถูก คนไทยจะต้องเลิกรังเกียจของไทยๆ ว่าเก่า ว่าล้าสมัย... ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะเลิกเห่อฝรั่ง... เราไม่ต้องการกระตุ้นชาตินิยม เราไม่เห็นว่าการที่ไทยจะต้องดีทุกสิ่ง ทุกสิ่งที่เป็นเทศจะต้องเลวตรงกันข้าม ควรเลิกละกิเลสอย่างไทยๆ ได้หลายอย่างแล้วและควรเรียนรู้จากฝรั่งอีกมาก... เรายินดีที่จะเสนอคุณงามความดีของฝรั่งสู้กันเรื่อยๆ ไป... (ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548: 96; อ้างอิงจาก สุลักษณ์. 2506: 4-5)

1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แนวความคิดวัฒนธรรมและความศิวิไลซ์

เมื่อพิจารณาจากต้นกำเนิดของการ นิยามและการสร้างความหมายของวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์ไทยในข้างต้นแล้ว ได้แสดงให้เห็นมโนทัศน์ของวัฒนธรรมไทยที่แฝงไว้ด้วย อคติ และขีดจำกัด และ ความคับแคบ ที่กลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมมาทุกยุคทุกสมัย การทำความเข้าใจกับบริบทของวัฒนธรรมที่พยายามผูกโยงความหมายไว้กับ ความจริง ความดี ความงาม เหล่านี้ทำ

ให้วัฒนธรรม มีขีดจำกัดในการอธิบายวิถีชีวิตของกลุ่มคนทั่วไปในสังคม หากแต่เป็นการมุ่งนำเสนอให้วิถีชีวิตของชนชั้นนำในแต่ละยุคสมัยเป็นหลัก ท่ามกลางความแตกต่างของวิถีชีวิตของคนในสังคม วัฒนธรรมที่ถูกนิยามความหมายตามทัศนะของชนชั้นนำในสังคม ได้กลายเป็นเครื่องมือและมาตรฐานในการสร้างเส้นแบ่งระหว่างชนชั้นให้เกิดขึ้นในสังคม อารยธรรม และความศิวิไลซ์ เป็นสิ่งที่ปัญญาชนและผู้นำชาวสยามตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้พยายามสร้างให้เกิดขึ้นโดยมีต้นแบบมาจากประเทศเจ้าอาณานิคม ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นความหมายหลักของ “วัฒนธรรมไทย” มาโดยตลอด

ดังเช่นที่ ทวีศักดิ์ แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและกระบวนการสร้างวาทกรรมเพื่อทำอารยธรรม “ตะวันตกให้เป็นตะวันออก” (Orientalizing the Occidental) ของชนชั้นผู้นำสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้นำของสยามในเวลานั้น โดยเฉพาะรัชกาลที่ 4 และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) มีบทบาทสำคัญในการ คัดสรร คัดเลือก ให้คำอธิบาย และตอบโต้กับความรู้และอารยธรรมตะวันตกที่สยามรับเข้ามา แม้ว่าในสมัยแรกๆสยามเชื่อมั่นว่าความรู้ในทางธรรมของตนเหนือกว่าความรู้ในทางโลกย์ของตะวันตกแต่ในระยะต่อมา โดยเฉพาะช่วงหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในสมัยรัชกาลที่ 5 และบทบาทในการบริหารบ้านเมืองของเจ้านายรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศยุโรป จิตสำนึกเกี่ยวกับสถานภาพของตนเองดังกล่าวเริ่มสั่นคลอนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด สยามเปิดรับและยอมรับความเหนือกว่าและยิ่งใหญ่ของพลังอำนาจของความรู้ทางโลกจากตะวันตกเรื่อยมา ความอ่อนแอและไร้พลังทางปัญญาของสยามในการทำตะวันตกให้เป็นตะวันออกได้กลายมาเป็นปัญหาใหญ่ และประเด็นคำถามสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยใหม่ (พัฒนา กิตติอาษา. 2546: 64; อ้างอิงจาก ทวีศักดิ์ เผือกผสม. ม.ป.ป.)

จากความเชื่อมั่นในความเป็นตะวันออกของตนเองในช่วงแรก ปัญญาชนในสยามต้องเผชิญกับปัญหาใหญ่กับการตอบโต้กับความเจริญทางด้านความรู้ และการพัฒนาของเทคโนโลยี หลังจากการตอบโต้ของผู้นำชาวสยามเริ่มอ่อนแอลง ผู้นำและปัญญาชนชาวสยามจึงหันกลับมาให้ความสนใจกับการทำตามอารยธรรมที่มีต้นแบบมาจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งปัจจัยหลักในการเปลี่ยนแปลงสำนึกของตนเองในครั้งนั้นมีตัวแปรที่สำคัญคือ กลุ่มปัญญาชนของสยามที่ได้รับการศึกษาจากประเทศยุโรปในสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มปัญญานี้ เป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปของสยามในหลายด้าน เช่น การเมือง การปกครอง การปฏิรูปการศึกษา ชนชั้นทางสังคม รวมถึงการพัฒนาสยามเก่าในรูปแบบต่างๆ ให้เป็น “สยามใหม่” ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชยานนท์ ได้กล่าวว่า

สังคมสยามแบบเก่าที่สืบทอดกันมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์โดยประมาณ เริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ “สยามใหม่” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และเด่นชัดยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างปี ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓, ค.ศ. ๑๘๖๘ - ๑๙๑๐) กลุ่ม “สยามหนุ่ม” ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ประกอบด้วยโอรสของรัชกาลที่ ๔ ที่พยายามปฏิรูปการคลังและการศึกษา โดยมีจุดสุดยอดของความเปลี่ยนแปลงอยู่ที่การปฏิรูปการปกครองในปี ๒๔๓๕ ที่ทำให้อำนาจสูงสุดอารวมศูนย์อยู่ที่สถาบันกษัตริย์ ในสมัยของ “สยามหนุ่ม” อำนาจที่กำกวมและคานกันระหว่างเจ้ากับขุนนางและ

ผู้นำท้องถิ่นหมอบไป เช่น การลอบทบาทขุนนางตระกูล บุนนาคและยุบวังหน้า อาจกล่าวได้ว่า รัชกาลที่ ๕ เป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระราชอำนาจและพระราชบารมีสูงสุดทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติยิ่งกว่าครั้งใดในประวัติศาสตร์

ผลจากการทำสนธิสนธิสัญญาเบาริง ระบบการค้าต่างประเทศที่เคยผูกขาดโดนเจ้าและขุนนางก็กลายเป็นการค้าเสรี ทำให้เศรษฐกิจเติบโตและเริ่มทำการเกษตรเพื่อส่งออก ชนชั้นสูงได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนี้ เมืองหลวงเริ่มมีชนชั้นกลางขนาดเล็กที่ส่วนหนึ่งมีเชื้อสายจีน ลูกหลานบางคนได้เป็นราชการในระบบที่ขยายตัวขึ้น ระบบไพร่ที่เสื่อมโทรมประกอบกับการเลิกทาสโดยรัชกาลที่ ๕ ทำให้สังคมสยามใหม่เปลี่ยนจากการมี “เจ้า – ขุนนาง - ไพร่ - ทาส” กลายมาเป็น “เจ้า - ข้าราชการ - ราษฎร” โดยมีชนชั้นกลางแทรกอยู่ตรงกลาง

ยุคสยามใหม่โดยกลุ่มสยามหนุ่มจึงเป็นยุคแห่ง “แรกมีในสยาม” วิทยาการที่ก้าวหน้าและการปรับปรุงแก้ไขจารีตประเพณีล้าหลังต่างๆ ได้รับการริเริ่มในยุคนี้มากมาย ทั้งการรถไฟ การไปรษณีย์ การสร้างถนนราชดำเนิน การเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรกของกษัตริย์ไทยถึง ๒ ครั้ง การเลิกประเพณีหมอบคลานและการเลิกทาส ฯลฯ (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 16)

จากการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคมสยามเก่าเข้าสู่ “สยามใหม่” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ – ๕ นั้นทำให้ประเทศสยามมีการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นอารยธรรมตามแบบตะวันตกมากขึ้น การปรับเปลี่ยนท่าทีของตนเองในขณะนั้นทำให้ กลุ่มปัญญาชนและชนชั้นเริ่มปรับตัวเองเข้าสู่ความเป็นอารยธรรมกันอย่างแพร่หลาย บางครั้งความเชื่อมั่นในทางธรรมที่เชื่อมั่นว่าตนเหนือกว่าชาติตะวันตกนั้นอาจจะเกิดขึ้นกับบางส่วนของชนชั้นสูงในสังคมเพียงเท่านั้น แต่สยามประเทศโดยทั่วไปในขณะนั้นกำลังตื่นตัวกับปรากฏการณ์ความมหัศจรรย์ของเทคโนโลยี และแสงยานุภาพทางการทหารที่หลังไหลเข้าสู่สยาม ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้นำพามาซึ่งความท้าทายต่อความเชื่อมั่นและสำนึกแบบเก่าที่มีอยู่ของชนชั้นสูงในสยาม และมีอิทธิพลต่อการปรับตัวเพื่อไขว่คว้าหาความศิวิไลซ์ การบริโภคสินค้าเป็นเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงออกอย่างเห็นได้ชัดถึง ความแตกต่างกันของชนชั้นในการเข้าถึงความศิวิไลซ์ ชนชั้นสูง ขุนนาง หรือ เชื้อพระวงศ์ มักจะเข้าถึงและให้ความสำคัญกับการบริโภคความศิวิไลซ์มากกว่าชนชั้นอื่นอื่นๆ ในสังคมซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นอย่างน้อย ดังเช่นที่ ชัย เรื่องศิลป์ ได้อธิบายถึงพฤติกรรมกรรมการบริโภคของชนชั้นสูงในขณะนั้นว่า

เวลาเรือเมล์จากต่างประเทศเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ผู้ที่ขึ้นไปซื้อสินค้าในเรือก่อนใคร ๆ ก็คือ พวกเจ้านายและขุนนาง สินค้าที่ขายคล่อง ได้แก่ เครื่องแต่งกายที่ทันสมัย มีหมวก เสื้อนอก เสื้อเชิ้ตสีขาว กระดุมทอง เน็คไท สายนาฬิกา กางเกง ถุงเท้า รองเท้า กับของใช้ในบ้าน เช่น ช้อน ส้อม ถ้วย ชาม ผ้าเช็ดมือ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าปูโต๊ะอย่างที่ฝรั่งใช้ เจ้านายรุ่นพระอนุชาและพระโอรส...รู้ภาษาอังกฤษดี...พวกนี้นิยมสั่งซื้อหนังสือภาษาอังกฤษ หนังสือพิมพ์ข่าวภาษาอังกฤษและหนังสือ นิตยสารแทบทุกวง พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านาย...นิตยสารสร้างตำหนักแบบฝรั่ง แต่งห้องใช้โต๊ะ ตู้ เก้าอี้ อย่างฝรั่ง ดัดภาพถ่ายหรือภาพเขียนในสักรอบกระຈกที่ฝา...เสวยอาหารโดยใช้ช้อนส้อม มีดและผ้า...เจ้านายที่อยากได้ชื่อว่าเป็นคนสมัยใหม่ก็ต้องปฏิบัติเอาอย่าง (พัฒนา กิติยาษา. 2546: 66-67; อ้างอิงจาก ชัย เรื่องศิลป์. ม.ป.ป.)

การแสดงออกทางการบริโภคสินค้าจากต่างประเทศ เป็นการแสดงออกถึงรสนิยมของกลุ่มชนชั้นสูงในสังคมสยามได้เป็นอย่างดี การพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นอารยธรรม หรือ ความศิวิไลซ์ของสังคมสยามจึงดำเนินไปตามแบบฝรั่ง หรือประเทศตะวันตกเป็นสำคัญ ทำให้อารยธรรมหรือความศิวิไลซ์กลายเป็นมโนทัศน์และมรดกที่สำคัญสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลผลิตของชนชั้นนำและชนชั้นสูงเป็นหลัก หลังจากการไขว่คว้าความศิวิไลซ์ของชนชั้นสูงในสยามในช่วงแรกแล้ว อารยธรรมได้กลายเป็นรากฐานทางความคิดในการแบ่งแยกความแตกต่างของกลุ่มคนต่างๆ คือการแบ่งแยกกลุ่มคนที่มีความเจริญตามแนวทางที่มีอารยะและกลุ่มคนที่ไม่ถูกพัฒนาให้มีความเจริญตามแบบอารยะ โดยมองกลุ่มคนประเภทหลังว่าล้าสมัยและป่าเถื่อน (คนป่า) เหนือดัง เช่น ในสมัยก่อนที่สยามจะปรับตัวตามแบบฝรั่งการแบ่งแยกคนมักใช้ศาสนาเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มคน ซึ่งมองคนที่อยู่นอกเหนือศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือ อยู่นอกเหนือจากแผ่นดินเดียวกันว่าเป็นคนอื่น (the others) ไม่เว้นแม้แต่พวกฝรั่งเช่นกัน อย่างที่ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ได้แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับ “คนอื่น” หรือ “คนป่า” ว่า

“วาทกรรมคนป่า” หรือการนิยามและสร้างภาพลักษณ์เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ไม่ใช่คนสยามหรือคนในบังคับของสยามเป็นผลผลิตทางการเมืองโดยตรงของชนชั้นนำและปัญญาชนของสยาม บทนิพนธ์หลายชิ้นของพระยาสุรศักดิ์ (เจิม แสงชูโต) พระยาประชาบดีกิจและพระประชาภิจักร์กล่าวถึงคนป่าหรือคนพื้นเมืองดั้งเดิมในดินแดนล้านนาและล้านช้าง เช่น ข่า/ข่า อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้ว วาทกรรมคนป่าเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญในการแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์และอาณาเขตการปกครองของราชอาณาจักรสยาม ขณะเดียวกันก็เป็นวาทกรรมที่แตกหน่อมาจากมรดกทางความคิดเกี่ยวกับเชื้อชาติ (race) และอารยธรรม/ศิวิไลซ์ (civilization) ซึ่งชนชั้นนำสยามรับมาจากประเทศมหาอำนาจอาณานิคมยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (พัฒนา กิตติอาษา. 2546: 68-69; อ้างอิงจาก ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ม.ป.ป.)

ถึงแม้การรับเอากระแสวัฒนธรรม หรือ ความศิวิไลซ์ ที่มีต้นแบบมาจากประเทศมหาอำนาจนั้น ชนชั้นสูงนั้นจะเป็นการพยายามไขว่คว้าโดยการเลียนแบบก็ตาม หากแต่ในขณะเดียวกัน เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ และ ขุนนางในแต่ละยุคสมัยถือเป็นผู้มีบทบาทในการคัดสรร และเลือกเอาบางส่วน เพื่อปรับแต่งให้เข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของสยาม การคัดเลือกความศิวิไลซ์ รวมถึงการปรุงแต่งบางส่วนนั้นเป็นผลมาจากการพยายามที่จะอนุรักษ์คุณค่าของขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมของสยามเอาไว้ด้วย ดังนั้นวัฒนธรรมของสยามจึงเป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่าง ความศิวิไลซ์จากตะวันตกพร้อมทั้งอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมของตนเอง ในการกระทำเช่นนี้ได้ส่งผลถึงวาทกรรมกระแสหลักของความเป็นไทยและการพิจารณาอัตลักษณ์ความเป็นไทยที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน การระบุตัวตน หรือ อัตลักษณ์ของความเป็นไทยนั้นจึงเป็นเรื่องที่ระบุอย่างชัดเจนมิได้ หากแต่เป็นการเลือก ผสมผสาน และปรุงแต่ง ที่เกิดจากมโนทัศน์ที่เหมาะสมตามทัศนะของผู้นำและชนชั้นสูงในแต่ละยุคสมัยเป็นหลักซึ่งส่งผลต่อการนิยามและการทำความเข้าใจต่อ

วัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปแต่ละยุคสมัย การพยายาม คัดเลือก คัดสรรค อารยธรรมและความคิวิไลซ์เช่นนี้ทำให้มโนทัศน์วัฒนธรรมไทย กลายเป็นเครื่องมือทางอำนาจ (technology of power) ซึ่งทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานในการควบคุมคน และสร้างอุดมการณ์ในการสร้างชาติตามทัศนะของชนชั้นสูงอย่างชอบธรรมและทรงพลังมากที่สุดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

มโนทัศน์เรื่องวัฒนธรรมไทย นั้นเกิดจากการปรับตัวของชนชั้นสูงของสยามในช่วงเวลาที่ต้องเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคม การปรับเปลี่ยนท่าทีในการเผชิญหน้าในครั้งนั้นได้ทำให้สำนักเก่าของสยามถูกทำลายจาก ความรู้สมัยใหม่ เทคโนโลยี และ แสงยานุภาพทางการทหาร ทำให้ชนชั้นนำและชนชั้นสูงของสยามพยายามปรับตัวและสร้างประเทศให้มีความเป็น อารยธรรม และความคิวิไลซ์ ตามแบบประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น จากรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาประเทศควบคู่ไปกับการอนุรักษ์รูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณีในรูปแบบเดิมของสยาม ทำให้การสร้างวัฒนธรรมของสยามเกิดจากการ เลือกสรร ปรับแต่ง และ ผสมผสานในรูปแบบต่างๆ ตามทัศนะและมโนทัศน์ของชนชั้นนำและชนชั้นสูงเป็นหลักที่มุ่งเน้นในการสร้างอารยธรรมและความคิวิไลซ์ ซึ่งได้กลายเป็นแนวความคิดสำคัญในการนิยามแลให้ความหมายของวัฒนธรรมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องการรับอิทธิพลและวัฒนธรรมจากตะวันตกของชนชั้นนำสยาม

ในช่วงเวลาประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา หรือตั้งแต่ช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมานั้น เป็นช่วงที่ วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อแนวความคิดของคนไทยอย่างเข้มข้น ซึ่งกลุ่มชนชั้นแรกที่รับเอาแนวความคิดทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาปรับใช้เป็นกลุ่มแรก ๆ คือชนชั้นนำ และชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ รวมทั้งที่ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตกที่เกิดขึ้นในประเทศสยามเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นนำหรือชนชั้นสูงในประเทศสยามในขณะนั้น ซึ่งได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางชั้นสูงนั้น จึงเป็นกลุ่มแรกที่มีการตื่นตัวต่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตก รวมถึงตระหนักถึงอิทธิพลทางการเมืองที่เกิดจากกระแสวัฒนธรรมที่แพร่ขยายเข้ามามีบทบาทในประเทศสยามเป็นอย่างดี แม้ว่าชนชั้นนำนั้นจะเป็นชนชั้นที่มีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมดของประเทศ แต่บทบาทก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนด นโยบาย การปกครอง การต่างประเทศ และระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ดังนั้นปฏิกริยาของชนชั้นนำ การเปลี่ยนแปลงทางความคิด รวมถึงการเลือกตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในด้านต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากการรับวัฒนธรรมจากตะวันตก จึงมีผลสำคัญต่อการกำหนดทิศทาง และทัศนคติของสังคมไทยโดยรวมในเวลาต่อมา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะแยกแยะให้เกิดความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

ในช่วงแรก เป็นช่วงเวลาที่ตรงกับกรปกครองของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นช่วงแรก หรือช่วงของการตั้งหลักที่วัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทต่อทัศนคติของคนไทย ในช่วงนี้การแสดงออกของชนชั้นนำได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า

ชนชั้นนำไทยได้เลือกรับเอาวัฒนธรรมตะวันตก และเทคโนโลยีการศึกษาสมัยใหม่อย่างกระตือรือร้น แต่ในส่วนของศาสนาและการปกครองนั้นเป็นไปอย่างระมัดระวัง แต่ถึงอย่างไรชนชั้นนำไทยก็ได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงมีการเตรียมตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น การเตรียมตัวที่สำคัญในช่วงนี้คือการปฏิรูปพุทธศาสนาให้เข้มแข็งขึ้น

ในช่วงที่สอง ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เน้นการปรับปรุงสถาบันหลักของไทยในบางประการ กล่าวคือเป็นการปรับปรุงในระดับขอบนอกของสถาบันที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาหลักแต่ที่เป็นรูปธรรมอย่างใด การปรับปรุงนี้เกิดจากการที่ชนชั้นนำได้ตระหนักถึงแรงกระทบที่เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกที่มีต่อความเป็นเอกราชของไทย การปรับปรุงจึงมุ่งเน้นอยู่ที่การรักษาเอกราช วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยในช่วงนี้ยังไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนแต่อย่างใด แต่การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ก็กลายเป็นการวางรากฐานให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในเวลาต่อมา สิ่งสำคัญคือการขยับกฎเกณฑ์ที่ควบคุมสถาบันต่างๆ ให้มีความหลวมตัวลง และการสร้างความหลวมตัวเหล่านี้เองที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สะเทือนขึ้นในเวลาต่อมา

ช่วงที่สาม ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงที่ครั้งสำคัญ ช่วงนี้อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจได้ไหลเข้าสู่สังคมประเทศสยามอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น จึงเป็นผลให้ชนชั้นนำไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสังคมในหลายด้านด้วยกันอย่างเร่งด่วน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับเอกราชของประเทศ การปฏิรูปในด้านต่างๆ นี้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิทยาการและเทคโนโลยีจากตะวันตกอย่างกว้างขวาง และมีขอบข่ายลึกเข้าไปในรูปแบบและเนื้อหาของสถาบันหลักอย่างไม่เคยมีมาก่อนลักษณะของการปฏิรูปจึงเป็นไปในทิศทาง ใช้เทคโนโลยีตะวันตกต่อสู้กับอำนาจของวัฒนธรรมของตะวันตกเอง การดำเนินนโยบายเช่นนี้ในบางส่วนหนึ่งทำให้วัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิมบางอย่างถูกทำลายไป ซึ่งเป็นผลมาจากการพยายามปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยหรือมีความศิวิไลซ์เทียบเท่ากับนานาประเทศ แต่อย่างไรก็ดีในขณะเดียวกันก็พยายามสร้างสำนึกความเป็นไทยในแบบดั้งเดิมไปด้วยพร้อมๆ กัน

ช่วงที่สี่เป็นช่วงที่ตรงกับรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงนี้การรับเอาวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามาเป็นไปในทิศทางการสร้างความสมดุล กล่าวคือเป็นการหาความสมดุลระหว่างการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกพร้อมทั้งรักษาวัฒนธรรมไทยไว้ในเวลาเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเลือกใช้การแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการ “ลัทธิชาตินิยม” ด้วยทรงเห็นว่า ลัทธิชาตินิยมนี้เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมตะวันตก ที่จะสามารถสร้างความชอบธรรมและสอดคล้องกับการรับเทคโนโลยีตะวันตกมาใช้ในสังคมไทย ตลอดจนเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่จะสร้างแนวคิดในการรักษาความเป็นไทยไว้ด้วยเช่นกัน

การเริ่มรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศไทยโดยชนชั้นนำนั้น ถือได้ว่าเริ่มต้นขึ้นในยุคสมัยของรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2367 – 2394 ในช่วงนี้เป็นระยะแรกที่วัฒนธรรมตะวันตกได้แผ่ขยายเข้ามามีบทบาทอย่างจริงจังในประเทศไทย การปรับตัว

ของชนชั้นนำในยุคสมัยนี้เป็นพื้นฐานที่กลายเป็นแนวทางในการปรับตัวของชนชั้นนำไทยในสมัยต่อมา ในสมัยนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคสมัยสุดท้ายของการฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นผลมาจากการเสียกรุงครั้งที่ 2 ในยุคนี้ชนชั้นนำไทยเริ่มมีความมั่นใจในระดับความเจริญทางวัฒนธรรมของตนเอง และเชื่อว่าวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมที่สูงส่งที่สุดอย่างหนึ่งของโลก คนไทยจัดให้ตนเองเป็นพวกที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมเป็นอันดับ 2 รองจากจีนเท่านั้น ซึ่งเป็นผลมาจากความสำเร็จในการฟื้นฟูอำนาจของไทยในดินแดนอินโดจีนและแหลมมาลายู ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชนชั้นนำไทยมีความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงสุด แม้กระทั่งชาวตะวันตกที่เป็นพ่อค้าบาทหลวง มิชชันนารี หรือแม้แต่ทูตชาวตะวันตกเองก็ถูกมองว่ามีความเจริญอยู่ในขั้นที่ต่ำกว่าไทย โดยส่วนใหญ่บุคคลเหล่านี้จะมีประสบการณ์จากการถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ล้อเลียน หรือเป็นตัวตลกในสายตาของคนไทยของชนชั้นนำไทย แม้ว่าในเวลาต่อมาชาวตะวันตกจะแสดงแสนยานุภาพทางการทหารและความเจริญทางเทคโนโลยีที่เหนือกว่า แต่ในส่วนตัวความรู้สึกที่เหนือกว่าของชนชั้นนำไทยก็ไม่ได้ถูกลบเลือนไปอย่างง่ายดาย

ปฏิกริยาของชนชั้นนำไทยที่เกิดขึ้นจากการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ ๓ สามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางใหญ่ด้วยกันคือ ปฏิกริยาที่มีต่อวัฒนธรรมตะวันตกที่มีผลต่อวิชาการสมัยใหม่ในสาขาต่าง ๆ และเทคโนโลยีรวมไปจนถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ และอีกแนวทางหนึ่งคือ ปฏิกริยาที่มีความเชื่อทางศาสนา ในด้านของวัฒนธรรมนั้นชนชั้นนำไทยมีความกระตือรือร้นและชื่นชมต่อวัฒนธรรมของชาวตะวันตก โดยไม่มีการกีดกันต่อต้านจากรัฐบาลไทยแต่อย่างใด การรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่และวัฒนธรรมนี้จากชาวตะวันตกกับเป็นสิ่งที่ช่วยเร่งเร้าในชนชั้นนำไทยในขณะนั้น พยายามปรับตัวและเรียนรู้ให้มีความทัดเทียมกับต้นแบบของชาติตะวันตก ซึ่งเป็นท่าทีที่ไม่แตกต่างมากนักกับชนชั้นนำไทยในสมัยอยุธยา เจ้านายไทยที่มีการปรับตัวในการเรียนรู้ในวิชาการของตะวันตกได้อย่างรวดเร็วทำหนึ่งคือ

กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (เจ้าฟ้าจุฑามณี) พระอนุชาของเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงเป็นเจ้านายไทยพระองค์แรกที่พูดภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว และทรงรับธรรมเนียมตะวันตกบางอย่างมาใช้ ทรงทดลองเสวยพระกระยาหารแบบตะวันตก โปรดให้มีการฝึกทหารตามแบบยุโรป และให้ทหารแต่งเครื่องแบบอย่างฝรั่งด้วย ที่วังของพระองค์มีสิ่งประดิษฐ์มากมายที่สั่งมาจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ให้บริการทางการแพทย์สมัยใหม่จากมิชชันนารี โดยทรงเชิญให้หมอบรัดเลย์ไปถวายการรักษาพระมารดา พระโอรส ธิดา และพระสนม (วิไลเลขา ถาวรชนสาร. 2545: 33)

นอกจากนี้ยังมีเจ้านายในระดับสูงอีกหลายพระองค์ที่มีความตื่นตัวกับเทคโนโลยีและการศึกษาของตะวันตกอีกหลายท่านด้วยกัน เช่น กรมหมื่นวงษาสนธิ ที่สนพระทัยต่อวิชาการแพทย์สมัยใหม่ , กรมขุนเดชอดิศร ทรงสนพระทัยในด้านประวัติศาสตร์การพิมพ์, กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเรศ ทรงสนพระทัยการช่างในด้านต่าง ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนนางในตระกูลบุญนาคร อีกหลายพระองค์ที่มีการกระตือรือร้นต่อวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่แผ่ขยายในสังคมไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา

ในด้านปฏิภานของชนชั้นนำไทยที่มีความเชื่อต่อศาสนาของชาวตะวันตกนั้น ชนชั้นนำไทยไม่ยอมรับนับถือศาสนาคริสต์ที่พวกบาทหลวงและมิชชันนารีนำเข้ามาเผยแพร่ ทำที่ของชนชั้นนำไทยในแง่นี้แตกต่างจากการตื่นตัวในแง่ของเทคโนโลยีและวิธีการอย่างสิ้นเชิง ถึงแม้ว่าชนชั้นนำไทยจะมีนโยบายผ่อนปรนให้มิชชันนารีและบาทหลวงเผยแพร่ศาสนาได้ ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตาม แต่การทำงานของบาทหลวงและมิชชันนารีเหล่านั้นก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังเช่นที่นักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงพระพุทธรศาสนาในสังคมไทยว่า

คนไทยส่วนใหญ่แม้จะเป็นพุทธศาสนิกชนอย่างจริงจัง แต่ก็ถือได้ว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ไม่สู้มีคุณภาพเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนาของคนไทยแม้จะเป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีส่วนผสมของศาสนาอื่น เช่น ศาสนาพราหมณ์และการนับถือผีปนอยู่ด้วย แนวทางของศาสนาอื่นถูกนำมาผสมผสานเข้าไว้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนไทยอย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ถ้าจะเรียกศาสนาของคนไทยให้ถูกต้องตรงความเป็นจริงแล้ว ควรเรียกว่า “ศาสนาไทย” ดังนั้น การที่จะเปลี่ยนคนไทยให้ไปนับถือศาสนาที่มีชื่อ “ศาสนาไทย” จึงเป็นเรื่องที่เกือบจะเรียกได้ว่าสุติวิสัย แต่ทว่าในขณะที่เดียวกัน การที่คนไทยมีแนวทางการนับถือศาสนาเช่นนี้ ทำให้มีลักษณะกระตือรือร้น อยากรู้อยากเห็นและให้ความ “นับถือ” ต่อศาสนาอื่นด้วย(วิไลเลขา ถาวรธนาสน. 2545: 42)

กล่าวโดยรวมคือ ในช่วงแรกนี้แม้ว่าผู้นำไทยจะมีความชื่นชมต่อวิชาการและเทคโนโลยีของชาวตะวันตกดังกล่าว แต่ชนชั้นนำไทยก็ไม่ได้มีความพยายามแต่อย่างใดที่จะนำระบบการปกครองกฎหมาย หรือการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาใช้ในประเทศไทย โดยส่วนมากจะเกิดจากอิทธิพลตะวันตกในทางอ้อมมากกว่า ลักษณะการตกลงกันของทั้งสองฝ่ายดำเนินไปแนวทางอิสระที่จะดำเนินธุรกิจส่วนตัวของตนไปตามสมควรเท่านั้น ผู้นำที่ชื่นชอบ ชื่นชมเทคโนโลยีในยุคนี้ส่วนมากแล้วล้วนเป็นบุคคลในตระกูลสูงที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองการปกครอง ผู้นำเหล่านี้ยังคงแสดงออกให้เห็นว่าความชื่นชมและจงรักภักดีต่อพุทธศาสนา รวมทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเป็นความมั่นใจในตัวเองที่เพียงพออยู่แล้ว เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกในช่วงนี้ ชนชั้นนำไทยรวมถึงผู้ปกครองมีการพิจารณาอย่างระมัดระวังว่าจะเลือกวัฒนธรรมส่วนไหนเข้ามาใช้เพื่อให้เป็นประโยชน์และผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยเป็นสำคัญ เพื่อมิให้โครงสร้างทางการเมืองและการปกครองส่วนรวมของประเทศได้รับความกระทบกระเทือน วัฒนธรรมของต่างชาติจึงถูกนำมาใช้ได้เพียงบางส่วน เพื่อเปิดโอกาสให้คนไทยสามารถรักษาผลประโยชน์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้ ซึ่งวิธีการนี้ได้กลายเป็นความสำคัญต่อมาจนถึงปัจจุบัน การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกจึงเป็นการเลือกรับและคัดสรรที่เป็นผลมาจากทัศนะความเหมาะสมกับสังคมไทยของชนชั้นนำเป็นหลัก

ต่อมาตั้งแต่ พ.ศ.2398 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่๔ สภาพการของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในเวลาอันรวดเร็ว กล่าวคือ อำนาจจากประเทศตะวันตกทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองได้ถาโถมเข้าสู่ประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเทศไทยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเผชิญหน้ากับอำนาจเหล่านั้น โดยการยอมเปิดประเทศเพื่อการค้าการค้ำเสรี ซึ่งทำให้กรุงเทพฯกลายเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชนชั้นนำไทยรู้ดีอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเล็กๆ

ประเทศหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับแสงยานุภาพของประเทศมหาอำนาจจากประเทศตะวันตก จากความหวั่นวิตกเหล่านี้ทำให้ชนชั้นนำและผู้ปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำเนินนโยบายการรักษาเอกราชของประเทศเป็นสำคัญ โดยชนชั้นนำไทยเห็นว่า ที่จะทำให้ประเทศสามารถอยู่รอดไปจากกระแสอำนาจของประเทศตะวันตกได้ จำเป็นจะต้องเริ่มต้นพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ให้ทัดเทียมนานาประเทศให้ได้ ซึ่งการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่นั้นแบ่งออกเป็นสองแนวทาง แนวทางแรก คือการยอมรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตกเข้ามาในระบบเศรษฐกิจของไทย แนวทางที่สองคือ การพัฒนาระบบการปกครองบางส่วนโดยใช้เทคโนโลยีและแนวความคิดแบบตะวันตก เพื่อให้เกิดผลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การดำเนินการเปลี่ยนแปลงทั้งสองด้านไปพร้อม ๆ กันเช่นนี้กระทำไปด้วยการคัดเลือกเอาข้อดีเพียงบางประการของวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้เท่านั้น การพัฒนาของประเทศไทยจึงเป็นไปควบคู่กับการอนุรักษ์ประเพณีแบบดั้งเดิม

ดังนั้น ชนชั้นนำไทยยังคงยึดมั่นในหลักการรักษาประโยชน์ทางการปฏิบัติของตนเอง การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกนั้นจึงมีทั้งการนำเอาความทันสมัยมาใช้ในการปรับปรุงจารีต สิ่งที่ย้ายตัวออกไปจากแนวคิดในยุคนี้คือ การเปลี่ยนแปลงในสถาบันหลักทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง แต่สิ่งสำคัญคือชนชั้นนำไทยจะจัดให้มีการเปลี่ยนแปลงเท่าที่จำเป็นสำหรับความอยู่รอดเท่านั้น เช่น การสร้างภาพพจน์ที่น่าประทับใจให้แก่มหาอำนาจตะวันตก การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในยุคนี้ ชนชั้นนำยังคงใช้ความรู้สึกรักอันลึกซึ้งในวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดขอบเขตในการเปลี่ยนแปลงและคงไว้ ผลงานชิ้นสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ ผลงานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งทำให้แนวคิดเดิมเกี่ยวกับสถาบันนี้ถูกทำลาย จากการที่มีผู้รู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของตะวันตกมากขึ้น พระองค์ทรงเปลี่ยนลักษณะของสถาบันพระมหากษัตริย์จากเคยเป็นสถานะของเทวะและผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นสถานะของมหาบุรุษที่มีหน้าที่ปกป้องประชาชนและพระพุทธศาสนาแทน ซึ่งจะเห็นได้จากการปฏิรูปศาสนา ลักษณะเช่นนี้ทำให้มีการปลดเปลื้องความศักดิ์สิทธิ์ ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ออกไปจากสถาบันพระมหากษัตริย์ และเน้นลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่เป็นอุดมคติตามหลักของศาสนาพุทธแทน ทำให้เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้พระมหากษัตริย์มีความชอบธรรมมากขึ้นในฐานะของผู้นำในสังคมสมัยใหม่ได้มั่นคงยิ่งขึ้น

การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมไทยในช่วงนี้จึงเป็นการเคลื่อนไหวที่มีจุดประสงค์ในการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง ที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของประเทศตะวันตก ความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงไปในท่าทีของประเทศไทยคือการปรับตัวให้เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชของประเทศเป็นหลัก ลักษณะโดยรวมในการปกครองประเทศส่วนใหญ่ก็ยังคงเดิม กล่าวคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองประเทศ การปกครองยังคงรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ชนชั้นนำไทยในขณะนั้นยังไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากกว่านี้ เพราะยังเห็นว่าไม่มีความจำเป็น และเห็นว่าสถานการณ์ในประเทศยังไม่เอื้ออำนวยต่อ

การเปลี่ยนแปลงมากนัก ถึงแม้ว่าในช่วงเวลานี้จะมีกระแสประชาธิปไตยเกิดขึ้นแล้ว แต่ชนชั้นนำก็ยังมิได้ให้ความสนใจมากนัก ดังเช่นที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีความเห็นว่า

การปกครองแบบประชาธิปไตยยังมีอาจเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย เพราะประชาชนคนไทยยังคงมีการศึกษาน้อย อยู่ในสภาพที่เรียกว่า “ดีกึ่ง รวยกึ่ง” อีกทั้งยังรวมกันหลายชาติหลายภาษาคอนอ่านหนังสือไม่ออกมีมากกว่าคนอ่านหนังสือออกหลายเท่า จึงควรที่จะต้องปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ต่อไป ทรงเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยที่รัฐบาลมาจากการเลือกตั้งนั้นเป็นสิ่ง “มหัศจรรย์” นักแต่เหมาะสำหรับประเทศที่ประชาชนมีการศึกษาอย่างดีแล้วเท่านั้น (วิไลเลขา ถาวรธนสาร. 2545: 85)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงมีความจำกัดด้วยสถานการณ์ต่างๆ การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นนำในช่วงนี้จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นนโยบายการทดลอง แต่เป็นผลให้กฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคมมีการคลี่คลายออก ซึ่งถือเป็นผลดีที่ทำให้ชนชั้นนำสามารถเคลื่อนไหวได้ในพื้นฐานสังคมแบบเก่ามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนลึกของสถาบันหลักของสังคม แต่ก็เหมือนเป็นการว่ารากฐานไว้ สำหรับชนชั้นนำไทยในการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงในเวลาต่อมา

ต่อมาในช่วง พ.ศ.2411-2493 ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ วัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่ขยายเข้าสู่ดินแดนเอเซียอย่างรวดเร็วและมากขึ้นกว่าสมัยก่อน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการคมนาคมทางเรือ ที่สามารถขุดคลองสุเอซได้สำเร็จ ทำให้การแลกเปลี่ยนในด้านต่างๆ ระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออกสามารถกระทำการได้อย่างทั่วถึงกัน และรวดเร็วมากขึ้น การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกในช่วงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองของไทยในหลายด้านด้วยกัน การเมืองการปกครองและสังคมแบบเก่าของไทยรวมถึงทั้งเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ประสบปัญหาการตอบสนองและรองรับการหลั่งไหลเข้ามาของอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเหล่านั้น รัฐบาลอาณานิคมจึงต้องจัดตั้งระบบการเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางขึ้นมาเพื่อจัดการกับปัญหาอาณานิคมที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งในขณะเดียวกันก็ต้องตอบสนองการขยายตัวทางการค้าระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน สำหรับชนชั้นนำในประเทศไทยจำเป็นต้องเผชิญกับสองทางเลือกคือ การจัดการปฏิรูปการปกครองใหม่ให้สอดคล้องกับการรับมือกับอำนาจอาณานิคมและอีกทางหนึ่งคือ ยอมตกอยู่ภายใต้การยึดครองของอำนาจตะวันตก

ในช่วงนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีว่า การปฏิรูปของพระองค์ จะต้องเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าในสมัยของพระราชบิดา ความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงนี้จึงต้องเปลี่ยนแปลงสถาบันหลักของประเทศทั้งหมด พร้อมทั้งต้องเร่งสร้างสรรค์ความเจริญด้านวัตถุต่างๆ อย่างเร่งด่วน การติดต่อค้าขายระหว่างประเทศกลายเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาประเทศ การใช้ระบบการค้าแบบใหม่ถูกเน้นจะให้ความสำคัญมากขึ้น ภายหลังกรณี ร.ศ. 112 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสรุปแนวทางการรักษาเอกราชไว้ดังนี้ ๑.การรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตนานาชาติ ๒.การทำนุบำรุงกองทัพที่จะรักษาความสงบภายใน ๓. การจัดให้มีการบริหารราชการที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อประชาชนประกอบอาชีพได้สะดวกและรัฐบาลจะได้เก็บภาษีมากขึ้น เพื่อนำไปพัฒนาประเทศ (bunnag. 1977: 92)

การเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงเป็นไปในทิศทางที่ยึดมั่นในหลักการประโยชน์ในทางปฏิบัติ โดยได้มีการคัดเลือก เลือกรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกและนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทย ดังนั้นการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกในระหว่างการเปลี่ยนแปลงสถาบัน จึงเป็นไปในแนวทางที่รวมกันระหว่างนวัตกรรมทันสมัยจากตะวันตกและการปรับปรุงจารีตของไทยในแบบดั้งเดิม ในขณะนี้เนื้อหาของวัฒนธรรมไทยถูกนำไปบรรจุไว้ในโครงสร้างการปกครองแบบตะวันตก แทนที่เนื้อหาจากตะวันตกจะถูกนำมาบรรจุไว้ในโครงสร้างของวัฒนธรรมไทยเหมือนในอดีต อีกทั้งได้มีการนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกที่ไม่เคยมีการใช้มาก่อนในวัฒนธรรมของไทยมาเป็นแนวทางในการปกครองเช่น ระบบการศึกษา ระบบกฎหมายแผนใหม่ และระบบการบริหาร ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการรับวัฒนธรรมตะวันตกและมุ่งเน้นพัฒนาไปสู่ความเป็นตะวันตกเช่นกัน ในด้านของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ไม่มีผลต่อความเป็นเอกราชยังคงถูกใช้ไปตามเดิม ทั้งนี้เพื่อมิให้สังคมไทยเกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งในการปกครองจนเกินไป ในสถาบันพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงดำเนินรอยตามพระราชบิดาในการทำหน้าที่ในการปกครอง ดุจเป็นเสมือนหนึ่งบิดาของประชาชน การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิม จึงทำให้พระมหากษัตริย์ สามารถออกจากกร่มเงาของพระบรมมหาราชวังในการทำงานในสายตาของประชาชนได้ พระองค์ตระหนักถึงบทบาทใหม่เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถควบคุมข้าราชการได้เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ต่อมาพระองค์ทรงจัดระบบการทำงาน โดยการกำหนดระดับชั้น การเลื่อนลำดับ การโยกย้ายตำแหน่ง ตลอดจนการได้บำเหน็จความดีของราชการไว้เป็นระเบียบอย่างแน่นอน แนวความคิดการเมืองการปกครองแบบตะวันตก จึงเจือปนอยู่ในระบบราชการและขยายตัวอย่างมาก ลักษณะเช่นนี้ยังทำให้ผู้คนในชนชั้นล่างมีสิทธิในการเข้ารับราชการได้มากขึ้นกว่าในอดีต

การเปลี่ยนแปลงในระบบราชการของไทยถือได้ว่าเป็นแบบตะวันตกหากแต่การบริหารกรมกองต่างๆในส่วนกลางนั้น ยังคงใช้ตามแบบเดิมของไทย ซึ่งนำมาซึ่งของบกพร่องมากมายที่มีอาจตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ พระองค์จึงจัดให้มีการปกครองแบบการรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางด้วยระบบมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งทำให้อาณาจักรที่อยู่ใต้การปกครองแบบเก่าถูกผนวกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนกลายเป็นรัฐประชาชาติในที่สุด ชนชั้นนำในการปกครองของไทยแบบดั้งเดิมถือว่าเป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่งกว่าประชาชนธรรมดา จึงเป็นผู้กำหนดความชอบธรรมต่างๆในสังคม แต่เนื่องจากระบบคุณธรรมไม่สามารถกำหนดเป็นกฎอย่างชัดเจนได้ ระบบบริหารราชการของไทยเป็นที่ผู้นำจะต้องใช้วิจรรณญาณในการกำหนดคุณค่าระหว่างบุคคล ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาจะได้รับความดีความชอบอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับความกรุณาของผู้บังคับบัญชา การที่ระบบราชการให้ความสำคัญระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชามากกว่าความสัมพันธ์ที่เป็นระเบียบแบบแผน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การบริหารราชการไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะในระบบราชการแบบเดิมชนชั้นสูงหรือขุนนางนั้นมักจะถูกจัดลำดับไว้อย่างชัดเจนโดยกำหนดจาก

ยศและตำแหน่ง การกำหนดลำดับสูงต่ำเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความชัดเจนของระบบศักดินาของบุคคลต่างๆในสังคม การกำหนดฐานะสูงต่ำในระบบราชการเช่นนี้จึงกลายเป็นกำหนดผลประโยชน์ในฐานะสูงต่ำเช่นกัน

ภายหลังการปฏิรูประบบบริหารราชการของไทยให้เป็นแบบตะวันตกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขุนนางส่วนหนึ่งมีความต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้น ซึ่งในช่วงนี้ได้เกิดกลุ่ม “สยามหนุ่ม” ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นนำในสังคมที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ มาเป็นกำลังหลักสำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบราชการแบบเก่าให้กลายเป็นระบบราชการที่มีประสิทธิภาพตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกขึ้น ภายหลังความพยายามทั้งหมดของกลุ่มคนชั้นนำสยามหนุ่มนี้ ได้สร้างให้เกิดแนวโน้มที่นำความเป็นสมัยใหม่ไปสู่สถาบันต่างๆในสังคมลักษณะเช่นนี้ทำให้การบริหารราชการของกระทรวง ทบวงกรมต่างๆของไทย ถูกจัดให้เป็นสัดส่วนออกไปตามประเภทของงานมากขึ้น ลักษณะของหน่วยงานเหล่านี้จะต้องพึ่งพาประสานงานกันอย่างชัดเจนซึ่งเป็นระบบกฎเกณฑ์ในการทำงานแบบตะวันตก มีการกำหนดลักษณะงานแต่ละตำแหน่งตามความรู้ความสามารถของบุคลากรมากขึ้น ระบบการบริหารราชการเช่นนี้จึงมุ่งเน้นไปที่ความสำคัญของความรู้และเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ซึ่งทำให้มีความสอดคล้องกันระหว่างจุดมุ่งหมายและวิธีการ การกำหนดความสัมพันธ์อย่างใหม่ในระบบราชการนี้เป็นการช่วยควบคุมทิศทางและเป้าหมายรวมถึงค่านิยมแบบใหม่ด้วย อย่างไรก็ตามการจัดลำดับความสูงต่ำของข้าราชการยังคงได้รับการรักษาไว้ แต่เปลี่ยนแปลงความหมายลำดับชั้นเหล่านั้นให้หมายถึงความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ การกำหนดลำดับชั้นตามธรรมเนียมเหมือนในอดีตที่เกิดจากยศฐาบรรดาศักดิ์ในแบบเก่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบถูกยกเลิกไป รวมทั้งลำดับชั้นของข้าราชการซึ่งแต่ก่อนขึ้นอยู่กับความพอพระทัยของพระมหากษัตริย์หรือผู้บังคับบัญชาในระดับสูงก็มีความกระจ่างชัดมากขึ้น หลักการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการหันมามุ่งเน้นการพิจารณาจากความรู้มากขึ้นกว่าสมัยก่อน เป็นต้น การดำเนินงานในระบบราชการที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบตะวันตกนี้ ยังส่งผลให้วัฒนธรรมตะวันตกในด้านต่างๆค่อยๆแทรกซึมเข้าสู่สังคมไทย ซึ่งทำให้สังคมและวัฒนธรรมของไทยค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ

ดังนั้นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการปฏิรูปประเทศในช่วงนี้ คือบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถในแบบแผนใหม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งหมายว่า คณะราชการจะกลายเป็นหัวหอกสำคัญในการนำความเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกมาสู่ประเทศไทย พระองค์ทรงจัดให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถอย่างเร่งด่วน ทั้งโดยการจัดการศึกษาแบบแผนใหม่และส่งนักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศ การศึกษาแบบแผนใหม่เริ่มจากการตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ.2413 และขยายต่อไปสู่โรงเรียนในกรมมหาดเล็ก รวมถึงกรุงเทพฯและในต่างจังหวัดในลำดับต่อมา ในลักษณะดังนี้ชนชั้นนำและชนชั้นสูงในสังคมจึงเป็นกลุ่มชนชั้นแรกที่มีโอกาสได้รับการพัฒนาตามระบบการศึกษาแบบตะวันตก รวมถึงการส่งเสริมนักเรียนไทยไปเรียนยังต่างประเทศนั้น ในช่วงเริ่มแรกบุคคลที่ได้รับการพิจารณาก็เป็นบรรดาชนชั้นนำและชนชั้นสูงที่สืบเชื้อสายและฐานันดรมาจากสังคมไทยในอดีตแล้วจึงค่อยเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปในภายหลัง

ตามประเพณีดั้งเดิมของไทยนั้น ผู้ที่มีการศึกษาก็คือ พวกเจ้านายและขุนนาง กลุ่มชนชั้นสูงจึงเป็นกลุ่มที่ตอบสนองต่อความจำเป็นของประเทศได้มากกว่า และมีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาแบบแผนใหม่ก่อนเสมอ การรับผิดชอบต่อความเจริญของประเทศจึงเป็นแรงผลักดันสำคัญให้ชนชั้นนำและชนชั้นสูงต้องขวนขวายความรู้เพื่อเป็นโอกาสในทางราชการ เพราะชาติกำเนิดและความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่สามารถช่วยให้บรรลุผลประโยชน์ที่ตั้งเช่นแต่ก่อน

จากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยในรัชกาลที่ ๕ ถึงแม้จะเป็นการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ได้สร้างความตึงเครียดให้กับความรู้สึกกับชนชั้นนำไทยเช่นกัน สาเหตุแห่งความขัดแย้งนี้เกิดจากในความคิดแบบเก่าของไทยและในความคิดแบบใหม่ตามแบบตะวันตก ซึ่งชนชั้นนำที่มีความคิดแบบใหม่มีความต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในประเทศ แต่ชนชั้นนำที่ยังมีความคิดในแบบเก่ายังต้องการรักษาสถานะเดิมไว้ต่อไป ความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ราวสมัยรัชกาลที่ ๔ และยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ถกเถียงกันมาจนถึงในปัจจุบัน กลุ่มสยามหนุ่ม ที่ประกอบด้วยพระอนุชา และขุนนางรุ่นใหม่ เป็นกลุ่มที่กระตือรือร้น ที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลงของประเทศนั้น ถูกโจมตีและต่อต้านจากขุนนางและชนชั้นสูงในฝ่ายอนุรักษนิยม ที่มองว่า การเปลี่ยนแปลงที่กลุ่มสยามหนุ่มต้องการนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมากเกินไป ฝ่ายอนุรักษนิยมโดยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เห็นว่า

การปฏิรูปจะนำให้ขุนนางในระบบเดิมสูญเสียอำนาจ จะยังคงเห็นชอบอยู่กับแนวทางการปกครองแบบเดิมของไทย ซึ่งทำให้ฝ่ายอนุรักษนิยมมีอิทธิพลสูง การใช้เทคโนโลยีตะวันตกสำหรับขุนนางกลุ่มนี้ จึงถูกกำหนดขอบเขตให้อยู่ในกรอบของวิธีการที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์(ซึ่งเป็นผลประโยชน์ตามแนวทางและทัศนคติแบบเดิมของไทย) กลุ่มอนุรักษนิยมจึงยังยึดมั่นอยู่ในอำนาจ ความมั่งคั่ง และความสูงศักดิ์ของกลุ่มตนยิ่งกว่าผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติ (วิไลเลขา ถาวรธนสาร. 2425: 130-131)

ความตึงเครียดในความรู้สึกของชนชั้นนำฝ่ายอนุรักษนิยม ยังคงเกิดขึ้นการความกังวลว่า วัฒนธรรมตะวันตกจะเป็นสาเหตุให้วัฒนธรรมไทยถูกทำลาย และในขณะเดียวกันก็ตระหนักว่า ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามารักษาเอกราชเอาไว้ ความตึงเครียดนี้ได้ลดลงไปบ้างภายหลังจากรัชกาลที่ ๕ เสด็จกลับจากการประพาสจากยุโรปเป็นครั้งแรกปี พ.ศ. 2440 การที่ได้ทรงเห็นด้วยพระองค์เองว่าความเจริญในยุโรปนั้นก็ยังมีช่องโหว่เช่นกัน และพระองค์ทรงมั่นพระทัยมากขึ้นว่า ประเทศไทยสามารถที่จะดับเนินการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยขึ้น พร้อมกับยังรักษาเอกราชเอาไว้ได้ ในลักษณะเช่นนี้ พระองค์ได้ใช้สถาบันดั้งเดิมของไทยมาช่วยในการพัฒนาประเทศมากขึ้น ซึ่งทำให้ลักษณะไทยแบบดั้งเดิมหลายประการยังคงได้รับการรักษาเอาไว้ ในเวลาต่อมาทรงเน้นย้ำว่า นักเรียนไทยไม่มีความจำเป็นต้องทำอย่างฝรั่ง และไม่ให้คิดว่า คนที่ได้ไปเรียนต่างประเทศจะมีคุณค่าเหนือกว่าคนไทยในประเทศ ความตึงเครียดอีกประการหนึ่งที่

มีขอบเขตกว้างขวางกว่าความรู้สึกร่วมตัวและมีผลในระยะยาวเกินกว่าที่ผู้นำในยุคปฏิรูปประเทศจะคาดเดาได้นั้นคือ ความตึงเครียดที่เกิดจากความแตกต่างทางความคิดและการดำเนินชีวิตของชนชั้นนำที่มีการศึกษาดีในเมืองหลวงกับชาวไร่ชาวนาที่อาศัยอยู่ตามชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วนมากของประเทศ การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังคงมีข้อบกพร่องที่ไม่สามารถสร้างความเจริญให้กระจายตัวไปสู่ชนบทได้อย่างทั่วถึง ชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงมีความเชื่อและดำรงชีวิตในแบบเดิม การปฏิรูปดังกล่าว เป็นการกระทำโดยริเริ่มจากกลุ่มชนชั้นนำในประเทศ แล้วครอบงำไปให้แก่ประชาชนระดับล่าง ลักษณะเช่นนี้ได้ทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมระหว่างชนชั้นนำในเมืองไทยและชาวไร่ชาวนา ช่องว่างดังกล่าวเกิดจากความแตกต่างกันในหลายด้านเช่น การศึกษา เศรษฐกิจ ความแตกต่างในวิถีชีวิตนี้ แสดงให้เห็นจากการที่เสนาบดีของไทยมีการดำรงชีวิตในหลายๆด้านตามแบบตะวันตกเช่น การรับประทานอาหารแบบฝรั่ง การดื่มเครื่องดื่มใส่น้ำแข็ง การมีบ้านอันโอ่อ่า ทนสมัย การนิยมอ่านหนังสือพิมพ์และตำราต่างประเทศ แต่ในทางกลับกันชาวนาไทยส่วนใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตเหมือนที่เคยเป็นมาในหลายร้อยปีก่อน ชนชั้นกลางเป็นอีกชนชั้นหนึ่งซึ่งเข้ามามีบทบาทในระบบราชการไทยในยุคนี้ ชนชั้นกลางเป็นชนชั้นที่ได้รับการฝึกฝนและอบรมในการศึกษาแบบตะวันตกหลังจากเจ้านายและชนชั้นนำราวหนึ่งชั่วอายุคน ซึ่งได้แก่

ข้าราชการ พลเรือน และทหารชั้นผู้น้อย ครู หมอ และพ่อค้า จะมีความเป็นอยู่สองแบบปะปนกันระหว่างแนวทางการตะวันตกและแบบไทย กลุ่มนี้จะมีความแตกต่างทางความคิดกับกลุ่มเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ การที่พวกนี้อยู่ในระดับล่าง ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนและใกล้ชิดกว่ากลุ่มเจ้านายที่อยู่สูงขึ้นไปกว่า การปฏิรูปยังไม่เสร็จสมบูรณ์แต่อย่างใด พวกเขาคิดว่ากลุ่มตนสมควรที่จะได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศมากกว่าสิทธิที่ได้รับอยู่ในขณะนั้น ในขณะที่เดียวกันกลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้ ก็มีช่องว่างทางความคิดกับชาวนาส่วนใหญ่ที่ยังเห็นพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้า (Siffin, 1966: 90)

ในช่วงที่สาม เป็นช่วงที่ตรงกับรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ได้ส่งเสริมนโยบายการเปลี่ยนแปลงประเทศในสมัยของรัชกาลที่ ๕ ให้มีความชัดเจนขึ้น สิ่งที่พระองค์ได้เสนอแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยแนวความคิด “ลัทธิชาตินิยม” ชนชั้นนำไทยในสมัยนี้นับเป็นคนไทยในช่วงที่สาม ที่ได้รับการแสวงวัฒนธรรมตะวันตก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯเองก็เป็นหนึ่งในคนไทยที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกอย่างเป็นระบบเช่นกัน ซึ่งแนวคิด “ชาตินิยม” ที่ท่านเสนอก็เป็นผลพวงมาจากวัฒนธรรมตะวันตกเช่นกัน เนื่องจากพระองค์ทรงใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษในช่วงปลายของสมัยวิกตอเรีย ทำให้พระองค์ได้รับแนวความคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และปรับปรุงมาเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยอยู่พอสมควร

แนวความคิด “ลัทธิชาตินิยม” ที่ท่านเสนอให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมไทยนั้น เป็นแนวคิดที่ต่อยอดจากสังคมนิยมรัฐประชาชาติที่ถูกสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เพราะรัฐประชาชาตินี้ยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากประชาชนโดยทั่วไปยังมิได้มีสำนึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นพระองค์จึงเร่งสร้างวิถีชีวิตที่เป็นอันเดียวกันนี้ด้วยการใช้ “ลัทธิชาตินิยม” เป็นเครื่องมือ

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แนวคิดชาตินิยมจะมุ่งเน้นสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันและรักษาวัฒนธรรมไทยเอาไว้ แต่ในขณะเดียวกัน ชาตินิยมก็มีลักษณะของความเป็นสากลควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในส่วนนี้จะแสดงให้เห็นความเจริญของชาติที่มีความทันสมัยตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก มาตราฐานเหล่านี้ได้แก่ การพัฒนาทางเทคโนโลยี เครื่องจักรกลต่างๆ การพัฒนาทางคมนาคม รวมไปถึงการผลิตอาวุธสมัยใหม่ ความจำเป็นที่ประเทศไทยมีความจำเป็นในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในความเป็นสากลนั้น เพื่อเป็นความชอบธรรมในการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกด้วยเช่นกัน จากความหวังจะให้ประเทศมีความเป็นสากลตามแบบตะวันตกนั้นทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องนำประเทศเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 หรือแม้กระทั่งการจัดให้มีการประกวดนางสาวไทย และส่งเสริมให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เป็นมาตรฐานมาจากวัฒนธรรมตะวันตก เช่น การแต่งกาย การแบ่งเวลาการทำงานและการพักผ่อน รวมถึงการยกเลิกจารีตบางอย่างที่บ่งบอกถึงความไม่ทันสมัย ส่วนหนึ่งก็เกิดขึ้นในช่วงนี้ ส่วนองค์ประกอบของชาตินิยมในด้านที่จะรักษาวัฒนธรรมไทยเอาไว้ นั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า แม้คนไทยจะต้องสร้างความสำเร็จแบบตะวันตกก็จริง แต่สิ่งเหล่านี้ขอให้เป็นเครื่องห่อหุ้มภายนอก เนื้อในของคนไทยยังต้องอยู่ พระองค์เองก็เช่นกัน แม้จะทรงนิยมวัฒนธรรมตะวันตกหลายประการ แต่เนื้อในแล้วก็ยังทรงผูกพันอยู่กับความเป็นไทย (Valla. 1978: 177)

ในความจำเป็นในการรักษาวัฒนธรรมไทยเอาไว้ นั้น ส่วนหนึ่งก็จากแนวคิดว่าการละทิ้งวัฒนธรรมไทยเท่ากับเป็นการนำพาประเทศกลับไปสู่ความเป็นบ้านป่า ซึ่งจะทำให้คนในชาติกลายเป็นคนที่ไม่มีความเจริญดังเช่นนานาประเทศ โดยมีองค์ประกอบในการรักษาวัฒนธรรมไทยหลายประการ เช่น ประวัติศาสตร์ ภาษา วรรณคดี ศิลปะ และสถาบันพระมหากษัตริย์ หากแต่ในความเป็นจริงแล้วผู้ที่สนใจองค์ประกอบเหล่านี้ที่แท้จริงนั้น เป็นกลุ่มชนชั้นนำ และชนชั้นสูงก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ องค์ประกอบเหล่านี้ในการสร้างความเป็นชาตินิยม โดยกระตุ้นให้คนไทยทั้งหลายภาคภูมิใจในอดีตโดยการยกย่องเกียรติของวีรบุรุษและพระมหากษัตริย์ในอดีต นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูราชประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแรกนาขวัญและลอยกระทง เพื่อให้ความหมายสำหรับประชาชน ซึ่งในอดีตประชาชนจะมีส่วนร่วมในราชประเพณีได้น้อยกว่า ในด้านศิลปะ วรรณคดี และภาษานั้น พระองค์ทรงฟื้นฟูศิลปะเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ซึ่งเริ่มได้รับความนิยมน้อยลงตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ในแง่ที่พระองค์ทรงตระหนักดีว่าการเร่งพัฒนาประเทศในช่วงเวลาที่ผ่านมามีทำให้ผู้คนเริ่มหันไปให้ความสนใจกับวัฒนธรรมตะวันตกจนละเลยวัฒนธรรมของตนเอง การที่พระองค์เร่งสร้างสำนึกให้คนไทยหันมาให้ความสนใจกับศิลปกรรมของไทยนั้น เพราะศิลปะของไทยนั้นเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาติ หน่วยงานที่รับหน้าที่ในการส่งเสริมในด้านนี้คือ กรมศิลปากร กรมมหรสพ โรงเรียนช่างศิลป์ และวรรณคดีสโมสร เป็นต้น พระองค์ยังได้ส่งเสริมให้จัดงานแสดงศิลปกรรมไทยไปพร้อมกับงานแสดงสินค้าในต่างประเทศ และภายหลังพระองค์ได้ส่งเสริมให้ศิลปกรรมเหล่านั้นมีความเป็นไทยมากขึ้นกว่าทุกยุคสมัยที่ผ่านมา

การสร้างความเป็น “ชาตินิยม” ให้คนไทยกลับมาเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทยมิใช่เรื่องง่ายนัก เพราะคนไทยนั้นเคยตกเป็นอาณานิคมของวัฒนธรรมตะวันตกมาก่อนหน้านี้ และส่วนหนึ่งมีความพึงพอใจในการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่แล้ว พระองค์เห็นว่าคนไทยนั้นมีความเป็นปัจเจกชนอยู่อย่างสูงซึ่งเป็นปัญหาในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน วิธีการหนึ่งที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้คือการสร้างวิญญาณของความเป็นหมู่คณะ (group spirit) โดยการจัดตั้งกองเสือป่า และส่งเสริมให้คนไทยมีนามสกุลและเล่นกีฬาที่เป็นหมู่คณะเช่น ฟุตบอล เป็นต้น การให้ความสำคัญกับลัทธิชาตินิยมในช่วงนี้ จึงถือเป็นการสร้างสมดุลระหว่างวัฒนธรรมแบบตะวันตกและการอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบไทยให้คงไว้ แต่แนวความคิดนี้ส่วนใหญ่แล้วจะได้รับการตอบรับจากชนชั้นนำที่มีการศึกษาชาติเป็นหลัก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในทุกยุคทุกสมัยดังที่ได้กล่าวมาจึงแสดงให้เห็น ถึงพัฒนาการและท่าทีของชนชั้นนำไทยในการปรับตัวต่ออารยธรรมตะวันตกที่ล้นไหลเข้ามา เนื่องจากชนชั้นนำเป็นชนชั้นที่มีอำนาจในการตัดสินใจนโยบายที่สำคัญของประเทศมาโดยตลอด การเข้าถึงความทันสมัยในแบบตะวันตกจึงยังมีช่องว่างที่เกิดขึ้นระหว่าง ชนชั้นในสังคม อีกทั้งการกำหนดท่าทีของการปรับตัวนั้นมิได้ดำเนินไปด้วยการสร้างความเสมอภาคและทั่วถึง หากแต่เกิดจากการที่ชนชั้นนำเป็นผู้กำหนดตามทัศนะของตนและสร้างเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติตามเป็นสำคัญ

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์

จากการตั้งคำถามว่า “ชาติพันธุ์” คืออะไร เป็นคำถามที่มีความซับซ้อนในการหาคำตอบที่ชัดเจนและตายตัว แต่จากการศึกษาเพื่ออธิบายความหมายแบบกว้างๆ นั้น “ชาติพันธุ์” มีความหมายเกี่ยวข้องกับคำอีกจำนวนหนึ่ง คือ เชื้อชาติ ชนชาติ เผ่า เผ่าพันธุ์ เป็นคำที่มีความหมายกว้างๆ ในทิศทางเดียวกัน คือ หมายถึง กลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่ในพื้นที่บริเวณหนึ่ง มีภาษา วิถีชีวิต จารีตประเพณีที่คล้ายคลึงกัน(ศุภย์มานุษยวิทยา. 2547: 5) การให้ความหมายอย่างกว้างๆ นี้ แสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันบางประการที่อยู่รวมกลุ่มกัน และมีความแตกต่างกันจากอีกกลุ่มชนหนึ่งที่ไม่มียอดประกอบที่คล้าย คลึงกันกับกลุ่มของตน ความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ ได้กลายมาเป็นแนวคิดเรื่อง อัตลักษณ์ (identity) ที่บ่งบอกถึงลักษณะบางประการหรือแสดงถึงตัวตนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันออกไป

ภายหลังมีการตั้งคำถามได้มีการตั้งคำถามเรื่องชาติพันธุ์กันอย่างต่อเนื่อง ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1950 จนถึงทศวรรษที่ 1960 การพยายามหาคำอธิบายความหมายของแนวคิดที่เกี่ยวกับชาติพันธุ์ ทำให้นักมานุษยวิทยาบางกลุ่มได้สร้างคำอธิบายความหมายของชาติพันธุ์ ในช่วงก่อนทศวรรษที่ 1950 (Walter Zenner) ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่มีในการจำแนกกลุ่มชนต่างๆ โดยการตั้งข้อสังเกตจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์

“Ethnic group” (กลุ่มชาติพันธุ์) ในฐานะที่เป็นศัพท์วิชาการยังปรากฏน้อยมากในงานทางมานุษยวิทยา ในช่วงนั้นจะมีคำอื่นๆ ที่ใช้ในการจำแนกกลุ่มคนเช่น “ชนชาติ” (race) “กลุ่มคน” (people) และ “เผ่าพันธุ์” (tribe) คำเหล่านี้เป็นที่นิยมใช้น้อยลงด้วยเหตุผลต่างๆ เช่นคำว่า “tribe” ถูกมองว่าสะท้อนอคติของจักรวรรดินิยมตะวันตก เพราะคำว่า “tribe” มาจากภาษาละตินว่า “tribu” แปลว่า คนป่าเถื่อนที่อาศัยอยู่นอกอาณาจักร เป็นคนไร้อารยธรรม แม้ว่าในมานุษยวิทยาจะไม่ใช้ในความหมายนั้น แต่ยังคงแฝงความหมายเดิมไว้บ้าง ทำให้ดูว่าเป็นคำที่ไม่เป็นกลาง เพราะใช้กับกลุ่มคนที่ไร้รัฐ ส่วนคำว่า “race” ก็ยังมีปัญหา เพราะไปเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกับลัทธิชาตินิยมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และยูเนสโก (UNESCO) ก็ขังใจในความหมายของ “race” ซึ่งมีนัยของความไม่เสมอภาคถึงกับมีการออกคำแถลงในเรื่องชนชาติถึง 4 ครั้ง คือ ในปี ค.ศ. 1950, 1955, 1964 และ 1967 ซึ่งใจความสำคัญว่า การจำแนกชนชาติต่างๆ เป็นไปตามหลักการทางชีวภาพ คือความถี่ของหน่วยพันธุกรรมส่วนความแตกต่างทางวัฒนธรรมไม่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างทางชนชาติ คำนี้จึงแทบจะสูญพันธุ์ในชาติพันธุ์วิทยาในทศวรรษ 1960 – 1970 เพราะทำให้เกิดความสับสนและเกิดอคติทางชาติพันธุ์ (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ. 2547: 9)

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในการพยายามหาคำศัพท์ในการจำแนกกลุ่มคนต่างๆ แสดงให้เห็นถึงอคติและความไม่เท่าเทียมกันในการจำแนกกลุ่มคนต่างๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา ภายหลังการจำแนกกลุ่มคนต่างๆ จึงหันมาให้ความสนใจกับคำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” ความหมายถึงความแตกต่างทาง “วัฒนธรรม” เป็นหลัก ซึ่งในช่วงทศวรรษที่ 1960 นักมานุษยวิทยาบางกลุ่มได้อธิบายว่า “วัฒนธรรม” เป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ถึงลักษณะร่วมกันทางชาติพันธุ์บางประการ และในขณะเดียวกัน “ชาติพันธุ์” ก็สามารถแสดงให้เห็นถึง กลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ เช่นเดียวกัน จากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของคำทั้งสองนี้ได้นำไปสู่แนวความคิดการจำแนกและพิจารณาความแตกต่างกันหรือ “อัตลักษณ์” ที่แตกต่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้นเองดังเช่นที่ นิติ ภัครพันธุ์ ได้กล่าวไว้ว่า

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 นักมานุษยวิทยาตะวันตกคิดหาคำอธิบายได้ชุดหนึ่ง กล่าวคือพวกเขาอธิบายว่า วัฒนธรรม (ที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของชนกลุ่มต่างๆ นั้น) มีติดตัวเรามาแต่ไหนแต่ไรแล้ว มีมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที มาพร้อมกับการกำเนิดของสิ่งต่างๆ (primordial attachment) หรือพูดให้แคบลงคือมีการ “ให้(วัฒนธรรมนั้น) มา” (given) แก่เราในฐานะสมาชิกของกลุ่มนั้น สิ่ง “ให้มา” นี้มีมากับเราตั้งแต่เราเกิดมา อาทิเช่น พี่น้องเครือญาติ ศสนาหรือความเชื่อเฉพาะหนึ่งศาสนา หรือหนึ่งความเชื่อ ภาษาเฉพาะภาษาใดภาษาหนึ่งที่ผู้คนรอบข้างเราใช้พูดใช้ติดต่อกันและธรรมเนียมปฏิบัติทางสังคม (social practices) เฉพาะของกลุ่มชนชั้น (นิติ ภัครพันธุ์. 2541: 217)

จากการอธิบายข้างต้นเราจึงเกิดมาพร้อมกับการ “ให้” ซึ่งกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด และทำให้เราสามารถหาเหตุผลอ้างอิงว่าเราเป็นคนไทยได้จากการที่เรา เกิดในประเทศไทย พูดภาษาไทย นับถือศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย แต่งกายแบบไทย เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เราได้มาพร้อมกับการกำเนิด ดังนั้นเราจึงเป็นคนที่ม้อัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นไทยได้เพราะเราล้วนดำรงชีวิตอยู่ใน วัฒนธรรมแห่งความเป็นไทย

หากแต่ในความเป็นจริงนั้นเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ นั้นมิได้มีการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมเดียวกันอย่างบริสุทธิ์ แต่เราสามารถพบเห็นคนไทยในเชื้อสายต่าง ๆ เช่น จีน มอญ เขมร ลาว ซึ่งมีวัฒนธรรมในวิถีชีวิตที่แตกต่างกันในสังคม ดังที่ นิติ ภัครพันธุ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

เราจะอธิบายอย่างไรกับคนที่เกิดที่เขตยานนาวา ในครอบครัวที่พ่อพูดภาษาจีน แม่พูดภาษาไทย เรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนจีนที่ครูและนักเรียนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ แต่งงานอยู่กับคนมุสลิม หรืออาจจะบอกว่าหนุ่มใหญ่ที่ขุ่นขม ผู้ซึ่งสามารถพูดได้ 3 ภาษา เป็นชาวกะเหรี่ยงหรือคนเมือง? หรือเราอาจจะหรือคำอธิบายใดให้กับชาวบ้านในเขตจังหวัดสกลนครบางหมู่บ้านที่นับถือศาสนาคริสต์ แต่เก็บกระดูกของปู่ย่าตายายไว้ในโกศที่ครอบไว้ด้วยสิ่งก่อสร้างรูปทรงแบบเจดีย์ บนยอดเป็นรูปไม้กางเขน และทำบุญรำลึกถึงผู้ตายในวันสงกรานต์ของทุกปี?

ในความเป็นจริง มีผู้คนจำนวนมากที่พูดได้มากกว่าหนึ่งภาษา ปฏิบัติพิธีกรรมด้านความเชื่อปะปนกัน แต่งานกับคนต่างศาสนาแต่งกายด้วยเสื้อผ้าของคนกลุ่มอื่นที่ตนคิดว่าดูดีกว่า เหมาะสมกว่าหรือเพราะความเคยชิน หรือใช้เครื่องมือเครื่องมือและเทคนิควิทยาการที่ประดิษฐ์คิดค้นโดยคนต่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม (นิติ ภัครพันธุ์. 2541: 218)

จากการตั้งข้อสังเกตข้างต้น กลุ่มวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จึงประกอบด้วยกลุ่ม วัฒนธรรมย่อยที่ผสมผสานกันอยู่อีกมากมายซึ่งทำให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนอีกมากมายในการที่จำแนกอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์โดยการใช้อัตลักษณ์วัฒนธรรมเป็นเกณฑ์ในการจำแนก อย่างไรก็ตามในการยอมรับอย่างกว้าง ๆ ในการจำแนกความแตกต่างของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ นักมานุษยวิทยาที่มีอิทธิพลต่อการวิพากษ์มโนทัศน์ “กลุ่มชาติพันธุ์” “อัตลักษณ์ชาติพันธุ์” และ “พรมแดนชาติพันธุ์” คือ Fredrik Barth บาร์ธยอมรับว่าการจำแนกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic group) อย่างกว้าง ๆ นั้นหมายถึงกลุ่มประชากรที่

1. มีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกัน ที่แสดงลักษณะว่าเป็นพวกเดียวกัน (self-perpetuating)
2. ร่วมคุณค่าทางวัฒนธรรมพื้นฐาน (fundamental cultural values) ชัดเดียวกัน และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านรูปแบบพฤติกรรมทางวัฒนธรรม (cultural forms)
3. สร้างแบบแผนการติดต่อสื่อสารและการร่วมสังสรรค์มีความสัมพันธ์กัน
4. กำหนดให้สมาชิกภาพซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งในกลุ่มเดียวกันและผู้อื่นหรือคนต่างกลุ่มว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มแต่ละกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะกลุ่ม (นิติ ภัครพันธุ์. 2541: 218)

ถึงแม้ว่าบาร์ธจะยอมรับว่าการจำแนกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ จะดำเนินไปตามองค์ประกอบทั้ง 4 ข้างต้นที่กล่าวมา หากแต่เขาพยายามชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้นว่า หากจะพิจารณาปรากฏการณ์อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ได้ ต้องพิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่าจิตสำนึกของคนแต่ละชาติพันธุ์ เพราะกลุ่มชนต่าง ๆ อาจจะมีแบบแผนทางวัฒนธรรมเดียวกันบางประการซึ่งเกิดจากการปรับตัวจากสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจจะมีบางฝ่ายมองว่าไม่ใช่อัตลักษณ์วัฒนธรรมเดียวกันได้ บาร์ธจึงนำเสนอให้เปลี่ยนมุมมองจากการพิจารณาจากกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มาจากกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน มาเป็นการพิจารณารูปแบบในการจัด

ระเบียบสังคม จากการพิจารณาตามแนวทางนี้ทำให้การจำแนกอัตลักษณ์นั้นขึ้นอยู่กับการศึกษาที่สมาชิกในกลุ่มที่เรียกตนเองหรือถูกเรียกจากสมาชิกของกลุ่มอื่นว่าเป็นใคร การพิจารณาในแง่นี้ทำให้มีการเน้นความสำคัญไปที่ลักษณะที่ถูกเลือกขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งมีได้ยึดติดอยู่กับภาพรวมทางวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว ดังเช่นที่ ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะได้กล่าวถึงข้อเสนอของบาร์ธว่า

ข้อเสนอของบาร์ธก็คือ ให้เปลี่ยนมุมมองจากการที่ “กลุ่มชาติพันธุ์” เป็นหน่วยที่มีวัฒนธรรมร่วมกันมา มองในแง่ของการเป็น “รูปแบบการจัดระเบียบสังคมอย่างหนึ่ง” เมื่อเราหันมามองในแง่นี้ ประเด็นสำคัญในการพิจารณาก็คือ การที่สมาชิกของกลุ่มเรียกตัวเองหรือถูกเรียกโดยคนอื่นว่าเป็นใคร หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และแม้ว่าลักษณะทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญอยู่ แต่เน้นเฉพาะลักษณะที่เลือกเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ มิใช่ภาพรวมของวัฒนธรรมทั้งหมด ในแง่นี้ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ก็เปรียบเสมือนสถานภาพอื่น ๆ ใน สังคม เช่น เพศสภาพ ชนชั้น หรือวิถีชีวิตที่กลายเป็นเครื่องหมายของการปฏิสัมพันธ์ที่จะทำให้ผู้ปฏิสัมพันธ์รู้ว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร และจะใช้มาตรฐานและมาตรการใดเป็นหลักการที่ถูกต้องและเหมาะสมในการปฏิบัติต่อกัน (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2547: 14-15)

3.1 แนวความคิดเรื่องอัตลักษณ์แห่งชาติ

จากแนวความคิดเรื่องอัตลักษณ์ที่กล่าวมาข้างต้น อัตลักษณ์ยังเป็นหัวข้อที่ยังคงหาข้อยุติตายตัวมิได้ แนวความคิดแรกเชื่อว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด (primordial attachment) เช่น ศาสนาและภาษา เป็นต้น ในอีกแนวความคิดหนึ่งกลับเชื่อว่าอัตลักษณ์ดังกล่าว (ภาษาและศาสนารวมถึงความเชื่อ) เป็นสิ่งที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงใหม่ได้เสมอ ซึ่งในปัจจุบันอาจจะมีกลุ่มคนที่สามารถพูดและเขียนได้มากกว่าหนึ่งภาษา หรือแม้แต่มีการนับถือศาสนาพุทธไปพร้อมกับความเชื่อเรื่องภูตผีและอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ อีกทั้งมีการถือธรรมเนียมปฏิบัติของคนกลุ่มหนึ่งผสมผสานอยู่กับสังคมอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นการทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ที่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างกว้าง ๆ คือ อัตลักษณ์เป็นสื่อที่สามารถแสดงออกมาได้โดยผ่านทางการใช้ภาษา ความเชื่อ กิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกในสังคม และยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ (relationship) ของปัจเจกชนกลุ่มหนึ่งที่มีต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นมีลักษณะที่ผูกโยงอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ความสัมพันธ์กันเหล่านี้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้อัตลักษณ์มีการเปลี่ยนแปลงได้หลายประการ

นอกเหนือจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ปัจจัยทางการเมือง ซึ่งมีบทบาทต่ออัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลเป็นอย่างมาก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง จึงมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอัตลักษณ์ด้วยเช่นกัน

ในช่วงศตวรรษที่ 19 การล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกและการปลดปล่อยอิสรภาพของประเทศที่เคยตกอยู่ภายใต้อำนาจอาณานิคมนั้น ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลง อัตลักษณ์ทางชาตินั้นเพียงเท่านั้น หากแต่ได้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “อัตลักษณ์แห่งชาติ” (national identity) อีกด้วย

ในบทความของ Peter Hinton ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์ของชาวบ้าน กระเหรี่ยงในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้กล่าวถึงความการขีดเส้นแบ่งพรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary) นั้นมิได้แบ่งแยกกว่าใครเป็นใครได้อย่างง่าย ๆ จากการพยายามสร้างความกระจ่างชัดเขาจึงเสนอว่า เราควรจะหันมาพิจารณาที่เรื่องของ “พิธีกรรม” ซึ่งมีสิ่งที่สำคัญที่เขาเน้นย้ำคือ พิธีกรรมมีการอ้างถึงสถานภาพทางสังคม (social status) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relationships) ความมั่นคงและความยากจน (นิตี ภาครพันธุ์, 2541: 227) ความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ผูกโยงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไว้กับปัจจัยหลายประการโดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมือง สืบเนื่องกับการรับเอาแนวความคิดเรื่อง “ชาติ” จากยุโรป วัฒนธรรมและสังคมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนจากความคิดดั้งเดิมจึงเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จากเคยมีความสัมพันธ์ที่มีต่อชาติ (nations) เป็นสำคัญ ซึ่งความแตกต่างกันของอัตลักษณ์ในความเชื่อมโยงต่อชาติเหล่านี้ เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดสงครามที่ยาวนานในพม่า เป็นต้น

เกลล์เนอร์ ให้ข้อเสนอของคำนิยาม “ชาติ” (nation) ในสองแนวทาง

“ชาติ” ในประการแรก หมายถึง ปัจเจกชนที่อาศัยอยู่ในชาติเดียวกัน หากพวกเขามีวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งหมายถึงระบบความคิดสัญลักษณ์และการรวมกลุ่มร่วมสมาคมกัน และประการที่สอง หมายถึงประชาชนของชาติเดียวกัน เมื่อพวกเขาต่างยอมรับว่าตนเป็นพวกเดียวกัน แยกต่างหากกลุ่มอื่นๆ (collective entity) และพวกเขาล้วนมีสิทธิและหน้าที่ที่มีต่อกันและกัน (mutual rights and duties) ในฐานะที่ทุกคนต่างร่วมในสมาชิกของชนชาติเดียวกัน (นิตี ภาครพันธุ์, 2541: 229)

ในความหมายของ เกลล์เนอร์ “ชาติ” จึงมีความหมายกว้างกว่าชาติพันธุ์ เพราะชาตินั้นได้รวมเอากลุ่มปัจเจกชนจำนวนมากเข้าไว้ด้วยกัน อยู่ในหน่วยเดียวกัน ความกว้างขวางของขอบเขต “ชาติ” จึงเป็นธรรมดาที่จะมีความแตกต่างของปัจเจกชนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าชาติจะมีความหมายถึงผู้คนที่มีความวัฒนธรรมเดียวกันก็ตาม เช่น ในชาติไทย วัฒนธรรมในแบบของไทยจึงมีทั้งคนที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และอื่นๆรวมถึงภายในวัฒนธรรมไทยมีผู้คนที่พูดทั้งภาษาจีน เขมร ลาว อังกฤษ และอื่นๆอีกมากมาย

ความเป็นไทยที่เราเข้าใจอยู่ในชีวิตประจำวัน จึงมีทั้งปัจเจกชนกลุ่มต่างๆที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางสังคม หรือปัจจัยบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นบ่อยครั้งในความเป็นจริง กลุ่มคนที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนจริง มิใช่อัตลักษณ์แห่งชาติ เช่น อัตลักษณ์ของมุสลิม กระเหรี่ยง อีสาน แต่คนเหล่านี้ก็มีอัตลักษณ์ทางการเมืองเป็นคนไทยเช่นกัน ดังนั้นกลุ่มปัจเจกชนต่างๆจึงมีทั้งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอง พร้อมทั้งมีอัตลักษณ์แห่งชาติไปพร้อมๆกันและสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสังคม

อนึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์ หรือ “ethnicity” ได้ถูกแบ่งออกเป็นสองประเภทด้วยกันคือ ชั้นปฐมภูมิ คือ ลักษณะทางชาติพันธุ์ที่แสดงให้เห็นความสอดคล้องกับลักษณะแห่งชาติ เช่น คนอีสาน คือคนที่พูดภาษาอีสาน แสดงลักษณะการร่ำรวยแบบพื้นบ้านอีสาน และปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของคนอีสาน ที่แสดงอัตลักษณ์แห่งชาติว่าเป็นคนอีสาน ส่วนชาติพันธุ์ที่

เปรียบเทียบตนเองกับกลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่งที่ดำรงอยู่ภายใต้ชาติเดียวกันในกรอบของการเป็นพลเมือง (citizenship) เช่นคนไทยที่เปรียบเทียบกับคนจีนที่อยู่ในเมืองไทยว่าใครเป็นใครภายใต้กรอบของอัตลักษณ์แห่งชาติ ทั้งที่ทั้งสองกลุ่มเป็นพลเมืองของชาติไทย

สมิธ (Anthony D. Smith) เป็นบุคคลอีกท่านหนึ่งที่มีความพยายามหาคำอธิบายเกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งชาติ เขาไม่ได้เห็นด้วยกับแนวความคิดว่าชาติถูกจินตนาการขึ้น หากแต่เขากลับเชื่อว่า ชาติเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่มานานแล้วและชาติมีลักษณะบางประการที่ทำให้พลเมืองที่อาศัยอยู่ในชาติพันธุ์มีลักษณะที่เป็นเฉพาะตนเองในแนวความคิดของ สมิธน่าจะมีความแตกต่างจากนักวิชาการคนอื่นๆที่มักจะมองว่าชาติเป็นการประดิษฐ์สร้างของความเป็นสมัยใหม่

สมิธระบุว่า สมมุติฐานที่ว่าชาติดำรงอยู่ทำให้เราเสนอได้ว่า อัตลักษณ์แห่งชาติมีลักษณะพื้นฐาน (fundament features) ดังต่อไปนี้

1. มีดินแดนทางประวัติศาสตร์หรือบ้านเกิดเมืองนอน (an historic territory, or homeland)
2. มีนิยายปรัมปรา (myths) ร่วมกันและความทรงจำประวัติศาสตร์
3. มีวัฒนธรรมของมวลชน (mass public culture) ร่วมกัน
4. มีสิทธิและหน้าที่ทางกฎหมายของสมาชิกทั้งหมดร่วมกัน
5. มีระบบเศรษฐกิจร่วมกัน (นิต ภาครพฐ. 2541: 231)

เมื่อเราพิจารณาข้อเสนอของสมิธเป็นไปในแนวทางที่เชื่อว่า อัตลักษณ์เป็นสมบัติที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด แต่ในอีกข้อหนึ่งก็มีความคิดว่า อัตลักษณ์และชาติพันธุ์เป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ (particular situation) ซึ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ สถานการณ์ของปัจเจกชนและอัตลักษณ์ของกลุ่มย่อยถูกผลกระทบหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ด้วยเหตุเหล่านี้จึงมีบ่อยครั้งที่ความเป็นชาติพันธุ์ อาจจะถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นวิธีการหนึ่ง (instrumentally) โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นนำ (elites) ที่แข่งขันกันเพื่ออำนาจและปลุกกระตุ้นผู้สนับสนุนฝ่ายตน

ความขัดแย้งของทั้งสองแนวความคิดมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับแนวความคิดในแง่ของประวัติศาสตร์สัญลักษณ์และวัฒนธรรมของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และสมิธได้เสนอให้เราพึงตระหนักถึงความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างการจัดแห่งด้านชาติพันธุ์ (ethnic categories) และชุมชนทางชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสมิธ จะให้ข้อเสนอเรื่องชาติพันธุ์ ว่าเป็นสิ่งที่มีลักษณะมาแต่เดิมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จะดำรงอยู่มาก่อนอัตลักษณ์ทางการเมือง หรือ อัตลักษณ์แห่งชาติ แต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เหล่านี้ มิได้ดำรงอยู่อย่างมีลักษณะที่ตายตัว ไม่มีความเปลี่ยนแปลง หากแต่ตรงกันข้ามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การเข้าครอบครอง (conquest) สงครามและการลี้ภัยและการอพยพ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและความเชื่อ สมิธจึงให้ความสนใจต่อการผันแปรของอัตลักษณ์ในแง่มุมมองของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นหลัก

เงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นย่อมส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของกลุ่มปัจเจกบุคคลในสังคม ดูเหมือนจะเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงกันอยู่พอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดังเช่น การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองมาเป็นการปกครองแบบ “รัฐชาติสมัยใหม่” ก็ย่อมส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของกลุ่มประชากรและปัจเจกบุคคลตามไปด้วย กล่าวคือ นอกเหนือจากการมีอยู่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แล้วยังจำเป็นต้องมีลักษณะของ “อัตลักษณ์แห่งชาติ” เป็นของตนเอง ไม่ว่าปัจเจกชนผู้นั้นจะมีอัตลักษณ์เดิมของตนเองอย่างไรก็ตาม ก็ยังจำเป็นต้องรับอัตลักษณ์ใหม่เข้ามาแทนที่ ถึงแม้ว่าปัจเจกบุคคลจะต้องเห็นพ้องกับอัตลักษณ์แห่งชาติเหล่านั้นก็ตาม ซึ่งในแนวทางนี้ อัตลักษณ์แห่งชาติจึงมีความสำคัญกว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมของตนเอง เช่น ในกรณีของคนกระเหรี่ยงในประเทศไทยที่ไม่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนแต่เลือกแสดงออกถึงอัตลักษณ์แห่งชาติไทยแทนเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาทางการเมือง

เป็นที่สังเกตว่า การสร้างอัตลักษณ์แห่งชาตินั้นมักมีลักษณะร่วมกันของกลุ่มคน หลายกลุ่ม หลายภาษาและเชื้อชาติ อยู่ร่วมกันในชาติ ซึ่งเต็มไปด้วยความหลากหลายในด้านต่างๆที่ดำรงอยู่จากความแตกต่างทั้งหลายเหล่านี้ สามารถดำรงอยู่ได้เพราะการยอมรับความแตกต่างเหล่านั้นที่เกิดจากฝ่ายอื่นพร้อมทั้งก็ยอมรับเราในฐานะที่มีความแตกต่างเช่นกัน อีกทั้งความแตกต่างเหล่านี้ ได้ถูกหยิบยื่นแลกเปลี่ยนจนเกิดเป็นการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมมาก่อนที่จะเกิดแนวคิดเรื่อง “ชาติ” และรัฐชาติสมัยใหม่ จึงเป็นการยากที่จะชี้ให้เห็นถึงความชัดเจนตายตัวได้ว่าอะไรเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่แท้จริง และไม่สามารถระบุได้ว่าวัฒนธรรมของกลุ่มชนหนึ่งมีความเป็นของแท้และดั้งเดิมได้อย่างไร

หากแต่การพยายามในการสร้างชาติสมัยใหม่ ได้ทำให้เรามุ่งเน้นหาแต่อัตลักษณ์แห่งชาติที่ประกอบด้วยลักษณะเฉพาะและเป็นหนึ่งเดียวของตน ซึ่งเป็นกาสรพยายามสร้างกรอบความคิดเพื่อยืนยันตัวตนร่วมกันของคนในชาติ การแสวงหาความจริงแท้หรือความเป็น “ของแท้”(authentic) ของวัฒนธรรมของตนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้วยความพิเศษเหนือกว่ากลุ่มชนอื่นจนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่เกิดจากอำนาจของการชี้ขาดจากคนเพียงกลุ่มเดียว ซึ่งการหาความจริงแท้ของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์แห่งชาตินี้ดูเหมือนจะดำเนินไปบนความขัดแย้งกับความเป็นจริง ดังนั้นการพยายามเสาะหาความเป็นไทยแท้จึงพิจารณาระบุได้อย่างชัดเจนได้

ความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาตนเองให้มีอารยธรรม ซึ่งเกิดจากการพยายามเรียนรู้ลอกแบบเอาวัฒนธรรมของตะวันตก มาเป็นต้นแบบเพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงอารยธรรมในวัฒนธรรมไทยที่เคยถูกดูหมิ่นว่าเป็นคนป่าเถื่อนล้าหลังใช้ความศิวไสยและความเจริญ ชาติไทยถูกพัฒนาให้มีความเจริญและได้รับการพัฒนาในระดับหนึ่งแต่ในทางกลับกันก็ทำให้ความเป็นของแท้หรือความดั้งเดิมไม่มีอยู่เลย ทั้งนี้ความเป็นไทยได้รับอิทธิพลและถูกผสมผสานจากประเทศมหาอำนาจมาก่อนหน้านี้แล้ว เช่น อิทธิพลจาก อินเดีย จีน เขมร เป็นต้น

ถึงแม้ผู้คนในชาติไทยในปัจจุบันนี้จะมีได้มีการใช้อัตลักษณ์แห่งตัวตนเหมือนเมื่อหลายร้อยปีก่อน โดยมีมีการเปลี่ยนแปลงเลย ผสมผสานกันของวัฒนธรรมและภาษาของคนหลายกลุ่มได้สร้างความแตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในสังคมไทย จึงมีทั้งคนไทยที่นับถืออิสลาม เชื้อมณฑลทมิฬศาสนาฮินดูและลัทธิขงจื้อเหมือนธรรมชาติไม่ได้มีเพียงการนับถือศาสนาพุทธที่เป็นศาสนาประจำชาติที่เป็นจินตนาการของคนบางกลุ่มที่อ้างว่าเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติไทย

การพยายามสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ โดยการแสวงหาความเป็นไทยแท้ อาจจะเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของตนที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง หากแต่ในความเป็นจริง ผู้คนต่างมีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และอาจจะมีได้ใส่ใจกับความเป็นของแท้และจุดกำเนิดของตนเอง หากแต่มีเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปมาอยู่เสมอ พร้อมกับยอมรับความแตกต่างที่เกิดขึ้นกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น การแสวงหาอัตลักษณ์แห่งชาติจึงเป็นการพยายามแสวงหาความเป็นดั้งเดิมและความเป็นของแท้จากอดีตที่อาจจะไม่เคยมีอยู่ การพยายามสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติได้นำมาซึ่งกรอบการอ้างอิงตนเองและการเป็นบรรทัดฐานของสังคม และการปฏิบัติตามแต่การสร้างกติกาหรือระเบียบที่เป็นบรรทัดฐานเหล่านี้มิได้ดำเนินไปด้วยการแสดงออกถึงความหลากหลาย หากแต่เกิดขึ้นจากเลือกหยิบยกความสำคัญบางประการมานำเสนอและกำหนดเอาการสร้างเหล่านั้นเป็นบรรทัดฐานของความเป็นไทยแทน ซึ่งการกำหนดอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทย หรืออัตลักษณ์แห่งชาติที่ได้กล่าวมานี้มักจะผูกโยงอยู่กับมุมมองของวัฒนธรรมที่มีอารยธรรมหรือเป็นวัฒนธรรมที่เป็นของดีจากชนชั้นสูง มากกว่าการนำเสนอตัวตนของความเป็นไทยในมุมมองของความหลากหลายที่ปรากฏอยู่ในความเป็นจริง หากแต่เป็นการสร้างลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นคนสัญชาติหนึ่งสัญชาติใด

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ รัฐและประชากร

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดินแดนสุวรรณภูมิ หรือแม้กระทั่งในดินแดน เอเชียอาคเนย์นั้นประกอบด้วยหลายกลุ่มชนมากมายหลายกลุ่ม จากการสืบค้นทางด้านประวัติศาสตร์สามารถยืนยันได้ถึงแหล่งที่อยู่ ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มต่างๆ รวมถึงการโยกย้ายถิ่นฐาน และผสมผสานแลกเปลี่ยนกันในด้านต่างๆ ซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้กลุ่มชน ในดินแดนเอเชียอาคเนย์นี้ มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันในด้านต่างๆ และกระจายตัวกันตั้งถิ่นฐานดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้มาโดยตลอด จากการทำความเข้าใจในด้านประวัติศาสตร์จึงพอจะทำให้เราเข้าใจได้ถึง ความเหมือนและความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มชนต่างๆ ในดินแดนแถบนี้

เมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจและการพัฒนาที่เหนือกว่า การล่าอาณานิคมจึงเริ่มต้นขึ้นและแพร่ขยายขอบเขตอำนาจของตนเอง มาถึงดินแดนสุวรรณภูมิ การขยายอำนาจของประเทศเจ้าอาณานิคมเหนือดินแดนแถบนี้ ได้ส่งผลให้เกิดการปรับตัวรวมถึงการปรับเปลี่ยนท่าทีและการปกครองในรูปแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับอำนาจที่มาจากความศรัทธาของกลุ่มประเทศมหาอำนาจจากซีกโลกตะวันตก การปรับเปลี่ยนที่เห็นได้ชัด

ในการรับมือกับภัยคุกคามในขณะนั้นได้แก่ การปรับเปลี่ยนการปกครองจากการปกครองแบบ “นครรัฐ” หรือ การปกครองแบบหัวเมืองต่างๆ ต้องหมดสิ้นไป แล้วหันกลับมาให้ความสำคัญกับการปกครองแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการสถาปนา ราชอาณาจักร ที่มีลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวกัน มีการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมากขึ้น ซึ่งการให้อำนาจกับการปกครองส่วนกลางโดยตรงถือเป็นการลดบทบาทของการปกครองแบบหัวเมืองลง และนำไปสู่การสถาปนาอำนาจของ “ ราชอาณาจักร ” จากส่วนกลางให้มีความเข้มแข็งและเบ็ดเสร็จเด็ดขาดขึ้น ดังเช่นที่ มหาสิลา วีระวงส์ ได้กล่าวถึง ปรารถนาของรัชกาลที่ 5 หลังจากที่สยามเสียดินแดนทางฝั่งซ้ายให้กับฝรั่งเศส(พ.ศ.2442)ว่า

“ลักษณะการปกครองแผ่นดิน ที่นิยมให้เป็นอย่างราชาธิปไตย (Empire Monarchique) โดยการปกครองแบบคนต่างชาติต่างภาษาเป็นเมืองขึ้น จึงถือหัวเมืองมณฑลชั้นนอก 3 มณฑลเป็นเมืองลาว และเรียกชาวเมืองซึ่งอันที่จริงเป็นชนชาติไทย ว่าลาว เนื่องจากลักษณะการปกครองดังกล่าว เป็นอันพ้นเวลาพอสมควรแล้ว ถ้าคงไว้จะกลับให้โทษแก่บ้านเมือง จึงทรงพระราชดำริให้แก้ไขการปกครองเปลี่ยนแปลงเป็นพระราชอาณาจักรสยาม เลิกประเพณีเมืองประเทศราชถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ดังเช่นแต่ก่อน” (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2543: 463)

จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้น ทำให้ชนกลุ่ม ต่างๆ เช่น ชา เขมร ญวน แกว จีน จาม ลาว และ อื่นๆ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของ “สยาม” หรือทำให้ทุกคนกลายเป็น “ไทย” หมด การทำให้ทุกชนชาติกลายเป็นไทย ถือเป็นความสำคัญที่ก่อให้เกิดการปรากฏตัวที่ชัดเจนขึ้น ของรัฐชาติไทย ซึ่งกลายเป็นความแน่นอนและตายตัวขึ้นจากเดิม จากความสัมพันธ์ทั้งในด้านการค้าขาย และความสัมพันธ์ทางการเมืองในขณะนั้นทำให้สยามประเทศได้นำพาตนเองไปสู่กระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่อย่างเต็มตัว ดังเช่นที่ คณะบรรณารักษ์ วารสาร ไทยศึกษา ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการปรับตัวของประเทศสยามในช่วงที่ต้องเผชิญหน้ากับประเทศเจ้าอาณานิคมว่า

การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ได้ก่อให้เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ ผ่านการไหลเวียนของสินค้าอุตสาหกรรมและทุน สยามได้รับผลกระทบอย่างชัดเจนในสมัยรัชการที่ ๔ และเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสมัยรัชการที่ ๕ ของกรุงรัตนโกสินทร์ กลุ่มประเทศมหาอำนาจจากความสำเร็จในการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรและเทคโนโลยี กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญ และกระทำตนเป็นสถานะแม่ข่ายกระจายความเจริญตามเส้นทางการค้าและการเมือง สยามเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกครั้งนั้น ผ่านการติดต่อสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้าระหว่างประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยสยามยึดนโยบายทางการเมืองที่มีความยืดหยุ่นสูง คือยอมปรับปรุงตนเองให้เป็นเสมือนสถานีลูกข่ายรับความเจริญจากตะวันตกเข้ามาและพัฒนาให้เกิดความเจริญขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ ของสยาม หากการปรับตัวในครั้งนั้นของสยามได้นำพาตนเองเข้าสู่กระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ (คณะบรรณารักษ์ วารสาร ไทยศึกษา. 2550: 1)

การปรับตัวต่ออำนาจอาณานิคมในครั้งนั้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาประเทศสยามมาสู่กระบวนการสร้างชาติสมัยใหม่ที่มีการรับรูปแบบมาจากประเทศมหาอำนาจ ซึ่งทำให้ “รัฐชาติสยาม” หรือ “รัฐไทย” มีตัวตนที่ชัดเจนขึ้นในเวลาต่อมาความชัดเจนในการสร้างรัฐชาติ ซึ่งทำให้การบริหารและปกครองของประเทศสยามเปลี่ยนแปลงไปซึ่งตกเป็นภาระหน้าที่ของชนชั้นชั้นนำของสยามในเวลานั้นเป็นสำคัญ การเปลี่ยนแปลงไปของภายใต้อำนาจของประเทศสยามที่ปกครองหัวเมืองต่างอยู่แต่เดิม และการเสียดินแดนบางส่วนให้กับประเทศเจ้าอาณานิคมอย่างฝรั่งเศสที่ยังคงมีอำนาจทับซ้อนกันอยู่ในขณะนั้น ได้นำไปสู่การพยายามยามแลกเส้นแบ่งพรมแดนที่ชัดเจนขึ้นตามระบบ “แผนที่สมัยใหม่” จึงถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการสร้างรัฐชาติ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างและพัฒนารัฐชาติในด้านต่างๆต่อไป ดังเช่น ที่นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส Pierre Vilar ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพรมแดนไว้ว่า

“หากจะดูประวัติศาสตร์ของโลกให้ชัด ต้องดูที่พรมแดน” พรมแดนในทัศนะของ Vilar คือจุดเริ่มต้นของความเชื่อชาติ และประเทศ เป็นจุดตั้งต้น พร้อมกับจุดสิ้นสุดของรัฐสมัยใหม่และขอบเขตความเป็นอธิปไตย เป็นเส้นผนวกเอา “ความแตกต่าง” ของคนในชาติภายในพรมแดนเดียวกันและแยก “ความแตกต่างกัน” ของคนนอกเส้นพรมแดนออกไป แนวความคิดดังกล่าวมองพรมแดนในฐานะองค์ประกอบสำคัญของรัฐชาติที่มีบทบาทในการผูกโยงประวัติศาสตร์ ของมนุษย์และสังคมเข้ากับการดำรงอยู่ ของรัฐชาติ อันกลายมาเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคมและคนนอกวัฒนธรรม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2545: 1)

จากทัศนะดังกล่าวการทำความเข้าใจกับแนวคิดเรื่องรัฐชาติจึงมักเริ่มต้นที่ เส้นพรมแดน การอยู่ภายใต้เส้นพรมแดนเดียวกันจึงมักถูกมอง หรืออ้างอิงว่าเป็นกลุ่มคน หรือ ชาติเดียวกัน ถึงแม้ว่าการเกิดขึ้นของชาติจะเป็นประดิษฐ์กรรมที่เกิดขึ้นภายหลังการดำรงอยู่ของกลุ่มชนชาติต่างๆ ก็ตาม ภายใต้การกำหนดพื้นที่จากเส้นพรมแดนเป็นหลัก เส้นพรมแดนจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบ และสร้างความเหมือนหรือความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับรัฐต่างๆ รวมถึงเป็นสิ่งที่ถูกอ้างอิงเสมอในการสร้างความสมานสามัคคี รวมถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ในแง่นี้จึงแสดงให้เห็นว่า ชาตินั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือจากความแตกต่างของกลุ่มต่างๆ ภายใต้เส้นพรมแดนเดียวกัน ดังที่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ รัฐสมัยใหม่ว่า

รัฐสมัยใหม่ (state) ในความคิดและทฤษฎีที่ไม่อิงชนชั้นมักหมายถึง “ชุมชนมนุษย์ที่ประสบความสำเร็จในการผูกขาดการใช้กำลังอย่างชอบธรรม ภายใต้อาณาเขตที่กำหนด” (Montserrat Guibernau. 1996: 47; อ้างอิงจาก Max Weber. 1946: 78) หลังจากการพัฒนาของรัฐซับซ้อนมากขึ้น นิยามของรัฐจะมุ่งเน้นไปในลักษณะของ “องค์กรที่เป็นนามธรรม (abstract organization) ที่ไม่ใช่ทั้งมนุษย์และไม่ใช่งาน ชุมชนมันไม่เหมือนทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง หากแต่รัฐมีลักษณะที่คล้ายกับบริษัทที่มองไม่เห็น (invisible corporation) การที่รัฐในความหมายหลังนี้ที่เหมือนกับบริษัท ทำให้มันมีลักษณะของการเป็นบุคคลที่อิสระได้ด้วยข้อนี้ทำให้กฎหมายรองรับการเป็นนิติบุคคลของรัฐ ทำให้รัฐสามารถทำสัญญาและเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่างๆได้

คุณลักษณะประการต่อมาของรัฐคือการเป็นองค์อธิปัตย์ รัฐสามารถใช้อำนาจได้โดยไม่ต้องแบ่งปันหรือใช้ร่วมกับใครทั้งสิ้น รัฐสามารถใช้อำนาจในสองทางหลักๆ คือทางแรกได้แก่บทบาทในการเป็นองค์กรทางจริยธรรมเป็นผู้สร้างและออกกฎหมายให้ทุกคนทำตาม ในทางที่สองรัฐใช้อำนาจโดยผ่านทาง การทำสงครามหรือความรุนแรง (เช่น การใช้กำลังทหาร ตำรวจ คุกตะราง การลงโทษต่างๆ) ทั้งสองด้านล้วนนำไปสู่การบังคับปกครองทำให้ผู้อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐกลายเป็นคนที่รัฐต้องการหรือปารถนาที่จะให้เป็นอย่างนั้น ลักษณะประการสุดท้ายคือการเป็นอาณาเขตที่แน่นอน (being t (Martin Van Creveld. 1999: 416) ในการรับรู้และเข้าใจเมื่อพูดถึงรัฐ คนมักพูดถึงรัฐที่แสดงออกผ่านบรรดาสถาบันทางการเมืองการปกครองที่มีลักษณะพิเศษในการผูกขาดความรุนแรงและการใช้อำนาจกับผู้อื่น เช่น รัฐบาล หน่วยงานราชการต่างๆ เป็นต้น มีหน้าที่ใหญ่ๆคือการรักษาความมั่นคงและสงบสุขในพื้นที่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทำหน้าที่ทำหน้าที่เก็บภาษีจากราษฎร กำหนดนโยบายเศรษฐกิจ บริหารจัดการสาธารณูปโภค บริหารความยุติธรรม และจัดการระบบการศึกษา เป็นต้น (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ. 2520: 8)

ถึงแม้ว่า “รัฐชาติ” ในประเทศไทยจะเป็นประดิษฐ์กรรมใหม่ที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นผลมาจากการปรับตัวที่เกิดจากการคุกคามของประเทศมหาอำนาจอย่าง อังกฤษและฝรั่งเศสในขณะนั้น แต่การเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่นั้นมิได้เพียงแต่เกิดขึ้นเพื่อการแสดงความชัดเจนทางกายภาพให้ปรากฏ หรือเป็นเพียงการระบุตำแหน่งบนแผนที่เพียงเท่านั้น หากแต่การเกิดขึ้นของรัฐชาติไทย ได้นำพาความสำนึกต่างๆเกี่ยวกับ รัฐ และ ความเป็นชาติ ให้เกิดขึ้นกับประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของชาติ พร้อมทั้งในขณะเดียวกัน ยังปิดกั้นและแยกแยะ รวมถึงการขจัด ความความแตกต่างทางชาติพันธุ์อื่น ๆที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์ไทย หรือ แยกความเป็นไทย ออกจากสิ่งที่ไม่นับรวมกับความเป็นไทย รัฐชาติในแง่ดังกล่าวจึงทำหน้าที่เหมือนองค์กรทางการเมืองที่อาศัยกลไกต่างๆ เช่น กฎหมาย ภาษา รวมถึงการศึกษา ในการจัดระเบียบและแยกแยะความแตกต่างเหล่านั้นซึ่งกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่มีผลต่อสถานะที่สูงต่ำของประชากรในสังคม นอกจากเป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการสร้างชาติแล้ว รัฐชาติยังก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าชนกลุ่มน้อยที่ไม่ถูกนับรวมอยู่ในกระแสหลักของสังคมเช่นกัน ซึ่งเป็นปัญหาของรัฐชาติที่ต้องแก้ไขมาโดยตลอด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นปัญหาเชื่อมโยงกับเรื่องของอำนาจและชนชั้น ที่เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

4.1 แนวความคิดเรื่อง รัฐ ในทัศนะของมาร์กซ์ซิสต์

ในการศึกษาเรื่องรัฐที่เชื่อมโยงกับปัญหาเรื่องชนชั้น แนวความคิดที่ถูกพาดพิงถึงมากที่สุด แนวทางหนึ่งคือการการศึกษาเรื่องรัฐในแนวทางของมาร์กซ์ซิสต์ ถึงแม้ว่ามาร์กซ์จะมีได้ทำการศึกษารื่องนี้ไว้อย่างชัดเจน แต่ทัศนะของเขาที่มีต่อรัฐก็ปรากฏอยู่ในงานเขียนต่างๆและนำมาซึ่งการโต้เถียงกันในหมู่นักมาร์กซ์ซิสต์อย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา มาร์กซ์ได้ทำการศึกษาและเขียนโปรแกรมในการศึกษาว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองในช่วงทศวรรษที่ 1850 ซึ่งเขาได้แบ่งแนวทางในการศึกษาไว้เป็น 6 แนวทาง คือ 1. ทุน (Capital) 2. ทรัพย์สินที่ดิน (Land Property) 3. แรงงานจ้าง (Wage

Lebour) 4. รัฐ (State) 5. การค้าระหว่างประเทศ (International Trade) 6. ตลาดโลก (World Market) หากแต่มาร์กซ์เองได้ศึกษาตามแนวทางของเขาได้สำเร็จเพียงแนวทางเดียวคือ หนังสือว่าด้วยเรื่องทุน ถึงแม้ว่างานของเขาจะกระจาดกระจายและแทรกอยู่ตามงานเขียนชิ้นต่าง ๆ เป็นส่วนมากก็ตาม แต่ Ralph Mliband ได้แยกทัศนะในการอธิบายเรื่องรัฐของมาร์กซ์ออกเป็น 2 ทัศนะ

1. ทัศนะแรก (Primary View of the State) มาร์กซ์อธิบายรัฐในฐานะเป็นเครื่องมือในการกดขี่และอยู่ภายใต้การควบคุมของชนชั้นครอบงำทางเศรษฐกิจในสังคมทัศนะนี้ปรากฏอยู่ในงานหลายๆ ชิ้นของมาร์กซ์แต่ที่เป็นที่รู้จักและถูกนำมาอ้างอิงบ่อยที่สุดในหมู่นักมาร์กซิสต์เห็นจะได้แก่ข้อความที่ปรากฏอยู่ใน Communist Manifesto ซึ่งเขาเขียนร่วมกับ เองเกิลส์ ระหว่างเดือน ธันวาคม 1847 ถึงเดือน มกราคม 1848 “การบริหารของรัฐสมัยใหม่เป็นเพียงคณะกรรมการเพื่อจัดการธุรกิจร่วมของนายทุนทั้งชนชั้นเท่านั้น” และอำนาจการเมือง “โดยเนื้อแท้ก็คือ การจัดการโดยอำนาจของชนชั้นหนึ่งเพื่อกดขี่อีกชนชั้นหนึ่ง” นี่เป็นสิ่งที่เรียกว่า Marxist View of State) และเป็นทัศนะเดียวที่ปรากฏอยู่ในลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสม์
2. ทัศนะที่สอง (The Secondary View of the State) มาร์กซ์อธิบายรัฐในฐานะที่เป็นอิสระจากและอยู่เหนือชนชั้นทั้งสังคมทั้งหมด เป็นพลังครอบงำในสังคมยิ่งเสียกว่าเป็นเครื่องมือของชนชั้นครอบงำ ทัศนะการมองรัฐในแนวนี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนชื่อ The 18th Brumaire of Louis Bonaparts) ซึ่งมาร์กซ์ได้วิเคราะห์รัฐโบนาบาร์ท (Bonapartist State) ในฝรั่งเศสว่าเป็นช่วงที่รัฐมีความเป็นอิสระจากชนชั้นหนึ่งชนชั้นใดมิสถานะอยู่เหนือในสังคม (ศักดินา จัตรกุล ณ อยุธยา. 2526: 16-17)

นอกจากนี้หลังจากที่มาร์กซ์เสียชีวิตแล้วหนึ่งปีความพยายามครั้งสำคัญในการรวบรวมแนวความคิดของมาร์กซ์เกี่ยวกับรัฐได้ถูกดำเนินการต่อโดย เองเกิลส์ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน และถือเป็นต้นกำเนิดในการอธิบายเรื่องบทบาทของรัฐอย่างเป็นระบบด้วยแนวคิดของลัทธิมาร์กซิสต์ แองเกิลส์ได้อธิบายว่า

รัฐมิได้เป็นอำนาจบังคับเหนือสังคมซึ่งหาที่มามีได้... หากแต่มันเป็นผลผลิตของสังคม ณ ขั้นตอนของการพัฒนาการที่แน่นอน ทั้งเป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นว่าสังคมนี้ได้เข้าสู่ยุคแห่งความยุ่งยากที่ไม่อาจแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในตัวเอง ความแตกแยกที่เป็นปรปักษ์อันไม่อาจประนีประนอมกันได้และปราศจากกำลังที่จะทำให้หลุดพ้นจากสภาพดังกล่าว แต่เพื่อที่จะมิให้ความเป็นปรปักษ์และชนชั้นซึ่งมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขัดแย้งกันเหล่านี้ทำลายตนเองและสังคมไปกับการต่อสู้อันไร้ผล จึงกลายเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องมียานาจอันหนึ่งซึ่งดูเหมือนว่าอยู่เหนือสังคม ซึ่งคอยผ่อนคลายความขัดแย้งและรักษาไว้ภายใต้ขอบเขตของ “กฎเกณฑ์” อำนาจนี้มีกำเนิดมาจากสังคมแต่มันตั้งตัวเองอยู่เหนือสังคมและแยกตัวเองออกจากสังคมยิ่งขึ้นทุกที นี่แหละคือรัฐ และด้วยเหตุที่รัฐถือกำเนิดมาจากความจำเป็นเพื่อควบคุมความเป็นปรปักษ์ทางชนชั้น และในขณะเดียวกันมันก็ถือกำเนิดขึ้นมาจากความขัดแย้งของชนชั้นเหล่านี้ ดังนั้นโดยกฎเกณฑ์แล้วมันจึงเป็นรัฐของชนชั้นครอบงำทางเศรษฐกิจซึ่งมีอำนาจมากที่สุด และก็โดยอาศัยรัฐเป็นเครื่องมือพวกเขาจึงกลายเป็นชนชั้นครอบงำทางการเมืองไปด้วยและนี่คือการได้มาซึ่งเครื่องมือใหม่ในการปราบปรามขูดรีดชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (ศักดินา จัตรกุล ณ อยุธยา. 2526: 17-18)

ทัศนะของมาร์กซ์ และ แองเกลส์ ที่กล่าวมานี้เป็นแนวทางที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือการอธิบาย รัฐ ในทัศนะที่เป็นเครื่องมือและกลไกทางอำนาจที่ครอบงำชนชั้น ที่ชนชั้นที่สูงกว่าใช้เป็นเครื่องมือในการขูดรีดจากอีกชนชั้นหนึ่งโดยมีระบบเศรษฐกิจหรือทุนเป็นหลักสำคัญในการหาผลประโยชน์ รัฐในความหมายที่อธิบายมาได้แสดงให้เห็นว่าชนชั้นที่ครอบงำในทางเศรษฐกิจในสังคมนั้นเป็นกลุ่มเดียวกับกับชนชั้นที่ครอบงำในทางการเมืองที่กุมอำนาจรัฐและกลไกต่างๆ และอำนาจทางชนชั้นชั้นเหล่านี้สามารถเปลี่ยนถ่ายหรือเปลี่ยนรูปไปเป็นอำนาจของรัฐได้ในเวลาเดียวกัน ในทฤษฎีว่าด้วยการอธิบายรัฐในลัทธิมาร์กซิสต์ ไม่ว่าจะเป็นมาร์กซ์หรือในทัศนะขององเกลส์เองก็ตามจึงมิได้มอง รัฐ ในฐานะที่เป็นข้อตกลงร่วมกันหรือการเป็นตัวแทนของสังคมส่วนรวมร่วมกัน หากแต่เป็นการอธิบายเพื่อปฏิเสธเหตุผลดังกล่าวและมุ่งเน้นที่จะเสนอข้อเท็จจริงที่ว่าสังคมประกอบด้วยความแตกต่างและขัดแย้งกันทางผลประโยชน์ของแต่ละชนชั้น รัฐจึงเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์สำหรับชนชั้นที่สามารถควบคุมและบริหารอำนาจของรัฐได้ อีกทั้งนำไปสู่การครอบงำชนชั้นที่อยู่ต่ำกว่าได้

ในการศึกษา รัฐ ในแนวทางนี้ “รัฐ” จึงเป็นสิ่งที่ถือกำเนิดมาจากที่สังคมที่เป็นสังคมแห่งชนชั้นในขณะเดียวกัน ความได้เปรียบทางผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ได้สถาปนาองค์กรแห่งอำนาจทางการเมืองที่เรียกว่า “รัฐ” เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางชนชั้นและรักษาสถานะที่ได้เปรียบของตนเองไว้ ผลของการต่อสู้ทางชนชั้นในสังคมที่สามารถเติบโตและก้าวหน้ากว่าจนกลายมาเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่มีความเข้มแข็งในสังคมได้แล้ว พวกเขาก็จะใช้อำนาจทางชนชั้นซึ่งได้เปรียบกว่าของตนในการช่วงชิงเอาอำนาจรัฐมาเป็นของตนในแนวทางนี้ รัฐจึงตกเป็นเครื่องมือหนึ่งที่อยู่ภายใต้การครอบงำจากชนชั้นใหม่นี้เรื่อยไป ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาการทางสังคม

ดังนั้นการมองรัฐในทัศนะแรกของลัทธิมาร์กซิสต์ ซึ่งประกอบด้วยทัศนะของมาร์กซ์ เองเกลส์ รวมถึงเลนิน ใช้คำอธิบายเกี่ยวกับรัฐและบทบาทของรัฐที่มีความสัมพันธ์กับชนชั้นทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การอธิบายในลักษณะนี้ทำให้รัฐโดยทั่วๆ ไปตกอยู่ภายใต้การครอบงำและกลายเป็นเครื่องมือของชนชั้นครอบงำหรือส่วนมากจะเป็นชนชั้นสูงที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือชนชั้นนายทุนในแต่ละสังคม ปฏิบัติการของรัฐจึงล้วนแต่เป็นไปตามการบงการที่เป็นผลประโยชน์ของชนชั้นครอบงำ อีกทั้งชนชั้นครอบงำในแต่ละสังคมยังสามารถถ่ายอำนาจครอบงำทางชนชั้นดังกล่าวไปสู่อำนาจรัฐได้อย่างอัตโนมัติ กล่าวคือเมื่อมีอำนาจทางเศรษฐกิจก็จะส่งผลต่อการมีอำนาจทางการเมืองได้เช่นกัน

4.2 แนวความคิดเรื่องรัฐและอำนาจของรัฐในทัศนะของ มิเชล ฟูโกต์

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) มองการเมืองการปกครองสมัยใหม่ออกเป็นสองด้านด้วยกัน ด้านแรกเขามองว่าการปกครองสมัยใหม่นั้นเป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตเช่นการปกครองสมัยใหม่ในยุโรปเป็นมรดกตกทอดมาจากสมัย กรีก โรมัน และคริสเตียน และอีด้านหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในราวศตวรรษที่ 16-18 ในการวิเคราะห์ของฟูโกต์เขามีได้แบ่งแยกอำนาจออกเป็นสองขั้ว ชนชั้นครอบงำ/ชนชั้นที่ถูกครอบงำ นายทุน/กรรมกร เหมือนดังเช่นแนวทางของมาร์กซิสต์ หากแต่เขามองว่ามนุษย์ถูกร้อยเรียงขึ้นเป็น

สังคมด้วยการถักทอสายใยแห่งอำนาจ และสายใยแห่งอำนาจเหล่านี้มิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เกิดขึ้นควบคู่กับกับสิ่งที่เขาเรียกว่าความรู้เสมอ พูโกต์มีความสนใจเรื่องวาทกรรมทางอำนาจที่อ้างอิงความรู้ในศาสตร์ต่างๆมาใช้ในการครอบงำความคิดและการกระทำของผู้คนดังเช่นที่ รัตนา โตสกุล ได้กล่าวไว้ว่า

ความสนใจของพูโกต์ที่มีต่อวาทกรรมที่ปรากฏในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ คือ วาทกรรมทำงานได้อย่างไรในการอ้างอิงความรู้จากศาสตร์ต่างๆมาครอบงำการคิดและการกระทำของมนุษย์ พูโกต์ไม่เคยไว้ว่างใจ (ทฤษฎี แนวคิดศาสตร์ต่างๆ) และตั้งข้อสงสัยกับการอวดอ้างความเป็นอัจฉริยะหนึ่งเดียวของศาสตร์ต่างๆเสมอ พูโกต์ชี้ให้เห็นว่าจุดเด่นของปรัชญาการเมืองตะวันตก คือ การสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมทั้งในด้านหลักการและอุดมคติ เช่น ทฤษฎีต่างๆ และคิดค้นรูปแบบแนวทางที่มีความยุติธรรมและนำข้อสรุปเหล่านั้นมาชี้แนะและครอบงำความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์

เจตจำนงในการแสวงหาความรู้เหล่านี้แหละที่นำไปสู่การปฏิบัติการของอำนาจในสังคมตะวันตก หน้าที่ของเราก็คือ การเลิกการทำตามตัวแบบของสังคมหรือข้อเสนอจากทฤษฎีที่แสวงหาสังคมอุดมคติ แต่ตั้งคำถามต่อการทำงานของอำนาจในสังคมแทน พูโกต์คิดว่า หน้าที่ทางการเมืองของสมาชิกในสังคม ก็คือการวิพากษ์การทำงานของสถาบันต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันที่เป็นทางการที่พยายามนำเสนอภาพลักษณ์ของความเป็นกลางและเป็นอิสระจากอำนาจหลักในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้หน้ากากที่ปิดไว้เปิดเผยให้เห็นโฉมหน้าที่แท้จริงนั้นแหละจึงจะทำให้มวลชนตอบโต้ได้ตรงประเด็น (รัตนา โตสกุล. 2548: 74-75)

ด้วยทัศนะของพูโกต์ที่มุ่งเน้นวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งที่เขาเรียกว่าอำนาจ และ ความรู้ได้นำไปสู่การเปิดเผยในเห็นเห็นถึงวาทกรรมของอำนาจที่มีผลต่อการครอบงำความคิดของคนในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ วาทกรรมเรื่องอำนาจที่รัฐใช้ในการ ควบคุม ครอบงำความคิดและพฤติกรรมของประชาชนในสังคม ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องอำนาจของรัฐนั้น พูโกต์ ได้จำแนกพัฒนาการของรัฐออกเป็นสามขั้นตอนใหญ่คือ

พูโกต์มองว่าในยุคกลางซึ่งอำนาจอยู่ในมือของพระมหากษัตริย์รัฐมีลักษณะเป็นรัฐเชิงกฎหมาย (juridical state) คือการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดของรัฐ อำนาจหลักคืออำนาจอธิปไตย (sovereignty) ซึ่งก็คืออำนาจตามเจตจำนงหรือความประสงค์ขององค์อธิปัตย์ หรือประมุขของรัฐ รัฐแบบนี้เน้นการรักษาอาณาเขต (territory) ซึ่งถือเป็นสมบัติของกษัตริย์หรือเจ้าชาย (prince) รัฐประเภทนี้ปกครองด้วยกฎหมาย (ซึ่งมีที่มาจากศาสนาหรือแหล่งอื่นๆแต่ส่วนสำคัญหนึ่งก็คือจากพระราชบัญญัติหรือกฎหมายที่ออกโดยพระราชฯ) จุดประสงค์ของรัฐคือการปกป้องอำนาจขององค์อธิปัตย์ ซึ่งก็คือปกป้องสมบัติขององค์อธิปัตย์ ซึ่งก็คืออาณาเขตของรัฐนั่นเอง รัฐแบบนี้ถ้าเป็นรัฐยุคกลางเช่นกันแต่เก่าแก่กว่า คือรัฐที่ปกครองโดยองค์ศาสนา ก็อาจมีเป้าหมายเพื่อชีวิตที่ดีและยุติธรรม (good and just life) และมุ่งสู่การปลดปล่อย อำนาจของทั้งกษัตริย์และศาสนจักรล้วนมีที่มาจากพระเจ้า

ในคดีการปกครองดังกล่าวซึ่งพบในยุคเรอเนสซองส์ คือคดีที่ปรากฏในหนังสือ The Prince ของ Machiavelli เห็นชัดว่ามีวัตถุประสงค์ที่ต่างไปจากคติแบบศาสนาโดยสิ้นเชิง ใน The Prince จุดเน้นคืออำนาจของกษัตริย์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาเขตที่เขาปกครอง จะดำรงรักษาอำนาจไว้ได้อย่างไร จะขยาย

เพิ่มอำนาจได้อย่างไร จะรักษาขยายเพิ่มอาณาเขตของกษัตริย์ได้อย่างไร...

พอถึงช่วงศตวรรษที่ 16-17 ได้เกิดแนวคิดใหม่เกี่ยวกับรัฐขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่พลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เกิดรัฐที่อาจเรียกได้ว่าเป็นรัฐแห่งการบริหารจัดการ (administrative state) ซึ่งสะท้อนอยู่ในหนังสือ เช่น *Miroir Politique* ของ La Perriere หนังสือเรื่อง *Anti Machiavelli* ของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช เป็นต้น หนังสือดังกล่าวเน้นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับหนังสือของ Machiavelli โดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ในช่วงยุคกลางที่ศาสนาคริสต์และระบบฟิวดัลครอบงำเป้าหมายหรือเหตุผลของรัฐ เป็นสาเหตุผลเชิงศาสนาคือการปลดปล่อยบาปของมนุษย์ ส่วนในยุคของหนังสือ *The prince* เป้าหมายอยู่ที่การรักษาอำนาจของกษัตริย์หรือองค์อธิปัตย์ แต่โลกยุคสมัยใหม่ได้เริ่มเกิดมีเป้าหมายหรือเหตุผลของรัฐ (Reason of State) ซึ่งไม่ใช่เพื่อใครอื่น ไม่ว่าจะเป็นศาสนาหรือกษัตริย์ แต่รัฐดำเนินงานหรือดำรงอยู่ก็เพื่อตัวรัฐเอง... ดังนั้นเมื่อเกิดสิ่งๆ ที่เรียกว่า Reason of State ขึ้น ตรรกะใหญ่ก็คือการช่างไว้ซึ่งรัฐและดำเนินไปตามกฎของรัฐ เพื่อการรักษารัฐ การดำรงอยู่ต่อไปของรัฐ

ในช่วงนี้ได้เกิดประเด็นใหม่แห่งการศึกษาคือประชากร (population) ความคิดเรื่องตำรวจ (police) ความคิดเรื่องสวัสดิการ (welfare) ฯลฯ เกิดขึ้นรายล้อมสัมพันธ์กัน แต่ยังไม่เกิดเป็นรัฐสวัสดิการเต็มที่ เช่นในปลายทศวรรษที่ 19-20 การเกิดรัฐแนวรัฐสวัสดิการ ซึ่งเป็นการขยายตัวเต็มที่ของสิ่งที่เรียกว่า government หรือ governmentalization of state นี้ จึงเป้าหมายผลผลิตใหม่ที่ออกดอกออกผลในช่วงทศวรรษที่ 19 นี้เอง เป้าหมายของรัฐในช่วงนี้ไม่ใช่ตัวรัฐเอง (อย่างเดียว) แต่เป็นประชากร (ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 134-136)

จากการจำแนกการพัฒนาการของรัฐในยุคต่างของฟูโก ได้นำไปสู่การวิเคราะห์ปฏิบัติการของรัฐที่มีความเชื่อมโยงกับวาทกรรมเชิงอำนาจในการปกครอง ฟูโกเริ่มวิเคราะห์วาทกรรมเรื่องอำนาจของรัฐสมัยใหม่ด้วยการเริ่มต้นจากสิ่งที่เรียกว่า เหตุผลแห่งรัฐ (reason of state) โดยเขามองว่าการปกครองสมัยใหม่จะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดขึ้นมาจากเหตุผลของรัฐ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ทั้งรัฐและประชากรมีเป้าหมายที่จะพัฒนาร่วมกัน และเริ่มละเอียดซับซ้อนขึ้นในการปกครองของรัฐสมัยใหม่ ทำให้การปกครองในรัฐสมัยใหม่มีความแตกต่างไปจากรัฐในสมัยเก่า ที่มีลักษณะของการปกครองแบบ พ่อปกครองลูก พระเจ้าปกครองโลก ผู้นำปกครองชุมชน โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของแนวคิดเรื่องประชากร และ บังคับบุคคลขึ้นทำให้รัฐต้องมีการบริหารการปกครองที่แตกต่างไปจากเดิมและมีความจำเป็นที่จะต้องหา เหตุผลของรัฐมารองรับความ ชอบธรรมในการปกครองประชากร อนึ่ง ฟูโกตีพยายามชี้ให้เห็นคือทฤษฎีที่เกี่ยวกับตำรวจ ที่เกิดขึ้นควบคู่กับการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ ซึ่ง ธีรยุทธ บุญมี ได้กล่าวถึงที่มาของการเกิดเหตุผลแห่งรัฐว่าประกอบด้วยแนวคิด 2-3 ประการคือ

ความคิดแรกก็คือการมองความหมายการเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมองความคิดการเมืองว่าเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติกับความรู้ โดยเฉพาะความรู้เฉพาะที่เรียกว่าความรู้การเมือง ถ้าพิจารณาตามนักบุญ Thomas Aquinas ผู้ปกครองต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรม ถ้าตามเพลโต กษัตริย์ต้องเป็นนักปราชญ์ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเมืองหรือการเมือง แต่เป็นครั้งแรกที่ผู้ปกครองรัฐต้องเป็นนักการเมือง และต้องมีความสามารถทางการเมืองและความรู้เฉพาะบางอย่าง

ความรู้ทางการเมืองไม่ใช่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคล หรือกฎหมายธรรมชาติ หรือกฎหมาย ศักดิ์สิทธิ์!! แต่เป็นความรู้เกี่ยวกับพลังอำนาจความเข้มแข็งของรัฐ ขีดความสามารถของรัฐ ความรู้ที่จะ ทำให้สิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ และขยายตัวเติบโต ทั้งนี้ย่อมต้องรวมความรู้ดังกล่าวที่เป็นของรัฐคู่แข่ง รัฐ ปฏิบัติกับตัวเอง หรือรัฐที่เป็นเพื่อนบ้านของตัวเอง

รัฐบาลจึงเป็นมากกว่าการมีนโยบายและการปฏิบัติตามหลักการบางอย่างด้วยเหตุผล หรือด้วยปัญญา อันวิเศษ หรือศีลธรรมจรรยาที่ดี รัฐบาลต้องมีวิถีชีวิตของตนเอง มีความเข้มแข็ง ศักยภาพ อัตราการ เติบโตในพลังอำนาจด้านต่างๆของตนเอง ความรู้อย่างไรจึงต้องถูกสร้างขึ้น โดยครั้งแรกใช้ชื่อว่า “เลขคณิต ทางการเมือง” (Political Arithmetic) และภายหลังเรียกกันใหม่ว่า statistics (สิ่งที่เกี่ยวกับรัฐหรือ state)

ความคิดที่สองที่เกี่ยวเนื่องกับเหตุผลแห่งรัฐก็คือ ความคิดใหม่เรื่องความเชื่อมโยงระหว่างการเมืองกับ ประวัติศาสตร์ ในอดีตความคิดเรื่องธรรมชาติของรัฐก็คือความสมดุลระหว่างองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของ รัฐ โดยมีกฎหมายที่ดีเป็นสิ่งกำกับดูแล จนกว่ารัฐย่อยๆ เหล่านี้จะรวมตัวเป็นจักรวรรดิใหญ่ครั้งสุดท้าย ก่อนที่พระเยซูคริสต์จะเสด็จกลับมาปกครองโลกอีกหน แต่ในความคิดประวัติศาสตร์แบบใหม่ รัฐต่างๆ ไม่มีเป้าหมายสุดท้ายว่าจะเป็นอย่างไร มันรู้แต่เพียงว่ามันเป็นอำนาจหนึ่งซึ่งต้องสู้แข่งขันหรือทำ สงครามกับอำนาจอื่นๆ อดีตเป็นเช่นนี้ ปัจจุบันเป็นเช่นนี้ อนาคตอันใกล้เป็นเช่นนี้ อนาคตยาวไกลก็ เป็นเช่นนี้

ความคิดที่สามก็คือ การหมดความหมายของปัจเจกบุคคลในสายตาของรัฐ การที่รัฐดำรงอยู่เพื่อตัวมันเอง เป็นจุดมุ่งหมายสุดท้ายของตัวมันเอง สิ่งที่มีมันกังวลสนใจจึงอยู่เฉพาะกับประเด็นการดำรงอยู่ของมัน การเสริมความเข้มแข็งของตัวมันเอง โดยไม่ต้องสนใจโยติกับตัวบุคคล (จะสนใจก็เฉพาะองค์รวมของ บุคคลในฐานะเป็นประชากร) บุคคลจะทำอะไรในชีวิต การงานของเขา ความคิดของเขา การอยู่หรือการ ตายของเขา ไม่สำคัญถ้าหากว่ามันไม่มีส่วนช่วยเสริมบัจจัยความเข้มแข็งให้กับรัฐ ชีวิตของปัจเจกบุคคล ผลงานของเขา ชีวิตของเขา การตายของเขา จะมีค่าก็ต่อเมื่อมันทำไปเพื่อผลประโยชน์ของรัฐเท่านั้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 138-139)

หลังจากการที่แนวคิดเรื่องประชากรกลายเป็นแนวคิดสำคัญในการปกครอง รัฐสมัยใหม่จึง มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างองค์ความรู้มารองรับเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครอง พูโกต์ พยายามชี้ให้เห็นว่าในกระบวนการปกครองของรัฐสมัยใหม่นั้น ได้ก่อให้เกิดผลที่ตามมาคือ การ สร้างอำนาจเพื่อควบคุม ดูแล และสอดส่อง บังคับของประชากรภายใต้การปกครองตลอดเวลา พูโกต์ เชื่อว่า ร่างกาย และ ความคิด ของเราถูกกระทำจากวาทกรรมอำนาจและความรู้ที่สร้างโดยรัฐ ตลอดเวลา เขาปฏิเสธภูมิปัญญาที่เกิดจากยุคทันสมัยนิยมแต่เขากลับแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่นิยมนั้นเมไปด้วยวาทกรรมแห่งอำนาจผ่านการทำงานด้วยกลไกต่างๆของรัฐ ดังเช่นที่ รัตนา โตสกุล ได้นำเสนอแนวความคิดของพูโกต์ผ่านสิ่งที่เรียกว่า เทคโนโลยีแห่งอำนาจ (Technologies of power) ว่า

พูโกต์สะท้อนให้เห็นว่า ในทุกกระบวนการของการสร้างความทันสมัยให้สังคมปัจจุบันได้ ก่อให้เกิดผลที่ตามมา คือ อำนาจที่กระทำต่อร่างกายและความคิดของปัจเจกโดยผ่านกลไกอำนาจ ของรัฐที่ใช้การดูแล สอดส่อง ฝึกระวัง ตรวจจับและควบคุมปัจเจก งานเขียนชิ้นสำคัญที่สุดในเรื่อง อำนาจและการครอบงำของเขา มีชื่อ Discipline and Punish (1977) เขาสะท้อนภาพสังคมทุนนิยม สมัยใหม่ที่แม้แต่ชีวิตส่วนตัวของปัจเจกก็ยังถูกควบคุม ฝึกระวังและจัดการโดยเทคโนโลยีแห่ง อำนาจรัฐ

ฟูโกต์ตรวจสอบการเปลี่ยนผ่านจากสังคมจากยุคก่อนหน้ากับยุคสังคมนิยมสมัยใหม่ ในยุคก่อนหน้า สังคมนิยมสมัยใหม่ วินัยและการลงโทษจะอยู่ในแบบวัฒนธรรมแห่งการแสดงในพื้นที่สาธารณะ ในยุคปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นแบบวัฒนธรรมแห่งการควบคุมจากภายใน (รัตนา โตสกุล. 2548: 76)

นอกจากนั้น ฟูโกต์ยังชี้ให้เห็นกระบวนการทำงานของวาทกรรมของอำนาจที่รัฐใช้ในการควบคุม สอดส่อง ดูแล และเฝ้าระวังปัจเจกบุคคลของรัฐ ผ่านการยกย่องการก่อสร้างทัณฑสถาน

ฟูโกต์ได้ใช้ข้อมูลเรื่องการก่อสร้างทัณฑสถานที่ควบคุมนักโทษ ออกแบบโดย เจรามี่ เบนธัม (Jeremy Bentham) ในการทำความเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้นกับสังคมนิยมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โครงการนี้เป็นการปฏิรูประบบราชทัณฑ์ในการควบคุมนักโทษ โดนใช้ความรู้ทางสถาปัตยกรรมออกแบบคุกที่เรียกว่า แพนนอปติคอน “Panopticon” (pan = all, optic = seeing) อาคารนี้ออกแบบในลักษณะที่นักโทษแต่ละห้องจะมองไม่เห็นกัน แต่ทุกห้องจะมองเห็นหอคอยผู้คุมนักโทษที่อยู่ตรงกลาง ลักษณะการจัดวางแบบนี้ทำให้นักโทษในแต่ละห้องไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือสื่อสารกันเองได้ แต่จะถูกทำให้รู้สึกอยู่ตลอดเวลา กำลังถูกจ้องมองเฝ้าดูจากผู้คุมที่อยู่บนหอคอยกลาง อย่างไรก็ตาม นักโทษจะมองไม่เห็นผู้คุมนักโทษ พวกเขาจะไม่มีวันมองเห็นได้เลยว่า เมื่อไหร่ผู้คุมจะอยู่ประจำตรง หอคอยกลาง หากทว่าพวกเขาจะรู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่ามีคนเฝ้ามองดูอยู่ตลอดเวลา และที่สุดพวกเขา ก็เฝ้าระวังควบคุมตนเองไปโดยปริยาย (รัตนา โตสกุล. 2546: 77)

การยกตัวอย่างการก่อสร้างทัณฑสถานแบบ แพนนอปติคอน ของฟูโกต์ได้แสดงให้เห็นวิธีการทำงานในการควบคุมประชากรของรัฐที่ไม่ใช่แค่การลงโทษจากภายนอก หากแต่เป็นการสร้างการควบคุมที่เกิดจากภายในตัวปัจเจกของประชากรเอง เหล่านี้ถือเป็นปฏิบัติการที่ไม่เพียงแต่เป็นการควบคุมทางร่างกายเพียงเท่านั้น หากแต่เป็นความแบบเนียนที่เข้าไปควบคุมในความคิดของประชากร

จากการศึกษาเรื่อง รัฐและกระบวนการทำงานของรัฐ ได้แสดงให้เห็นว่ารัฐที่ก่อตัวขึ้นในสมัยใหม่นั้นไม่เพียงเป็นองค์กรทางการเมืองเท่านั้น หากแต่ยังแฝงไว้ปฏิบัติการเชิงอำนาจ และ ชนชั้น รวมถึงการที่รัฐได้กลายเป็นสถาบันที่คอย ตรวจสอบ ควบคุม และ เฝ้าระวัง ให้ประชากรในภายใต้การปกครองดำเนินไปในทิศทางและอุดมการณ์ที่รัฐและชนชั้นที่มีอำนาจในการควบคุมอำนาจของรัฐต้องการ ดังนั้นการเกิดขึ้นของรัฐโดยเฉพาะรัฐสมัยใหม่จึงไม่ได้ต้องการให้เกิดความแตกต่างและหลายหลากภายในรัฐเดียวกัน หากแต่ในทิศทางตรงกันข้ามรัฐมีหน้าที่ในการหล่อหลอมด้วยวิธีการและกลไกต่างๆ ให้ประชาชนในในรัฐมีความเป็นหนึ่งเดียวกันหรือเป็นหนึ่งเดียวกันเท่านั้น เช่นเดียวกับกับรัฐไทย ที่มีวาทกรรมเชิงอำนาจในการหล่อหลอมให้ความแตกต่างทางเชื้อชาติที่มีอยู่ก่อนหน้าการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ ให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือมีความเป็นไทยเหมือนกัน อีกทั้งในขณะเดียวกันก็พยายามขจัดและปิดกั้นความแตกต่างที่อยู่นอกเหนือจากความเป็นไทยที่รัฐต้องการ ดังนั้นรัฐจึงทำหน้าที่เป็นองค์กรที่คอยตรวจสอบ ควบคุม และเฝ้าระวัง ให้การนำเสนอความเป็นไทยนั้นดำเนินไปตามรูปแบบตายตัวและเป็นไปตามอุดมการณ์และเหตุผลที่รัฐต้องการ วาทกรรมเรื่องชนชั้น และ อำนาจของรัฐ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบการนำเสนอความเป็นไทย และ สร้างสำนึกความเป็นไทยให้เกิดขึ้นต่อการรับรู้ของประชากรในสังคม มาโดยตลอด

5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แนวความคิดเรื่อง ชาติ (nation)

แนวความคิดเรื่อง “ชาตินิยม” เป็นแนวความคิดที่มีความสัมพันธ์ผูกโยงกับอีกสองแนวคิด คือ รัฐ และ ชาติ ซึ่งได้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจกับแนวความคิดเรื่องชาติ (nation) จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชาตินิยม จากการทำความเข้าใจกับความหมายของชาติในเบื้องต้นนั้น มีการตีความในความหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น

ชาติ คือ ผู้คนซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกันในลักษณะทางประชากรและวัฒนธรรม มีความรู้สึกเป็นชุมชน คือ แสดงอัตลักษณ์ในฐานะกลุ่มที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนจากกลุ่มอื่นๆ และมีความต้องการที่จะควบคุมดูแลตนเองในทางการเมือง จากความหมายของชาติเช่นนี้ ชาติจึงเป็นสถาบันที่จับต้องไม่ได้ ชาติคือ วิทยุญาณหรือลักษณะทางจิตวิทยุญาณตัวอย่างเช่น ชาวไทย คือ รัฐของชาวไทย อันได้แก่ ราชอาณาจักรไทย (กุลยา วิวิตเสวี. 2554: 23-24)

จากแนวความคิดดังกล่าวของ กุลยา วิวิตเสวี ได้แสดงให้เห็นองค์ประกอบโดยรวมที่ประกอบกันขึ้นเป็นชาติ ซึ่งพอจะแบ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชาติได้สามประการดังนี้ คือ 1. ความคล้ายคลึงกันทางประชากรและวัฒนธรรม 2. ความรู้สึกเป็นชุมชน 3. ความปรารถนาที่จะแยกตัวทางการเมือง ดังที่ กุลยา วิวิตเสวีได้ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

ความคล้ายคลึงกันลักษณะทางประชากรและวัฒนธรรม : ความคล้ายคลึงที่ผู้คนมีอยู่ร่วมกันทำให้เกิดชาติ ความคล้ายคลึงดังกล่าวเป็นลักษณะทางประชากร เช่น ภาษา เชื้อชาติและศาสนา หรือ อาจเป็นวัฒนธรรมหรือประเพณีทางประวัติศาสตร์ ก่อนปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า รัชกาลที่ 5 ประชากรในประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เมื่อมีการสถาปนารัฐชาติสยามโดยการตีเส้นเขตแดนตายตัวและสร้างชาตินิยมจากศูนย์กลางของประเทศเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมือง ประชากรที่หลากหลายดังกล่าวถูกทำให้เป็นเอกภาพ เพื่อ “รวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย” การสร้างเอกภาพทวีความเข้มข้นขึ้นอีกภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ใช้นโยบายรัฐนิยมบีบบังคับให้พลเมืองในเขตดินแดนทั้งหมด ไม่ว่าเชื้อชาติ ศาสนาและภาษาใดให้เป็นคนไทยเหมือนกันหมด(ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ. 2549: 199-194) สำหรับประเทศไทย เราอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นชาติไทยของคนไทยเกิดจากกระบวนการสร้างชาติตั้งแต่สมัยสถาปนารัฐสยามจนถึงปัจจุบัน

ความรู้สึกเป็นชุมชน : ความรู้สึกเป็นชุมชนของผู้คนมีส่วนในการให้ความหมายแก่ชาติ ความสำเนียงเป็นส่วนสำคัญในข้อนี้ไม่ว่าความคล้ายคลึงกันในเชิงภาวะวิสัยจะเป็นอย่างไร กลุ่มของผู้คนย่อมไม่ใช่ชาติ เว้นแต่ผู้คนกลุ่มนั้นจะรู้สึกเช่นนั้น กล่าวคือ ผู้คนที่อยู่คล้ายคลึงกันดังกล่าวผูกมัดตนเองเข้าไว้ด้วยกัน บทบาทของความสำเนียงในการให้ความหมายแก่ชาตินำไปสู่ความรู้สึกเป็น “กลุ่มพวกเรา” (we-group) ที่ให้ความหมายกลุ่มเอง มิใช่เฉพาะความคล้ายคลึงกันของสมาชิกที่ทำให้สมาชิกรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเท่านั้น แต่ยังคงเป็นความคล้ายคลึงกันที่ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าตนเองและบรรดาสมาชิกของกลุ่มตนเองแตกต่างจากกลุ่มอื่น คือความรู้สึกเป็น “กลุ่มพวกเขา” (they-group) อีกด้วย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า จิตสำนึกแห่งความรู้สึกของสมาชิกของกลุ่มที่เป็นอย่างเดียวกันในบรรดาสมาชิก และที่แตกต่างจากผู้อื่นนี้มีลักษณะเป็นอัตวิสัยโดยแท้

ความปรารถนาที่จะแยกตัวทางการเมือง : ความปรารถนาของผู้คนที่แยกตัวทางการเมืองช่วยให้ ความหมายแก่ชาติเช่นกัน สิ่งที่แยกชาติจากกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) คือ ชาติประสงค์ที่จะ ปกครองดูแลตนเองหรืออย่างน้อยก็ประสงค์ที่จะปกครองดูแลตนเองหรืออย่างน้อยก็ประสงค์จะมีอิสระ ภายใน ซึ่งความประสงค์ทางการเมืองดังกล่าว กลุ่มชาติพันธุ์ไม่มี ในสหรัฐอเมริกา มีกลุ่มผู้คนหลาย กลุ่ม เช่น ชาวอเมริกันอิตาเลียน ซึ่งมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมและมีจิตสำนึกทางอัตลักษณ์ของความเป็น ชาวอิตาเลียนของตนเองอย่างแรงกล้า แต่ผู้คนเหล่านี้เป็นเพียงกลุ่มชาติพันธุ์ มิใช่ชาติ เพราะผู้คน เหล่านี้มิได้ปรารถนาจะแยกตัวจากอเมริกัน ต่างจากในรัฐที่มีความแตกแยกในชาติ เช่น ไชปรัส ซึ่งเป็น ชุมชนกรีกเป็นคนส่วนใหญ่ และชุมชนตุรกีเป็นส่วนน้อยที่ไม่ยอมรับความชอบธรรมของการปกครอง ของชุมชนกรีกซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และปรารถนาจะแยกตัวจากชุมชนกรีก ชุมชนตุรกีจึงเป็นกลุ่มชาติ พันธุ์ที่มีฐานะเป็นชาติ (กุลยา วิวิตเสวี. 2554: 24-26)

ส่วนในอีกทัศนะหนึ่งที่เป็นแนวทางการศึกษาเรื่องชาติ ที่เชื่อมโยงกับความเป็นชาตินิยม ของ ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับชาติไว้ว่า

คำว่า nation ในภาษาอังกฤษมาจากภาษาละติน หมายถึง กำเนิดซึ่งรากศัพท์คำเดียวกับ ชาติ ของ ภาษาสันสกฤต คำนี้เป็นคำเดียวกับ ethne ในภาษากรีก ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนต่างชาติที่มีกำเนิดจากที่ เดียวกัน มันถูกนำมาใช้ในยุคกลาง เพื่อบ่งบอกถึงนักศึกษามหาวิทยาลัยที่มาจากถิ่นต่างๆ เช่น “nation de France, nation de Germane, nation de Normandie” เนื่องจาก nation ในขณะนี้ หมายถึง นักศึกษาที่มีความรู้ทาง ภาษา วัฒนธรรม และศาสนวิทยา ในช่วงถัดมาคำว่า nation จึงถูกใช้เรียกกลุ่ม คนที่มีลักษณะเฉพาะของตน แต่ต้องเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้สูง มีฐานะสูงเป็นชนชั้นนำ หรือทรงคุณวุฒิ (authority) ทางภาษาหรือวัฒนธรรม ซึ่งเริ่มใช้ในปลายศตวรรษที่ 12 ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 14-18 ใน อังกฤษ มันจึงเริ่มคลายความหมายมาเป็นคน หรือ ประชาชนโดยรวมจากแคว้นแคว้นหนึ่งๆ ซึ่งมีถิ่น กำเนิด ขนบธรรมเนียม ภาษา และวัฒนธรรมร่วมกัน แต่ยังคงความหมายในลักษณะที่เป็นกลุ่มชนชั้น นำอยู่ อย่างเช่น การปฏิรูปการลงคะแนนเสียงในอังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 18 การถกเถียงในรัฐสภา ยัง ปรากฏข้อคิดเห็นแย้งว่า การขยายสิทธิความเป็นพลเมืองของชาติไปสู่ประชากรผู้ใหญ่ในหมู่สามัญชน ให้กว้างขวางขึ้น จะนำมาซึ่งความเสื่อมของ “ชาติ” อังกฤษได้ ในเยอรมัน Martin Luther ผู้นำการปฏิรูป ศาสนา ถือว่าองค์ประกอบของชาติเยอรมันก็คือ กษัตริย์กับเจ้านาย ที่เรียกว่า international relation ใน สมัยนั้น ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับเจ้านายของแคว้นแคว้นต่างๆเท่านั้น (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 26-27)

จากข้อมูลข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของคำว่า “ชาติ” นั้นเป็นการให้ ความหมายไปในทิศทางที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นสูงและกษัตริย์เป็นหลักเสมอมา การรับรู้เกี่ยวกับชาติ จึงมีลักษณะของความ สูงส่ง ศักดิ์สิทธิ์ ตามไปด้วยเมื่อกล่าวถึง “ชาติ” ความหมายของมันจึงดำรงอยู่ เหนือความสำคัญอื่นใดเมื่อประกอบกับการบังคับใช้โดยรัฐ

ถึงแม้ว่าการศึกษาเรื่อง “ชาติ” จะมีการตีความและศึกษาในแนวทางที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนมากแล้วนักวิชาการในปัจจุบันมักจะมุ่งเน้นการทำความเข้าใจว่า ชาติ เป็นสิ่งที่ถูกจินตนาการขึ้นในสังคมสมัยใหม่ซึ่งอยู่ในช่วงเวลา 200 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น หากแต่การศึกษาเรื่องชาตินั้นมีแนวทางในกาศึกษาแบ่งออกเป็นสองแนวทางใหญ่ด้วยกันคือ

1 ชาติในแนวความคิดแบบเก่า (primordialist)

แนวความคิดนี้มุ่งเน้นการศึกษา “ชาติ” ในเชื่อที่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากรากฐานทางชาติพันธุ์ที่สืบทอดกันมาจากการอดีตซึ่งภายหลังถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสร้างความเป็นชาตินิยม นักวิชาการที่สำคัญในกลุ่มนี้คือ

Clifford Geertz เป็นนักวิชาการคนแรกที่พูดถึงรากฐานเหล่านี้ ซึ่งได้แก่ (1) การสืบสายเลือดเดียวกัน (2) เผ่าพันธุ์ (race) หรือชาติพันธุ์ (ethnic) (3) ภาษา (4) ศาสนา (5) พื้นดินถิ่นฐาน (6) ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือวัฒนธรรมร่วมกัน

Geertz (1963) ถือว่าคนทั่วไปมักถือเอาความผูกพัน 6 อย่างดังกล่าวข้างต้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ หรือติดตัวมาแต่แรกเกิด ทุกคนในโลกปัจจุบันเกิดมาก็ล้วนแต่มีความเป็นชาติใดชาติหนึ่งติดตัว มันจึงมีลักษณะถูกบังคับให้เราคล้อยตามมัน ความรู้สึกผูกพันของเราต่อมัน จึงมีตั้งแต่ความยำเกรง ชื่นชม สูงส่ง จนกระทั่งศักดิ์สิทธิ์ Greefeld (1982) มองความผูกพันดังกล่าวคล้ายกับว่าเป็น “รากฐานแห่งจิตสำนึกทางสังคม และเป็นกรอบที่เราจะรู้สึกและความรับรู้โลกภายนอกให้แก่เรา” Geertz เรียกความผูกพันนี้ว่า ความผูกพันแบบเก่าแก่โบราณ (primordial tie) (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 32-33)

2 ชาติ ในแนวความคิดแบบสมัยใหม่ (Modernist)

ในแนวทางนี้มักจะมองว่า ชาติ เป็นผลผลิตที่เกิดจากสังคมสมัยใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของสังคม เช่นการเปลี่ยนไปของแนวคิดทางการปกครอง การปฏิวัติอุตสาหกรรม การพัฒนาการของเทคโนโลยี การเกิดขึ้นของสิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น แนวคิดนี้มองว่าชาติ เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่จากปัจจัยทางสังคม รวมถึงความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นไทย ความเป็นลาว ก็ล้วนแล้วแต่เป็นผลจากการสร้างขึ้นแล้วนำไปครอบลงบนชาวไทย หรือ ชาวลาว เหล่านั้น ผ่านกลไกต่างๆของสังคม นักวิชาการที่สำคัญในแนวทางนี้คือ เบน แอนเดอร์สัน (Benedic Anderson) โดยเขาได้ให้ความหมายของชาติไว้ว่า

ชาติคือ ชุมชนจินตกรรม การเมือง-และจินตกรรมขึ้นโดยมีทั้งอธิปไตยและมีขอบเขตมาตั้งแต่กำเนิด (it is an imagined political community-and imagined as both inherently and sovereign) ชาติ ถูกจินตกรรมขึ้น ก็เพราะว่าสมาชิกของชาติที่แม้จะเล็กที่สุดก็ตาม แม้จะไม่เคยรู้จักเพื่อนสมาชิกร่วมชาติทั้งหมดของตนไม่เคยพบเห็นพวกเขาเหล่านั้นทั้งหมด หรือไม่เคยแม้กระทั่งได้ยินชื่อเสียงเรียงนามพวกเขาเหล่านั้นก็ตาม กระนั้นจิตใจของแต่ละคนก็มีภาพพจน์ของความเป็นชุมชนร่วม Renan นักปรัชญาฝรั่งเศสกล่าวถึงจินตกรรมนี้ว่า “สารัตถะของแต่ละชาติ ก็คือบรรดาปัจเจกของชาติทั้งหมด ต่างมีหลายสิ่งร่วมกัน และในเวลาเดียวกันต่างก็รวมลึ้มหลายสิ่งไปแล้ว (Benendict Anderson. 2552: 9-10)

จากการให้ความหมายของ “ชาติ” ในมุมมองดังกล่าวทำให้ความหมายของชาตินั้นมิได้ดำรงอยู่ในทางกายภาพหากแต่ความหมายของชาตินั้นถูกสร้างขึ้นจากการจินตนาการของสมาชิกในรัฐ ดังนั้น รัฐและชาติจึงทำงานร่วมกันทั้งในทางกายภาพและการทำงานในจินตนาการของประชาชนในรัฐชาติ ที่มีความหมายมุ่งเน้นการสร้างความเป็นไทยให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน การสร้างชาติด้วยกระบวนการ “ชาตินิยม” จึงถือเป็นอีกกลไกหนึ่งในสการสร้างสำนึกร่วมกันทั้งอดีต ปัจจุบันและ อนาคต ในทัศนะของ Anderson เขามองว่าความเป็นชาติเป็นสิ่งที่ถูกจินตนาการขึ้นมา แต่ก็มิใช่ว่าชาติจะไม่ได้มีตัวตนอยู่เลย หากแต่ชาติเป็นจินตนาการที่นำมาซึ่งสำนึกกว่าเป็นพวกเดียวกัน ถึงแม้ในความเป็นจริงแล้วเราอาจจะไม่เคยรู้จักกันมาก่อนก็ตาม และที่สำคัญ ชาติถูกจินตนาการขึ้นมาให้เป็นชุมชนประชาคม ในแนวราบมากกว่าแนวตั้งเพราะถึงแม้ว่าจะมีการเอารัดเอาเปรียบ มีความไม่เท่าเทียมกันในเชิงเศรษฐกิจและอำนาจอยู่มาก แต่คนในชาติก็มักจะมีความรู้สึกว่าทุกคนเป็นเพื่อนร่วมชาติในระนาบเดียวกัน (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 45)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทัศนะที่มองว่าชาติ เกิดขึ้นจากการสืบสายมาจากอดีต หรือ ทัศนะที่มองว่าชาติเกิดจากพลพวงของความเป็นสมัยใหม่ก็ตาม โดยบทสรุปแล้วชาติก็มีความหมายไม่แตกต่างกันนัก เพราะนักวิชาการทั้งสองสายต่างก็ยอมรับถึงความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันของเนื้อหาในการวิเคราะห์เรื่องชาติ ดังเช่นที่ ธีรยุทธ บุญมี ได้กล่าวว่า

ข้อถกเถียงทางวิชาการว่า ชาติเป็นสิ่งเก่าแก่หรือเป็นผลผลิตสมัยใหม่โดยเนื้อหาไม่ได้แตกต่างกันมากนัก เพราะกลุ่ม Primordialist ที่มองว่าชาติสืบมาจากสิ่งที่เก่าแก่ เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ของแต่ละชาติ ความเป็นภาษาของแต่ละภาษา ความเป็นวัฒนธรรมของแต่ละวัฒนธรรม กำหนดได้ด้วยอะไร เพราะความเป็นชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมหนึ่งๆ ก็เกิดจากความ หลากหลาย แตกต่าง การหิบบิยัมผสมผสานปนเป จนไม่อาจกำหนดได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ทั้งลักษณะความเป็นทั้งลักษณะความเป็นชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ที่ถูกหิบบิยมาเป็นคุณสมบัติประจำชาติ ก็ถูกปรุ่่งแต่งขึ้นใหม่ในยุคสร้างรัฐชาติในช่วง 200 ปีที่ผ่านมา จนไม่อาจสาวกลับไปหารูปเดิมได้ชัดเจน ในขณะที่เดียวกันกลุ่ม modernist ก็ยอมรับว่า มีสิ่งที่เก่าแก่ดำรงอยู่ การจินตนาการหรือประดิษฐ์ใหม่ก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานเก่าทางประวัติศาสตร์บางอย่าง (historical substratum) แต่การเลือกสิ่งเก่าแก่มานี้มีลักษณะแบบ arbitrary คือสะเปะสะปะตามอำเภอใจเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ถูกจินตนาการหรือประดิษฐ์ใหม่บางครั้งก็เป็นเพียงตำนาน เรื่องเล่า ความทรงจำที่รางเลือน ซึ่งถูกนำมาแก้ไขตัดแปลง หรือแต่งขึ้นมาใหม่โดยตรง (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 50)

จากข้อมูลที่กล่าวมาแล้ว จึงพอจะสรุปได้ว่า “ชาติ” หรือ ความเป็นชาตินั้นโดยเนื้อหาแล้วอาจจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ความแตกต่างของทั้งสองแนวนั้นขึ้นอยู่กับผลที่เกิดจากทั้งสองแนวคิดมากกว่า กล่าวคือ แนวคิดที่เชื่อว่าชาติเกิดจากสังคมสมัยใหม่ (modernist) มองว่า กลไกในการสร้างชาตินั้นคือ การพยายามสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาติแล้วนำไปครอบลงบนความแตกต่างหลากหลายที่เกิดขึ้นในชาตินั้นๆ ทิศทางการแก้ไขสังคมในแนวทางนี้ก็คือการมุ่งเน้นที่จะรื้อฟื้นความหลากหลายในด้านต่างขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะความหลากหลายทางเชื้อชาติรวมทั้ง

วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่จากการผสมผสานกันของวัฒนธรรมจากการอพยพและเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนในปัจจุบัน ชาติในรูปแบบนี้จึงนำไปสู่สังคมที่หลากหลายและทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า พหุสังคม และวัฒนธรรม

ในกลุ่มต่อมาคือ กลุ่มที่เชื่อว่าชาติมีอยู่แต่เดิมก่อนสังคมสมัยใหม่ (primordialist) ในแนวความคิดนี้จะเชื่อว่า “ชาติ” เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากอดีตและมีลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว กลุ่มนี้จะมองว่าความแตกต่างหลากหลายเป็นภัยคุกคามความตึงตัวของชาติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต หรือทำให้ความเป็นชาติเสื่อมลง และมีความกังวลว่าวัฒนธรรมชั้นสูงที่เป็นสมบัติของชาตินั้นจะเสื่อมลง เมื่อมีวัฒนธรรมประจำ (popular culture) เกิดขึ้น ดังนั้นชนกลุ่มน้อย หรือผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่ก็ควรที่จะเข้าผสมผสานกับวัฒนธรรมหลักของคนส่วนใหญ่หรือเข้ามาผสมกับวัฒนธรรมของชาติที่ดำรงอยู่เดิมแล้ว นอกจากนี้การผสมผสานกันของวัฒนธรรมอย่างมีลำดับเช่นนี้ก็เปรียบเสมือนเป้าหมายทางวัฒนธรรมที่มีอำนาจทางการเมืองมากกว่าใช้ในการหลอมรวมกลุ่มวัฒนธรรมย่อยเพื่อสร้างความเป็นชาติ ดังเช่นที่ สหรัฐอเมริกาใช้ในการสร้างความเป็นอเมริกันและประเทศไทยใช้สร้างความเป็นไทย

5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยม

การเกิดและพัฒนาขึ้นของชาติและรัฐประชาชาติ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆอย่างมากมาย หนึ่งในผลผลิตที่สำคัญของการพัฒนาขึ้นของรัฐชาติ คือการก่อตัวขึ้นของอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีบริบทและหน้าที่ในทางการเมืองที่กำหนดว่า ใครเป็นใคร หรือเป็นส่วนประกอบของ “ชาติ” ที่มีพรมแดนชัดเจนหรือไม่ และมีส่วนในการกำหนดส่วนที่เรียกว่า องค์ประกอบของชาติ พร้อมทั้งกำหนดด้วยว่ากลุ่มชนใดที่อาศัยอยู่ในขอบเขตของชาติ และกลุ่มชนใดจะเป็นกลุ่มที่แตกต่างออกไป อำนาจทางการเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประเมินความแตกต่างที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากอาณาเขตของ “ชาติ” ที่กำหนดเอาไว้

อย่างไรก็ตามการดำเนินการของรัฐ และ ผู้นำประเทศ ก็ยังคงต้องเผชิญหน้ากับความหลากหลายของกลุ่มชนต่างๆ ในการปกครองภายในอาณาเขต ทั้งที่เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่เดิมและกลุ่มชนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาใหม่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น จึงเป็นหน้าที่ต้องจัดการให้เกิดความเป็นเอกภาพภายใต้การปกครองของรัฐเดียวกันด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น การใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการ โดยผ่านระบบโรงเรียน ที่ต้องการให้พลเมืองของรัฐต้องพูดและเขียนภาษาไทยให้ถูกต้องตามรูปแบบที่ได้กำหนดไว้ พร้อมทั้งผลักดันให้ภาษาไทย เป็นภาษาราชการที่ทุกคนต้องพูดและออกเสียงให้ถูกต้องด้วยความภาคภูมิใจร่วมกัน ภาษาไทยจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการเชื่อมพลเมืองทุกคนเอาไว้ภายใต้อุดมการณ์ความเป็นชาติ ซึ่งมีภาษาเป็นอัตลักษณ์เดียวกัน ถึงแม้ว่าในชาตินั้นอาจมีภาษาอื่นๆ อีกมากมายก็ตาม

จากความสำคัญของชาติที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ความเป็นชาติและชาตินิยมส่วนหนึ่งจึงเป็นผลผลิตมาจากสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะการสถาปนารัฐที่มีความจำเป็นต้องสร้างสำนึกรักชาติ เพื่อผนึกความหลากหลายในด้านต่างๆที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน กระบวนการ

สร้างชาติหรือชาตินิยมจึงกลายเป็นหนึ่งในกระบวนการที่สำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชาติ ในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 การศึกษาปัญหาเรื่องชาตินิยมได้ปรากฏตัวอย่างชัดเจนขึ้น เพราะปัญหาชาตินิยมถูกพิจารณาว่าเป็นหนึ่งในปัญหาที่นำมาซึ่ง สงครามและความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบันการศึกษาแนวคิดชาตินิยมถูกยอมรับว่าส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตมาจากสังคมสมัยใหม่หรืออย่างน้อยแนวความคิดชาตินิยมก็ปรากฏตัวได้อย่างชัดเจนในสังคมสมัยใหม่

ชาติและชาตินิยมเป็นผลผลิตของยุคสมัยใหม่ หรือความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ในลักษณะที่เป็นเครื่องมือและหน้าที่ (instrumental, functional) กล่าวคือ ชาติและชาตินิยมเป็นเครื่องมือนำไปสู่การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน (homogeneity) ความเป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่น มีภาษาเดียวกัน ประเพณีวัฒนธรรมเดียวกัน และมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ปลุกเร้าความรู้สึกผูกพัน ทำให้รู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นพลังในการแข่งขันที่เข้มข้น ในระบบการเมืองระหว่างประเทศในสมัยสองสัทธิย์ที่ผ่านมา (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 49)

เนื่องจากแนวคิดชาตินิยมนั้นเป็นแนวความคิดที่มุ่งเน้นการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันให้เกิดขึ้นกับกลุ่มคนในสังคม แนวความคิดชาตินิยมจึงมิได้ดำรงอยู่แค่การเป็นแนวความคิดหรือคำขวัญประกอบการสร้างชาติเท่านั้น หากแต่แนวความคิดเรื่องชาตินิยมได้กลายเป็นกระบวนการในการปฏิบัติที่สามารถหวังผลทางการเมืองเป็นสำคัญ ในแง่นี้แนวความคิดชาตินิยมจึงมิได้เป็นอุดมการณ์แต่เพียงอย่างเดียวหากแต่กลายเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อการรับรู้ของประชากรและสมาชิกในสังคมโดยตรง ดังเช่นที่ Benedict Anderson ได้ชี้ให้เห็นถึงการพิจารณาแนวความคิดเรื่องชาตินิยมว่า

ปัญหาที่ทำให้เราคิดไม่ตกเกี่ยวกับ “ชาตินิยม” ก็คือเรามักอ้างว่ามันเป็นอุดมการณ์หรือ “ลัทธิ” (ism) ชนิดหนึ่ง แต่ผู้เขียนคิดว่าอาจจะเป็นการง่ายกว่า ถ้าเราจะมองดู “ชาตินิยม” (ในบริบทของไทย) ว่ามีความใกล้เคียงกับกับคำว่า “ศาสนา” (religion) หรือ “เครือญาติ” (kinship) มากกว่าที่มันจะใกล้ชิดกับ “ลัทธิเสรีนิยม” หรือ “สังคมนิยม” (socialism) (Benedict Anderson. 2552: 9)

จากแนวทางการศึกษาแนวคิดชาตินิยมของ Anderson ได้แสดงให้เห็นถึงการมองชาตินิยมมีความใกล้เคียงกับเราอย่างแนบแน่นพร้อมทั้งนำเสนอว่าชาตินิยมเป็นกระบวนการหนึ่งที่สร้างความรู้สึกรักหรือผูกพันผู้คนที่ให้ตกอยู่ภายใต้สิ่ง”จินตกรรม” ขึ้นโดยรัฐชาติ ในแง่นี้กระบวนการชาตินิยม จึงเป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งที่เกิดจากการประดิษฐ์ขึ้น

นอกจากนี้ในงานของ กุลยา วิวิตเสวี ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ชาตินิยมว่า

ชาตินิยมเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับ “ความเป็นตัวตนทางการเมือง” (political self) ที่ทำให้ผู้คนเกิดความรู้สึกรักชาติและประเทศของตน ซึ่งเป็นความรู้สึกที่สัมพันธ์กับ “กลุ่มพวกเรา” และแตกต่างจาก “กลุ่มเขา” ชาตินิยมเป็นอุดมการณ์ ก็เหมือนอุดมการณ์อื่นๆ ทั้งหมด ชาตินิยมเป็นชุดของความคิดที่

สัมพันธ์กัน ซึ่งกำหนดคุณค่าเกี่ยวกับสิ่งที่ดีหรือเลว วางแนวทางที่จะปฏิบัติแก่ผู้ที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ เชื่อมโยงผู้ที่ยึดมั่นในอุดมการณ์เข้าไว้ด้วยกันและแยกผู้ยึดมั่นเหล่านั้นออกจากผู้อื่น ชาตินิยมจึงเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลโดยผ่านสายสัมพันธ์ที่ถูกหลอมเมื่อปัจเจกบุคคลเหล่านั้นมีความรู้สึกมีความผูกพันกับแผ่นดินมีจิตสำนึกของอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในตนเอง ผ่านการแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นชาติของตน และถูกกระตุ้นให้ช่วยเหลือประเทศของตนในฐานะของปัจเจกบุคคล อุดมการณ์ชาตินิยมยังยืนยันอีกว่า ความภาคีทางการเมืองของปัจเจกบุคคลนี้ควรขยายความไปถึง รัฐชาติ ซึ่งเป็นสื่อกลางทางการเมืองของการปกครองตนเองของชาติ ความสำคัญของชาติก็คือ ผู้คนโดยมากมีอัตลักษณ์ทางการเมืองมากกว่าหนึ่งก็จริง แต่ทัศนะทางการเมืองขั้นพื้นฐานของผู้คนจะเป็นชาตินิยมเสมอ (กุลยา วิวิตเสวี. 2554: 28)

5.2 แนวคิดชาตินิยมในประเทศไทย

ในประเทศไทย ลัทธิชาตินิยม เป็นแนวคิดที่ถือกำเนิดขึ้นจากวัฒนธรรมของหมู่ชนชั้นนำ ก่อนเป็นกลุ่มแรกในสังคม ในช่วงรัชกาลที่ ๔-๖ กลุ่มปัญญาชนและขุนนางในราชสำนักสยามเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ได้รับการศึกษาในรูปแบบของชาติตะวันตก และได้นำพาแนวคิดชาตินิยมมาเผยแพร่ในประเทศสยามในขณะนั้น อีกทั้งในช่วงนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีความสลับซับซ้อนขึ้นในแต่ละสังคมในแถบประเทศยุโรปตะวันออกและเอเชียและในขณะนี้เองที่ลัทธิชาตินิยมได้ขยายตัวขึ้นตามลำดับ ดังเช่นการปฏิรูปชาตินิยมของพวกขุนนางโปแลนด์ และฮังการี ที่พยายามแยกตัวจากราชวงศ์ออสเตรีย ผู้นำและเจ้านายซึ่งเป็นชนชั้นนำของฮังการี และปัญญาชนก็เริ่มใช้แนวคิดชาตินิยมในการต่อต้านจักรวรรดิออสเตรียเช่นกัน ซึ่งในประเทศไทยเองได้เกิดแนวคิดชาตินิยมขึ้นในกลุ่มชนชนหน้า หรือที่เรียกกันว่า “ชาตินิยมโดยกลุ่มเจ้านาย ขุนนาง” (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 60) ขึ้นอย่างมากมายเช่นกัน

ส่วนในช่วงรัชกาลที่ ๕ ในประเทศสยามขณะนั้นต้องเผชิญกับการขยายตัวของลัทธิชาตินิยมในยุโรปและการล่าอาณานิคมในช่วงใกล้เคียงกัน การปรับตัวของรัชกาลที่ ๕ ได้ดำเนินการผ่านการปฏิรูปการปกครองที่ส่งผลกระทบต่อหลายด้านด้วยกัน โดยมีต้นแบบในการปฏิรูปจากประเทศตะวันตก เช่น การเลิกทาส รวมถึงการส่งพระโอรส และเจ้านายชั้นสูงไปศึกษาต่างประเทศ เป็นผลให้ในช่วงทศวรรษที่ 1890 ประเทศสยามปฏิรูประบบการศึกษาขึ้นใหม่ โดยมีการสร้างโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบขึ้น ซึ่งกลายเป็นโรงเรียนที่มีการเรียนในระบบใหม่สำหรับลูกหลานเจ้านายและชนชั้นสูงในสมัยนั้น อีกทั้งยังมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในหลายด้านในเวลาต่อมา บุคลากรส่วยใหญ่ที่มีส่วนในการปฏิรูปประเทศในช่วงนั้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเจ้านายและชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ การพัฒนาประเทศในช่วงเวลานั้นจึงมุ่งเน้นให้ประเทศเกิดการพัฒนาตามต้นแบบ กล่าวคือ มีการมุ่งเน้นพัฒนาให้เป็นประเทศที่มีความศิวิไลซ์อย่างตะวันตกเป็นหลัก หากแต่การปฏิรูปดังกล่าวนั้นยังคงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามเดิม สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับการปฏิรูปประเทศในครั้งนั้นคือ การทำให้เป็นอารยะในแนวแบบฝรั่งเศส หรือการสร้างวัฒนธรรมชั้นสูง (high culture) แบบอังกฤษ (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 102) การเน้นให้เกิดวัฒนธรรมชั้นสูงเช่นนี้ปรากฏตั้งแต่การแต่งกาย เครื่องแบบ

บ้านเรือน ถนน รวมถึงการสร้างพระราชวังให้มีการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมของตนเองและวัฒนธรรมจากตะวันตกเพื่อแสดงถึงความศิวิไลซ์ ดังที่ปรากฏในแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการว่า

...”คำ ศิวาลัยส์...ก็คล้ายกับคำไทยเราว่า “เจริญดีแล้ว” นั่นเอง และจะอธิบายออกไปให้กว้างขวางคือ มนุษย์ชาติใดที่เรียกว่าศิวิไลซ์ แล้วนั่นคือเป็นผู้รู้จักผิดชอบ ประพฤติตนถูกต้องตามจริยา... แต่พูดง่าย ๆ ก็คือคนชาติศิวิไลซ์นั้น คือคนประพฤติตนเป็นผู้ดี มีความสุภาพเรียบร้อย... และมีความตั้งใจที่จะทำประโยชน์ให้กับบ้านเมืองของตนเจริญขึ้นอยู่เสมอ บ้านเมืองที่ศิวิไลซ์มากนั้นก็คือ บ้านเมืองที่ราษฎรพลเมืองเป็นคนศิวิไลซ์โดยมากราษฎรพลเมืองเหล่านี้ย่อมตั้งใจช่วยกันทำงานบ้านเมืองจึงเจริญ...” (สุมินทร์ จุฑาทงกูร. 2529: 69)

ซึ่งหลังจากนั้นให้ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ มีปัญญาชนจำนวนหนึ่งพยายามใช้แนวคิดชาตินิยมในการหล่อหลอมเอา อาณาเขต ประเทศ ราษฎร เข้าไว้เป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของอำนาจพระมหากษัตริย์ตามเดิม

สืบเนื่องมาถึงรัชกาลที่ ๖ ถือเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทำให้ความสำคัญกับแนวคิดชาตินิยมอย่างจริงจัง ซึ่งได้นำแนวความคิดนี้มาเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติในแนวทางของวัฒนธรรมชั้นสูงแบบ วิทตอเรีย ที่ส่งเสริมงานวรรณกรรม การเขียนนิยาย เรื่องสั้น หนังสือพิมพ์ มารยาทผู้ดี สมบัติผู้ดี และหน้าที่ของพลเมืองซึ่งมีต้นแบบมาจากประเทศอังกฤษ ด้วยความร่วมมือกับกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้แนวความคิดความรุ่งเรืองในอดีตมาเป็นกลไกในการสร้างชาติ กล่าวคือการนำลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์อันรุ่งเรืองและความกล้าหาญของกษัตริย์ในอดีตมาเป็นตำนานในการสร้างสำนึกรักชาติ ในลักษณะเช่นนี้จึงทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นศูนย์กลางของความเป็นชาติ การใช้แนวความคิดชาตินิยมในช่วงนี้จึงเป็นการสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับอำนาจของพระมหากษัตริย์ รวมถึงการทำนุบำรุงรักษามรดกของชาติที่รุ่งเรืองมาตั้งแต่เมื่อครั้งอดีต ดังพระราชดำรัสหลังพิธีบรมราชาภิเษกว่า

“...เรารู้สึกยินดีที่บัดนี้ เราได้รับการอันใหญ่และสำคัญอย่างยิ่งคือ เป็นผู้ได้รับมอบหมายความเป็นไทยแห่งชาติไว้ในมือเราถืออยู่ว่าเราเกิดมาเป็นคนไทย และในตระกูลกษัตริย์อันชาติเรา ที่มีพรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งไว้แล้วและช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา... ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นมารยาทรับมรดกสำคัญนี้ไว้แล้ว ก็ต้องรักษาไว้ให้มั่นคงทั้งต้องอุสาหะทำนุบำรุง ให้มรดกอันนี้เจริญเพิ่มพูนทวีขึ้นกว่าเก่าอีก ได้เพียงใดก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น...” (ธีรยุทธ บุญมี. 2546: 105)

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ จำนวนผู้ได้รับการศึกษาในระบบใหม่มีจำนวนมากขึ้น โดยในจำนวนนี้มีผู้ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศที่เป็นคนในชนชั้นสามัญชนมากขึ้น และในจำนวนนี้ได้กลับมารับราชการทั้งที่เป็นทหารและพลเรือนก็ตาม ภายหลังกลุ่มปัญญาชนเหล่านี้ได้นำแนวความคิดชาตินิยมมาใช้ ซึ่งทำให้แนวความคิดชาตินิยม กลายเป็นการเน้นถึงสิทธิ และอำนาจของพลเมืองมากขึ้นกว่าในอดีต

ภายหลังการเกิดกบฏ ร.ศ. 130 แนวความคิดชาตินิยมได้ถูกนำมาใช้ในการปลุกกระตมทาง การทหาร โดยในช่วงนี้ มีคำขวัญสำหรับปลุกใจทหารว่า “เสียชีพดีกว่าเสียชาติ จงมีความกตัญญู ชาติและความกระตือรือร้นให้เป็นที่ไทย” รวมจนถึงคำประกาศของคณะราษฎรที่สะท้อนให้เห็นถึง แนวความคิดประชาธิปไตย และแนวคิดแบบสังคมนิยมผสมผสานกัน ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่การ ปกครองแบบเผด็จการ โดยมีการนำแนวความคิดชาตินิยมที่มีต้นแบบจากประเทศ อิตาลี และ ญี่ปุ่น เป็นหลัก แนวความคิดเช่นนี้เป็นแนวคิดหลักของการปกครองโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีความแตกต่างไปจากรัชกาลที่ ๖ กล่าวคือ มีการดำเนินในรูปแบบประชานิยมมากขึ้น หากแต่มิใช่ ประชานิยมแบบพื้นบ้านอย่างชัดเจน หากแต่เป็นการปรุงแต่งใหม่ในลักษณะ new national high culture ขึ้นมาแทนเช่นมีการตัดลักษณะบางประการที่เป็นพื้นบ้านออกไป เช่นการกินหมาก การนุ่ง ผ้าถุง และมีการนำเอาสิ่งใหม่เสริมเข้าไป เช่น รำรึง ชุดไทย การใส่หมวก ฯลฯ ขึ้นมาแทนที่ ใน ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้กับความเป็นไทย โดยการใช้แนวคิดชาตินิยมมา เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนนโยบาย

หลังจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม สิ้นสุดสง โดยการยึดอำนาจของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจในแบบอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ซึ่งในสภาวะ เช่นนี้ได้ทำให้มีการไหลบ่าของผู้คนในภูมิภาคต่างๆให้เข้ามาร่วมในกระบวนการผลิตในเมืองหลวง ซึ่งนำไปสู่การแนวคิด “การผนวกรวม” ทางวัฒนธรรมของคนในภูมิภาคซึ่งส่วนใหญ่จะยังมีความ เลื่อมล้ำกันในทางชาติพันธุ์อยู่ กับวัฒนธรรมและความเป็นไทยในกระแสหลักจากส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) การใช้แนวคิดชาตินิยมในยุคนี้แสดงให้เห็นในใช้คำนำหน้ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆว่า ไทย เช่น ไทยอีสาน ไทยมุสลิม ไทยภูเขา เป็นต้น ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้มีความรู้สึกร่วมกับ ความเป็นไทยเหล่านั้นก็ตาม

หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจขึ้น ความแตกต่างทางด้านวิถีชีวิตของคนเมือง และผู้อพยพจากส่วนภูมิภาคก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้น ผู้ใช้แรงงานถูกมองว่าเป็นพวกที่มี วัฒนธรรมชั้นต่ำ ดำรงอาชีพชั้นต่ำ และยังทำให้เกิดแหล่งเสื่อมโทรมต่างเช่น สลัม เป็นต้นจนนำมาสู่ ความเหลื่อมล้ำกันทางชนชั้นและกลายเป็นปัญหาทางการเมืองที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในการใช้แนวความคิดเรื่องชาตินิยมดังที่ได้กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดนี้มีทั้งจุด แข็ง และจุดอ่อนในการนำมาใช้ จุดแข็งของการใช้แนวความคิดชาตินิยมคือ แนวความคิดนี้สามารถ ใช้ในการหลอมรวมวัฒนธรรมและความแตกต่างทั้งหลายให้เกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันได้ ซึ่ง เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการวางแนวทางในการพัฒนาประเทศ

ในทางกลับกันแนวความคิดชาตินิยมก็มีจุดอ่อน คือการนำมาซึ่งความเป็นหนึ่งเดียวกัน นั้น มักจะเกิดขึ้นพร้อมกับอคติทางชาติพันธุ์ เช่น การใช้แนวคิดชาตินิยมในการแบ่งแยกความเป็น ไทยหรือไม่นั้น ในบางครั้งสร้างสำนึกชาตินิยมกลายเป็นการยึดมั่นเอาอคติความเชื่อที่เก่าแก่ ล้าหลัง มาใช้อย่างบ้าคลั่ง จนหลายครั้งนำไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองเรื่องความเท่าเทียมกันของคนกลุ่ม ต่างๆในสังคมได้

5.3 แนวความคิดชาตินิยมของ หลวงวิจิตรวาทการ

ในช่วงทศวรรษที่ 2470 – 2500 เป็นช่วงเวลาประเทศต่างๆในแถบภูมิภาคเอเชียอาคเนย์หลายประเทศตกอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศเจ้าอาณานิคม ถึงแม้ประเทศสยามหรือประเทศไทยในเวลาต่อมาจะมีได้เป็นประเทศที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศมหาอำนาจ แต่ประเทศสยามก็เป็นอีกหนึ่งประเทศที่มีอาจจะหลีกเลี่ยงกับการเผชิญหน้าและการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ได้ด้วยการเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมในครั้งนั้นได้ส่งผลให้ประเทศสยามพยายามปรับตัวเพื่อการรักษาเอกราชและความอยู่รอดของตนเอง

ภายในช่วงพุทธศักราช 2475 – 2505 การเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น ประเทศสยามมีการตอบสนองกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นการปรับตัวจากภายนอกและภายในประเทศหลายประการด้วยกัน แนวทางการปรับเปลี่ยนที่สำคัญประการหนึ่งในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงคือการสร้างความเป็น “ชาตินิยม” โดยการสร้างตัวตน “ความเป็นไทย” เพื่อเป็นทั้งหลักยึดเหนี่ยวของคนในชาติร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นการวางพื้นฐานในการก้าวไปสู่การเป็น “มหาประเทศ” เสียเองตามความคิดของจอมพล ป.พิบูลสงครามซึ่งเป็นผู้นำประเทศในขณะนั้น ในช่วงนี้บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการสร้างความเป็นไทยให้เกิดขึ้นคือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งมีแนวคิดในการสร้างชาติในทิศทางเดียวกับจอมพล ป.พิบูลสงคราม ดังเช่นแนวคิดที่สอดคล้องกันในการนำพาสยามไปสู่ความเป็นมหาประเทศว่า “ต่อไปเราจำจะต้องเป็นมหาประเทศหรือมิฉะนั้นก็ต้องล่มจม... จำนวนประเทศเล็กๆจะต้องถูกกลืนหายเข้าไปในประเทศใหญ่... ประเทศเล็กๆน้อยๆจะหมดไป เหลือแต่ประเทศใหญ่ รูปการของโลกจะต้องเป็นเช่นนี้อย่างแน่นอน ดังนั้น หลวงวิจิตรวาทการ และจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงเห็นว่าจำเป็นที่ไทยจะต้อง “เป็นมหาประเทศเสียเอง” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545: 31)

จากแนวคิดการเป็นมหาประเทศเสียเอง ของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และ หลวงวิจิตรวาทการนี้ ได้นำไปสู่การเรียกร้องดินแดนที่เสียให้กับประเทศมหาอำนาจคืน โดยเฉพาะดินแดนที่ตั้งอยู่ในดินแดนสิบสองจุไทย ซึ่งถือเป็นการพยายามขยายอาณาเขตของสยามให้กว้างใหญ่ขึ้นเพื่อสร้างความเป็นมหาประเทศ

ถ้าหากเราได้ดินแดนที่เสียไปนั้นคืนมา เรามีหวังที่จะเป็นมหาประเทศ... เราจะสามารถมีดินแดนเข้าไปถึงถิ่นไทยอันกว้างขวางซึ่งตั้งอยู่เหนือสิบสองจุไทย ที่นั้นมีเลือดเนื้อเชื้อไทยเราอยู่ ๒๔ ล้านคน ซึ่งยังถือตนเป็นคนไทย พูดภาษาไทย มีชีวิตจิตใจเป็นคนไทย... ในไม่ช้าเราจะเป็นประเทศที่มีดินแดนราว ๙,๐๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองไม่น้อยกว่า ๔๐ ล้านคน เราจะเป็นมหาประเทศ...(หลวงวิจิตรวาทการ, 2483: 7)

จากแนวคิดการขยายอาณาเขตเพื่อสร้างความเป็นมหาประเทศซึ่งเป็นการพยายามแก้ไขปัญหาจากภายนอกแล้ว ความสำคัญประการต่อมาสำหรับการสร้างความเป็นมหาประเทศ คือ การสร้างสำนึกของคนในชาติให้เกิดขึ้นกับประชาชนในชาติ ความเป็นมหาประเทศจึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้สึกรักชาติ และความสำนึกในความเป็นชาติเดียวกัน แนวทางชาตินิยมจึงถือเป็นกลไกที่

สำคัญในการหลอมรวมความรู้สึกเหล่านี้ โดยการที่จะทำให้ประชาชนรู้สึกรักชาติได้นั้น จึงต้องสร้าง “ความเป็นไทย” ในเกิดเป็นความภาคภูมิใจ ซึ่งการสร้างความเป็นไทยในครั้งนั้นเลือกสร้างความเป็นไทยในทางวัฒนธรรม และในขณะที่เดียวกันก็ต้องสร้าง “ความเป็นไทย” ที่เจริญตามมาตรฐานตะวันตกไปพร้อม ๆ กัน ความเป็นไทยจึงเป็นสิ่งที่ถูกพัฒนาไปในสองแนวทางควบคู่กัน ในแง่นี้ความเป็นไทยจึงมิได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของคนในชาติเพียงเท่านั้น หากแต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงความเจริญทางวัฒนธรรมที่ทัดเทียมกันในสายตาของชาวโลกไปพร้อม ๆ กัน อย่างไรก็ตามการสร้างความเป็นไทยในเชิงวัฒนธรรมของไทยยังคงต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับในชั้นที่สูงกว่า ดังที่ สายชล สัตยานุรักษ์ ได้กล่าวว่า

ในเวลานั้นทั้งคนตะวันตกและคนในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกรวมทั้งคนไทยที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต่างก็มีทัศนคติต่อความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์ตามแนวทฤษฎีวิวัฒนาการของชาลส์ ดาร์วิน กล่าวคือเห็นว่า คนกลุ่มต่างๆ มีลักษณะเป็น “RACE” ที่มีพื้นฐานความเป็นมาเชิงชีววิทยาและวัฒนธรรมที่เป็นขั้นตอนจากต่ำไปสู่อันสูง คนไทยและวัฒนธรรมไทยก็อยู่ในกระบวนการวิวัฒนาการเช่นนี้ และเชื่อกันทั่วไปในเวลานั้นว่าวัฒนธรรมไทยมีวิวัฒนาการอยู่ในระดับต่ำกว่าวัฒนธรรมตะวันตก หลวงวิจิตรวาทการเองก็เคยยอมรับว่ากะโหลกศีรษะและขนาดสมองของคนเอเชียซึ่งเบากว่าชาวตะวันตกราว ๒๐ กรัม นั้น ทำให้คนเอเชียรวมทั้งคนไทยฉลาดน้อยกว่าคนตะวันตก (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 32)

จากการพยายามสร้าง ความเป็นมหาประเทศ ตามแนวทางของหลวงวิจิตรวาทการ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงพยายามสร้างความเป็นไทยในเชิงวัฒนธรรมมาโดยตลอดจนกระทั่งทศวรรษที่ 2500 ความเป็นไทยถึงถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นเครื่องมือในการการเมืองเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งทำให้ความหมายและของอัตลักษณ์และความเป็นไทยถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

อีกทั้งในช่วงทศวรรษที่ 2430 เป็นต้นมา สังคมไทยมีความซับซ้อนขึ้น นอกจากการขยายตัวของระบบราชการแล้ว ส่วนหนึ่งยังมีกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพใหม่ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจนมีผลในการต่อรองในทรัพยากร กับอำนาจของชนชั้นสูงเดิม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความต้องการทรัพยากรที่เอื้อประโยชน์ให้กับเศรษฐกิจของตน แต่ในขณะที่เดียวกันรัฐก็มีความพยายามใช้อำนาจในการควบคุมและจัดการเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ในช่วงนี้เกิดการแย่งชิงและมีความขัดแย้งกันอย่างสูง ดังที่มีเหตุการณ์แย่งชิงที่ดินกันระหว่างชนชั้นสูงและชาวนา มีการขัดขืนโดยการปล้นสะดมและเกิดโจรตลอดจนอ้ายเสือต่างที่เกิดขึ้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์และทรัพยากรของตนเอง ในช่วงนี้ประเทศสยามจึงมีลักษณะของความแตกต่างหลายหลายของกลุ่มคนต่าง ๆ อยู่มาก ซึ่งทำให้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทาง อุดมการณ์ การเมือง และเศรษฐกิจ เท่าที่ควร รวมถึงในช่วงทศวรรษที่ 2430 เป็นช่วงที่ประเทศสยามมีการเริ่มต้นรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่ในประเทศสยาม การเริ่มต้นในช่วงนี้จึงยังเป็นรัฐสมัยใหม่ที่ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเรื่อยมา จนถึงทศวรรษที่ 2470 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของอุดมการณ์และสำนึกร่วมกันของคนในชาติ การขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันถือเป็นปัญหาใหญ่อย่างยิ่ง ปัญหาที่หลวงวิจิตรวาทการต้องแก้ไขในช่วงนี้คือ

“การถือพวกถือเหล่า” ที่มีอยู่ภายในรัฐเวลานั้น การถือพวกถือเหล่านี้ยังปรากฏในกรณีที่คนกรุงเทพฯ เหยียดหยามคน “ลาว” ในทางภาคเหนือและภาคอีสานด้วย ทำให้ต้องหาทางทำให้คน “ลาว” เหล่านี้ กลายเป็น “พวกเรา” คือเป็นคนไทยที่รักชาติไทย ดังนั้น “ชาตินิยม” จะมีส่วนสำคัญใน การสร้าง จิตสำนึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดสำนึกว่ามี “คนอื่น” ที่อาจก่อให้เกิด ปัญหาแก่ “พวกเรา” ซึ่งทำให้ต้องร่วมมือกัน สามัคคีกัน เพื่อจะพึ่งตัวเองได้ในทางเศรษฐกิจ และ สามารถต่อต้าน “คนอื่น” ที่จะเป็อันตรายต่อความมั่นคงของรัฐด้วย (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 36)

เมื่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสิ้นสุดลง โดยการปฏิวัติในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศสยามในขณะนั้นต้องเผชิญกับความขัดแย้งและแตกต่างกันอย่างมากในทาง อุดมการณ์การเมืองและเศรษฐกิจ แนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานี้จึงแตกออกเป็น หลายกลุ่มด้วยกัน เช่น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชตามเดิม ลัทธิสังคมนิยม ลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธิ เสรีนิยม,ทุนนิยม และลัทธิชาตินิยมเป็นต้น ความหลากหลายทางอุดมการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น ในช่วงรอยต่อการเปลี่ยน แปลงการปกครองนี้ถือเป็นสาเหตุสำคัญที่จะนำไปสู่ความแตกแยกของ ประชาชนในประเทศ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความหวุ่นไหวในการปกครอง ผู้นำประเทศโดยเฉพาะ หลวงวิจิตรวาทการที่มีแนวคิดที่เชื่อมั่นใน ลัทธิชาตินิยมมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่ แล้ว จึงเห็นว่าการที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความแตกแยกดังกล่าว มีความจำเป็นต้องใช้แนวคิด ชาตินิยม ทั้งนี้เพื่อหลอมรวมความแตกต่างและดำรงไว้ซึ่งเอกราชของประเทศสยาม ซึ่งในทัศนะ ของท่านชาตินิยมโดย “ความเป็นไทย” นั้นจะช่วยสร้างกรอบและแบบแผนในความสัมพันธ์ทาง สังคมในขณะที่ประเทศมีความอ่อนไหวเช่นนี้ได้รวดเร็วที่สุด

อีกทั้งในช่วงนี้เป็นช่วงที่เกิดการขยายตัวของชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกระบบ ราชการการสร้าง “ความเป็นไทย” จึงมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับค่านิยมและแบบแผน ความสัมพันธ์ทางสังคมให้รองรับกับชนชั้นกลางด้วยเช่นกัน การเกิดขึ้นและขยายตัวของชนชั้น กลางถือเป็นปัญหาที่ผู้ปกครองต้องตระหนัก เพราะหลวงวิจิตรวาทการรู้ดีว่าชนชั้นกลางนั้นเป็นชน ชั้นที่เกิดขึ้นและแยกตัวมาจากชนชั้นสูงในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเดิม ดังนั้นชนชั้นกลางจึง มองเห็น อารธรรมและมาตรฐานความศิวิไลซ์เช่นเดียวกับชนชั้นสูงในสังคม ดังนั้นการสร้าง “ความ เป็นไทย” ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักอุดมคติที่มีความเสมอภาค กันของทุกชนชั้น ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงแล้วอุดมคติเรื่องความเสมอภาคจะมีสามมารถดำรงอยู่ และเกิดขึ้นจริงได้ เพราะความเสมอภาคกันในความเป็นไทยนั้นจำเป็นต้องปฏิเสธหลักชาติกำเนิด และต้องลดช่องว่างความเป็นชนชั้นในสังคมลง เมื่ออุดมคติความเสมอภาคไม่สามารถดำเนินการ ให้เป็นผลได้ ด้วยพื้นฐานความเป็นชาตินิยมจึงต้องหาทางให้คนที่เสียเปรียบยอมรับในสถานะของ ตนเอง โดยการเน้นความสำคัญให้คนล้มผลประโยชน์ส่วนตนและสร้างความเป็น “ชาติ” ให้ กลายเป็นผลประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่และเป็นส่วนรวมมากกว่า ในแง่นี้ชาติจึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสูงสุด ถึงแม้ว่าชาติจะประกอบด้วยความแตกต่างทางชนชั้นมากเพียงใดก็ตาม

จนถึงทศวรรษที่ 2500 หลวงวิจิตรวาทการยังคงยืนยันในแนวทางการสร้างชาตินิยม โดยการยืนยันความคิดนี้ปรากฏในการบรรยายเรื่อง “ผลของลัทธินิยมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2502 ณ โรงเรียนเสนาธิการผสม ความว่า

ข้าพเจ้ายังเชื่อใจอยู่เสมอว่า ลัทธิอันหนึ่งซึ่งไม่สามารถจะสูญหายไปจากโลกนี้คือ ชาตินิยม ประเทศไทยใหญ่จะสร้างลัทธิอะไรขึ้นมาใหม่ ไม่ว่าจะเป็นคอมมิวนิสต์หรือเสรีประชาธิปไตย ลงท้ายก็เป็นเรื่องชาตินิยมของประเทศนั้นๆเอง เป็นเรื่องที่จะแสวงหาผลประโยชน์ แสวงหาอำนาจให้แก่ชาตินิยมของตนเองทั้งสิ้น ชาตินิยมเป็นแก่นเป็นสาระที่ซ่อนอยู่ภายใน ส่วนภายนอกเป็นคอมมิวนิสต์หรือประชาธิปไตยซึ่งแฝงกำลังชาตินิยม (หลวงวิจิตรวาทการ. 2475: 7-8)

ถือได้ว่าช่วงหลังจากการปฏิวัติการปกครองในปี 2475 แนวความคิดชาตินิยมได้ปรากฏตัวอย่างชัดเจนขึ้น เช่น การเสนอแนวคิดชาตินิยมในการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั่วโลก อันที่จริงมิใช่เพียงหลวงวิจิตรวาทการเพียงเท่านั้นที่ใช้แนวคิดชาตินิยมในการแก้ปัญหา หากแต่ยังมีอีกหลายแนวทางที่ถูกเสนอให้เป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในขณะนั้น เช่น มีการเสนอให้จัดตั้ง “สภาราษฎร” เพื่อการแก้ปัญหาเรื่องชาตินิยม โดยเห็นว่า การจัดตั้งสภาดังกล่าวจะต้องมีการเอาแบบอย่างฝรั่งเศสหลงลืมความเป็นไทย และให้สงวนสิทธิและผลประโยชน์ให้ตกเป็นของชาติไทยเท่านั้น มิใช่ตกอยู่ภายใต้ผลประโยชน์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะคนจีน ในช่วงเวลานี้ได้มีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยใช้แนวคิดชาตินิยมมากขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ชาติไทย บทความเรื่อง “รักชาติต้องช่วยชาติ” ที่มีการเสนอให้สงวนสิทธิเสรีภาพและความเป็นไทยแห่งตัวตนและชาติ โดยให้คนไทยรับคนชาติเดียวกันเข้าทำงาน ช่วยกันผลิตสินค้าไทย และช่วยกันซื้อบำรุงสินค้าไทย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2542: 42) นอกจากนี้มีบุคคลอีกหลายท่านที่ผลักดันแนวคิดชาตินิยมในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นไปในแนวทางมุ่งเน้นการแก้ปัญหาเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตกอยู่ในมือของกลุ่มพ่อค้าต่างชาติเป็นหลัก แต่หลวงวิจิตรวาทการเน้นการแก้ปัญหานี้โดยการสร้างจิตสำนึกความนิยมไทยแทน

ในปี พ.ศ.2491 หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวถึง ลัทธิเอกชนที่ทำให้คนไทยนึกถึงแต่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งท่านคิดว่าการเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตนนี้จะทำให้ผลประโยชน์ของส่วนรวมผลพวงพินาศและผลประโยชน์ส่วนตัวก็จะพลอยสลายไปด้วย ท่านเห็นว่า “ความผิดและความบกพร่องทั้งหลาย เช่น การคดโกง ทูจริต ฉ้อฉล ลักขโมย เกียจคร้าน เบียดเบียน และเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยลัทธิเอกชนทั้งสิ้น (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 44) ดังนั้นในการแก้ปัญหานี้ท่านจึงเน้นให้ผู้คนยึดมั่นในความเป็นชาติ เพราะการยึดมั่นในชาตินั้นจะทำให้ผู้คนจะทำให้ผู้คนลดการให้แก่ประโยชน์ส่วนตนและเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมคือชาติแทน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กลมเกลียวกันของคนในชาติในขั้นต่อมา ในลักษณะเช่นนี้ถึงแม้ความเชื่อทางศาสนาจะมีความแตกต่างกันก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ เพราะชาตินั้นมีความสูงส่งกว่าศาสนาด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ หลวงวิจิตรวาทการ ยังได้อ้างงานเขียนของ คาร์ตัน เจ เอชเฮย์ (Carton J.H. Hayes) ในการอธิบายแนวความคิดชาตินิยมที่เป็นผลให้เกิดความสมัคสมานกลมเกลียวกันของคนในชาติว่า

ชาตินิยมเป็นหลักัลัทธิที่สร้างขึ้นจากความรัก เริ่มแต่ความรักครอบครัว ความรักหมู่ (Tribalism) ความรักถิ่นที่ (Localism) ความรักมาตุภูมิ (Patriotism) และความรักชาติ (Nationalism) ชาตินิยมจึงเป็นลัทธิสร้างความรักความสามัคคีในชาติ ประกอบด้วยความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เป็นสมบัติของชาติ (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 45) นอกจากนี้ หลวงวิจิตรวาทการ ยังสรุปความของลัทธิชาตินิยมในทัศนะของท่านว่า

ชาตินิยมคือลัทธิที่นิยมความร่วมมือ...เป็นลัทธิที่เพ่งถึงส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวบุคคล...ชาตินิยมมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ส่วนรวมและส่วนรวมจุดใหญ่ก็คือชาติ วิธีการของชาตินิยมจะดำเนินเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นมา จากหมู่บ้าน ตำบล,อำเภอ, จังหวัด หมายความว่า เป็นลัทธิชักชวนให้ร่วมมือจากกลุ่มคนจากเล็กถึงใหญ่ขึ้นมาเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงคนทั่วประเทศ ซึ่งเป็นความหมายของชาติ...ข้าพเจ้าประสงค์ให้ราษฎรเพื่อร่วมชาติของข้าพเจ้า ทุกคนมีที่ดินไว้ในกรรมสิทธิ์ตามควรแก่อัตภาพ ทั้งนี้เพราะหลักชาตินิยมมีอยู่ว่ามนุษย์ซึ่งติดที่ดินและหาเลี้ยงชีพบนที่ดินย่อมรักชาติรักประเทศมากกว่ามนุษย์ที่มีอาชีพเร่ร่อน...ข้าพเจ้าต้องการเห็นอนาคตของชาติตั้งอยู่บนรากฐานอันหนักแน่นถาวร ให้เพื่อนร่วมชาติก่อร่างสร้างตนการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนอยู่ในความสามัคคีธรรม ข้าพเจ้ามองเห็นแต่ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจเป็นวิธีเดียวที่จะกอบกู้ฐานะของเราได้ (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 45-46)

ถึงแม้ว่า หลวงวิจิตรวาทการ จะให้ความสำคัญกับ “ชาติ” และ “แนวความคิดชาตินิยม” เป็นอย่างมาก แต่เขาก็มิได้จินตนาการถึงชาติในแง่ของความเป็นชุมชนได้ ทั้งที่ในความเป็นจริงคนในชาตินั้นมีการติดต่อและปฏิสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ อย่างรอบด้าน แต่การให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเป็นชาตินั้นเป็นเพียงแต่กลุ่มคนที่สืบสายเลือดเดียวกัน มีวิถีชีวิตเดียวกัน และอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน “ชาติ” ในจินตนาการของท่านจึงมิได้มุ่งเน้นความสัมพันธ์ของคนในชาติทั้งในระดับปัจเจกและในระดับกลุ่ม ทำให้ชาติและชาตินิยมที่ท่านพยายามปลูกฝังนั้นมิได้พัฒนาเป็นชุมชนที่ผสมผสานทุกคนให้อยู่ร่วมกันในชาติอย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งประชาชนทั้งหลายที่ประกอบกันขึ้นในความเป็นชาตินั้นไม่ได้ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ทุกคนเป็นเพียงปัจเจกบุคคลที่ดำรงตนอยู่ตามสถานะของตนเองเท่านั้น เพราะอำนาจที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ศูนย์กลางคือผู้นำ ซึ่งทำหน้าที่ในการตัดสินใจและชี้ขาดเรื่องสำคัญทุกอย่างในสังคมหรือในชาติแต่เพียงผู้เดียว

อีกทั้ง หลวงวิจิตรวาทการ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับชาติในความหมายในกลุ่มคนที่อยู่ในระดับท้องถิ่นและชนบท กล่าวคือท่านมิได้ให้ความสำคัญกับ “ชาติ” ในแง่ของปัจเจกของบุคคลทั้งในระดับ ประเทศและท้องถิ่นที่มีความเสมอภาคกัน โดยท่านยอมรับว่าในสังคมไทยนั้นยังมี สถานะทางสังคมที่เลื่อมล้ำกันอยู่ ท่านจึงเน้นความเสมอภาคในทางกฎหมายที่เท่าเทียมกันแทน แต่ท่านมิได้สร้างความเสมอภาคในเชิงโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจ หรือความเสมอภาคในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคทางสังคมและการเมืองอย่างแท้จริง แนวความคิดเรื่องชาตินิยมใน

ทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดชาตินิยมนี้ก็มีจุดเน้นในการสร้างฐานอำนาจที่สำคัญให้แก่ ผู้นำและกลุ่มคนบางชนชั้นในสังคมเท่านั้น

6. การสร้างความหมายของชาติไทย

จากความสำคัญของ “ชาติ” และ “แนวความคิดชาตินิยม” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ชาตินำดำรงอยู่ในสถานะที่สูงส่งกว่าความหลากหลายของปัจเจกบุคคลในด้านต่างๆ ในสังคม เมื่อประเทศสยามมีการเคลื่อนไหวในแนวชาตินิยมอย่างเข้มข้น ประเด็นเรื่องความหมายของชาติจึงถือเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการอธิบายถึงจุดศูนย์รวมของทุกคนในชาติ ถึงแม้ว่า ชาติ จะเป็นคำที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นประจำแต่ความหมายของคำนี้กลับไม่มีความชัดเจนในความหมายที่ตายตัว

ในช่วงทศวรรษที่ 2470 นั้นการให้ความหมายของ ชาติ นั้นยังไปไปในแนวทางที่หลากหลาย จนทำให้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงปรารภกับพระยาอนุমানราช ธนว่า ชาติ คำนี้อาการหนักมาก เราใช้คำนี้เป็นหลักอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งฉันยังไม่สามารถเข้าใจได้เลยว่า หมายความว่าอะไรเพียงไร...ฉันไม่ได้หมายถึงจะให้ถอยหลังไปใช้คำเดิมฉันบอกว่าคุณไม่เข้าใจเท่านั้น..(สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. 2521: 185) ส่วนในแนวความคิดของ หลวงวิจิตรวาทการ เองก็มิได้ระบุความหมายของคำว่าชาติไว้อย่างชัดเจนเท่าใดนัก

เช่นเดียวกับการแต่งเพลงชาติ ในช่วง พ.ศ. 2475 – 2477 ที่มีการแต่งเพลงชาติขึ้นมาหลายฉบับด้วยกัน แต่ก็มีได้กล่าวถึงความหมายของ “ชาติไทย” อย่างชัดเจน แต่กลับเป็นมุ่งเน้นไปในทางอุดมคติที่ต้องกระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย แต่ในเพลงชาติฉบับของ พระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีการใช้คำว่า “ชาติไทย” ในความหมายที่แสดงถึงความเป็นอิสระโดยใช้คำว่า “ชาวสยาม” โดยส่วนมาแล้วการแต่งเพลงชาติในช่วงนี้มุ่งเน้นให้ความหมายของ “ชาติ” ไปในแนวของการ “มีเลือดเนื้อ” ที่เป็นไทย และใช้ความหมายของ “ไทย” แทนค่าความเป็นคน ดังที่ปรากฏในเพลงของขุนวิจิตรมาตรา ว่า

สืบชาติไทยดึกดำบรรพ์โบราณลงมา
รวมรักษาเอกราษฎร์ชนชาติไทย...
อันดินสยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย...
น้ำรินไหลคือว่าเลือดของเชื้อข้า...
เราจะสามัคคีร่วมมีใจ
ยึดอำนาจกุมสิทธิอิสระเสรี
ใครอย่าเราจะไม่ละให้
เอาเลือดล้างให้สิ้นแผ่นดินไทย
สถาปนาสยามให้เชิดชัยไชโย (อ้างใน สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 48)

ต่อในปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้จัดให้มีการประกวดเพลงชาติอีกครั้ง ปรากฏว่า เพลงชาติในฉบับของหลวงสารานุกรมประพันธ์ได้รับการคัดเลือกซึ่งเป็นเพลงชาติที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเนื้อร้องก็ยังคงเน้นความหมายเดิม คือ “ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อเป็นชาติเชื้อไทย...เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่ สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี..” จากความสำคัญดังกล่าวจะเห็นได้ว่าจุดเน้นที่สำคัญในบทร้องเพลงชาติไทย นั่นคือการเน้นชาติไทยในแง่ของการมีเชื้อสายที่สืบทอดร่วมกันมาจากอดีต อีกทั้งเน้นความสามัคคีกันของคนในชาติเพื่อปกป้องและต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติไทย

สำหรับหลวง วิจิตรวาทการ ก็ให้ความหมายของชาติ ที่เป็นไปในทางเดียวกัน ดังเช่นที่ปรากฏในเพลง “เลือดไทยที่แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2481 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรวมกันให้เป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ หลังจากนั้น ท่านได้เขียนบทกวีเรื่อง “การเคารพธงชาติ” และท่านได้เขียนขยายความหมายของ “ชาติ” ให้ความหมายที่ชัดเจนขึ้นกว่าเดิมอีกทั้งยังเป็นการอธิบายความหมายของการ “รักชาติ” และการเคารพธงชาติไว้พร้อมกัน

ชาติเรานี้มีอะไรอยู่ในชาติ	เราสามารถจะเข้าใจได้ทั่วหน้า
คำว่า “ชาติ” แปลว่าเกิดกำเนิดมา	คือประชาชนทั้งหลายในแว่นแคว้น
อันประเทศคือแผ่นดินถิ่นยึดถือ	ชาติก็คือคนไทยหลายสิบแสน
รักประเทศ-รักถิ่น-รักดินแดน	รักชาติแน่นแน่นหนัก-คือรักคน
ทั้งที่อยู่ทั้งที่ดับสลับไป	แต่โบราณกาลไกลทุกหนแห่ง
ไม่ว่าเจ้าไม่ว่านายหรือไพร่พล	ล้วนเป็นคนควรเคารพและบูชา
ตั้งแต่องค์ราชามหาราช	ที่ทำคุณแก่ชาติมาหนักหนา
ทั้งคนดีวีรชนแต่ต้นมา	ที่เก่งกล้าต่อสู้ไพร่ร้าย
ได้กู้ชาติกู้ประเทศกู้เขตแคว้น	ให้ไทยเป็นปึกแผ่นไม่สลาย
บำรุงความก้าวหน้ามากมาย	ตัวท่านตายชื่อท่านอยู่ชื่นชูใจ
วิญญานท่านสิงสู้อยู่โดยตรง	ในไตรรงค์ธงชาติปลิวไสว
เราเคารพไตรรงค์ธงของไทย	ก็เหมือนได้เคารพท่านเหล่านั้น
ข้าพเจ้าจึงขอชวนมวลพี่น้อง	อย่าได้ข้องใจรังเกียจคิดเดียดฉันท์
เคารพธงชาติไทยไปทุกวัน	จะสร้างสรรค์ความเจริญแก่เราเอง

(หลวงวิจิตรวาทการ. 2505: 193)

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลวงวิจิตรวาทการ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับชาติไปในทิศทางที่เป็นมรดกที่สืบทอดกันมาจากอดีตและจะครอบคลุมถึงประชาชนคนไทยที่จะเกิดในภายภาคหน้าด้วย และความเป็นชาติในทัศนะของท่านนั้นคือครอบคลุมทุกชนชั้นในความเป็นไทยเหมือนกันตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์มาจนถึงไพร่ ดังนั้นความเป็นไทยจึงควรมีความเท่าเทียมกันทุกชนชั้น แต่ในความหมายของธงชาตินั้น หลวงวิจิตรวาทการไม่ได้เน้นความหมายเดิมตามที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้ความหมายไว้ คือสีแดงคือชาติ สีขาวหมายถึงศาสนา และสีน้ำเงินหมายถึงพระมหากษัตริย์ แต่กลับให้ความหมายของธงไตรรงค์ในความหมายในแง่ของคุณค่าแก่ที่สืบเชื้อสายมาจากอดีตแทน

ต่อมาในทศวรรษที่ 2480 -2500 ภายใต้การตอบสนองนโยบายของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความหมายของ “ชาติ” ไปเชื่อมโยงกับกับ ความหมายของ เชื้อชาติ ซึ่งมีความหมายในแง่ของการสืบเชื้อสายและวัฒนธรรมมาจากอดีตนั่นเอง โดยที่ ความหมายของเชื้อชาติจะกว้างกว่าสายเลือดก็ตาม ดังที่ปรากฏในการบรรยายเรื่อง “นโยบาย ชาตินิยม” ในปี พ.ศ.2503 ว่า คำว่าเชื้อชาติ หรือ Race หมายถึงการที่มนุษย์มีเชื้อสาย ภาษา วัฒนธรรม ขนบประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเดียวกัน คำว่าชาติถ้าจะพูดกันให้ง่าย ๆ ก็คือ ส่วนรวมของมนุษย์ที่มีเชื้อชาติเดียวกัน ร่วมโชคชะตากัน (หลวงวิจิตรวาทการ. ม.ป.ป.: 147)

ในทัศนะของท่านชาติจึงยังคงเป็นสิ่งที่สูงส่งและสืบทอดกันมาจากอดีต และความหมายที่ เกิดขึ้นกับชาติในทัศนะของท่านจะเป็นการเรียกร้องให้เกิดความรักชาติเป็นสำคัญ ถึงแม้ว่า ความหมายของชาติจะมีได้มีความกระจัดกระจาย หากแต่สิ่งสำคัญยิ่งกว่าก็คือการเคารพรักในความเป็น ชาติ เพราะชาติคือสายโลหิตหรือชาติพันธุ์ที่พวกเราทั้งหลายต่างก็มีส่วนร่วมมาจากที่เดียวกัน การ เรียกร้องความรักชาติของท่านจึงเป็นความ “รักชาติ” จึงมีต้องการความถูกต้องและความเป็นธรรม ใดเพราะถือว่าความรักชาติเป็นสัญชาติญาณของมนุษย์

7. การสร้างอัตลักษณ์ไทย

“ชาติไทย” ในความหมายที่ ในความหมายถึงคนไทยทั้งหมดย่อมมีความแตกต่างกันใน ด้านต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทำให้ความเป็น “ชาติไทย” ยังขาดความชัดเจนในการระบุตัวตนที่ ชัดเจนของตนเอง ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องมีคือความเป็น ลักษณะของตนเองหรือมีความเป็น ไทย เพื่อให้เป็นหลักในอุดมคติในการยึดถือร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการรู้ถึงตัวตนของตนเองว่าเป็น ใคร การสร้าง “ความเป็นไทยถึงมีความสำคัญเท่ากับการสร้าง “ชาติ” ให้มีความมั่นคง ในการสร้าง “ความเป็นไทย” นั้นหลวงวิจิตรวาทการได้มีความพยายามสร้างนิยามความหมายในทัศนะและความ ใฝ่ฝันของท่านซึ่งเป็นช่วงที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่มาก จึงทำให้การสร้างความเป็นไทยใน ความคิดของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ไม่น้อย

เมื่อกล่าวถึงลักษณะ “ความเป็นไทย” ในช่วงแรก มักถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเป็นไทย ในเชิงวัฒนธรรม แต่มีบางครั้งที่ “ความเป็นไทย” นั้นถูกนำเสนอผ่านความหมายของ “ความมีอิสระเสรี” ซึ่งเป็นนิยามที่ใช้กันอย่างแพร่หลายตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา เช่นเดียวกับความหมายที่ หลวงวิจิตรวาทการเคยใช้ก่อนที่จะหันมาให้ความสำคัญกับ “วัฒนธรรม” ดังเช่นที่ปรากฏในปาฐกถา เรื่อง “มนุสสปฏิบัติ” มีความว่า

ขอให้เราทั้งหลายช่วยกันดัดเตือนบุตรหลานและคนในคุ้มครองบังคับบัญชาของเราให้เข้าใจความหมาย ของความเป็นไทยอย่างแจ่มแจ้ง ไม่มีชื่อประเทศไหนหรือชาติไหนในโลกจะมีความหมายลึกซึ้ง กว้างขวางเหมือนอย่างชื่อประเทศเรา คำว่าไทยคำเดียวนี้มีความหมายที่เตือนใจเราได้ทุกสถาน คำว่า ไทยเตือนใจให้เราพยายามดำรงรักษาเอกราช เพื่อมิให้หลุดความเป็นไทยกลายเป็นทาสของคนอื่น คำ ว่าไทยเตือนใจให้เราตั้งตัวรักษาความเป็นไทยแก่ตัว เพราะการพึ่งพาอาศัยคนอื่นนั้นไม่ตรงกับลักษณะ ของความเป็นไทย ที่กล่าวมาแล้วทั้งในส่วนรวมและส่วนตัว (หลวงวิจิตรวาทการ. 2482: 276)

ดังนั้นคำว่า “ไทย” ในช่วงนี้จึงหมายถึง ความเป็นไทยที่มีอิสระเสรีภาพในตัวเอง ไม่ตกเป็นทาสของผู้อื่นเพราะการตกเป็นทาสของผู้อื่นเท่ากับหมดความเป็นไทยไปจากตัว จากความหมายในเชิงอิสรภาพเช่นนี้ หลวงวิจิตรวาทการจึงได้ผลักดันความเป็นไทยที่มีอิสรภาพนั้นปรากฏตัวในเชิง “วัฒนธรรม” “วัฒนธรรมไทย” จึงมีความหมายมากในความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมทั้งปวง วัฒนธรรมไทยในอุดมคติจึงเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะที่ไม่เหมือนใครและไม่อาจมีใครเหมือนได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตามการสร้าง “ความเป็นไทย” นั้น ในด้านหนึ่งกลายเป็นกลไกในการสร้างความเป็น “ชาตินิยม” การพยายามสร้างความเป็นไทยจึงยังคงมีลักษณะของการปลุกกระดม “ความคิดชาตินิยม” อยู่ด้วยเสมอมา การปลุกใจให้ชนชาวไทยตื่นตัวในความรักชาตินั้น เป็นเพราะการสร้าง “ความเป็นไทย” มี “ลักษณะเฉพาะ” อันเป็นที่น่าภาคภูมิใจ พร้อมทั้งกลายเป็นแหล่งอ้างอิงในทางปฏิบัติให้กับประชาชนในชาติ โดยท่านมีแนวคิดว่าการสร้างลักษณะเฉพาะนี้จะสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชาติให้เป็นไปในทิศทางที่กำหนดได้ การเปลี่ยนความเคยชินในแบบเดิมๆนี้ เมื่อนานไปในอนาคตจะเป็นผลดีในการหล่อหลอมคนทั้งหลายให้มีความเป็นไทยได้ แนวคิดนี้จึงมิได้สร้างขึ้นเพื่อคนในยุคหนึ่งอย่างเดียว แต่กลับเป็นการรากฐานมาสู่ปัจจุบันเช่นกัน ในการสร้างลักษณะนิสัยที่กลายเป็นกรอบในการอ้างอิง “ความเป็นไทย” ซึ่งถือเป็นลักษณะประจำชาตินั้น ท่านเห็นว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่งโดยท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าเห็นว่า โชคชะตาของประเทศชาติเป็นของมีจริง แต่เราสามารถจะหล่อหลอมกล่อมเกล่าปั้นรูปให้ตามใจชอบของเรา ถ้าเราไม่หล่อหลอมและทำรูปให้มันก็ปั้นรูปของมันเอง รูปที่โชคชะตาปั้นเองนั้นอาจเป็นรูปที่ไม่พอใจเราหรืออาจนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้เราทีเดียว (หลวงวิจิตรวาทการ. 2493: 333) “ความเป็นไทย” ในแง่นี้จึงมุ่งเน้นสร้างอุปนิสัยจึงเป็นการสร้างกรอบปฏิบัติในแบบเดียวกัน ซึ่งกลายเป็นผลดีต่อผู้นำรัฐในการปกครองอย่างมาก เพราะผู้คนที่หลอมถูกขัดเกลาจากผู้นำในชาติอยู่เสมอ

เช่นนี้ “การสร้างความเป็นไทย” ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยจึงเป็นเสมือนกรอบในการอ้างอิงตัวตน หรือ อ้างอิงถึงอัตลักษณ์ ที่ถูกกำหนดขึ้นในแต่ละยุคสมัย การยึดเอากรอบอ้างอิง (Frame of reference) ที่ถือเป็นมาตรฐานต่างๆของ “ความเป็นไทย” จึงเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับคนในชาติ ว่าเราเป็นใครและแตกต่างกับคนอื่นอย่างไร แต่ในทางกลับกัน การสร้างกรอบอ้างอิงเช่นนี้ก็ไม่ได้กลายเป็น การแบ่งเขาแบ่งเราที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นในสังคม เพราะกรอบการปฏิบัติเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของประชาชนทั่วไป หากแต่เกิดจากความเป็นไทยในทัศนะที่ต้องการสร้างให้เกิดความสูงส่ง ล้ำค่า เพื่อให้บรรลุถึงอุดมคติที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้นคนที่ต้องการความเป็นไทยจึงจำเป็นต้องยอมรับมาตรฐานที่หลวงวิจิตรวาทการตั้งไว้ ด้วยลักษณะที่ผูกขาดเช่นนี้ จึงทำให้ความเป็นไทยที่อยู่เหนือขอบเขตที่กำหนดไว้กลายเป็นไม่ใช่ไทย หรือกลายเป็นคนอื่นไป ซึ่งเชื่อมโยงกับการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ หรือแม้กระทั่งกลายเป็นศัตรูของชาติที่สมควรถูกขจัดออกไป

ในช่วงทศวรรษที่ 2470 รูปแบบในการสร้าง “ความเป็นไทย” ในทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการนั้นเป็นไปในทางที่ ยกย่องความดีงามที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีต โดยการค้นหาความดีของชาติทั้งที่สามารถมองเห็น และมองไม่เห็นในอดีตนั้นจะทำให้เราตระหนักได้ว่าชาตินั้นมีตัวตนอย่างไร วิธีการค้นหาของดีของชาติ คือการค้นหาความเป็นไทยที่ดีงาม โดยท่านเสนอให้ศึกษาจาก

ประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ และศิลปะรูปแบบต่างๆของชาติ พร้อมทั้งให้อุรักษ์ จารึต ประเพณี ซึ่งท่านมองว่าเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของชาติ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวตน หรือเป็นอัตลักษณ์ ไทยนั่นเอง นอกจากนี้ยังทำให้ชาติไทยมีเกียรติและได้รับการยอมรับจากนานาประเทศมากขึ้นด้วย ดังที่ท่านได้แสดงปาฐกถาในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดทั่วพระราชอาณาเขตในปี พ.ศ.2478 ว่า

ชาติใดๆ จะได้รับความนับถือเป็นชาติอันแท้จริง จะต้องมีศิลปะของตนเองซึ่งมีลักษณะผิดแปลกกับชาติ อื่นๆ หรือมีเครื่องแสดงว่าเกิดจากความคิดประดิษฐ์ของตนเอง ไม่ใช่เอาอย่างชาติอื่นเสมอไป... เพราะ เหตุว่าการที่ประชาชนหมู่ใดจะสามารถมีศิลปะของตนเองได้ ประชาชนหมู่นั้นจะต้องก่อร่างสร้างตัวมา นาน มีวัฒนธรรมสูง และมีคนฉลาดมาแล้ว แต่ก่อนชาติไทยเราแม้จะเป็นชาติเล็กกำลังน้อย แต่เมื่อชาว ต่างประเทศได้เข้ามาแลเห็นศิลปกรรมของเราก็ต้องยอมรับว่าชาติไทยใช่ป่าเถื่อน ตรงกันข้ามศิลปกรรม ของเราทำให้ชาติไทยได้รับยกย่องขึ้นสู่ฐานะพิเศษ ...เรายังมีของเก่าซึ่งจะแสดงให้เห็นอายุยืนยาวมาก เพียงไร ยิ่งเป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองเพียงนั้น เพราะของเก่าที่มีอยู่นั้นเป็นเครื่องแสดงว่าเราเจริญแล้ว มาแต่โบราณ(หลวงวิจิตรวาทการ. 2535: 66-69)

การค้นหาคำความดีงามของชาติที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตนั้นมีได้หยุดอยู่เพียงแต่ใน ประเทศเท่านั้น หากแต่หลวงวิจิตรวาทการยังคงหวังว่า ความเจริญจากศิลปะของชาติไทยจะนำพา ประเทศสยามให้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งสังเกตได้ว่าท่านต้องการ สร้างให้ประเทศสยามเป็นประเทศที่มีความรุ่งเรืองที่สุดในดินแดนนี้ ดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือ นาฏศิลป์ตอนหนึ่งว่า

เพียงให้เราสามารถรักษาไว้ซึ่งสิ่งที่บรรพบุรุษของเราได้รักษามาแล้วแต่โบราณกาล... โดยเฉพาะนาฏศิลป์...เป็นสิ่งซึ่งบรรพบุรุษของเราได้รักษามาหลายร้อยปี และเป็นส่วนประกอบหนึ่ง แห่งความเจริญของชาติ ชาวต่างประเทศที่มีความรู้ได้มาแลเห็นก็ยอมรับว่าชาติไทยได้มีวัฒนธรรม อันรุ่งเรืองมาแต่โบราณ... นาฏศิลป์ของไทย...เป็นส่วนหนึ่งซึ่งเราจะอวดนานาชาติได้ว่า เป็นสิ่งที่ เรามิติดกว่าชาติอื่น... พม่า เขมร ไทยใหญ่ และไทยในฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ยอมรับถือไทย สยามเป็นครูในศิลปกรรมอันนี้.. สยามกำลังเป็นหัวใจแห่งสุวรรณภูมิ เหมือนเอเธนส์เป็นหัวใจของ กรีก... นาฏศิลป์เป็นเกียรติอันหนึ่งของชาติ (สายชล สัตยานุรักษ์. 2545: 122)

อย่างไรก็ตามในการค้นหามรดกของชาติในอดีตของหลวงวิจิตรวาทการนั้น ส่วนหนึ่งได้ ดำเนินไปด้วยการอ้างอิง ความดีงาม และสูงส่ง ของวัฒนธรรมประเพณีจากอดีต แต่อีกส่วนหนึ่ง ท่านก็ตระหนักดีว่าประเทศสยามยังคงต้องพัฒนา เพราะยังมีการยึดถือจารีตประเพณีที่ไม่ดีมา ปฏิบัติ ท่านจึงมิได้เน้นที่จะรักษาจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมไว้ทั้งหมด แต่เป็นการเลือกหยิบเอา เฉพาะจารีตประเพณีที่ดีมาใช้ในการแสดงออกถึง “อัตลักษณ์ความเป็นไทย” ซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะ เป็นเป็นจารีตประเพณีที่เกิดจากชนชั้นสูงที่เห็นว่ามีความเป็นศิวิไลซ์ และขจัดจารีตประเพณีที่แสดง ให้เห็นถึงความไม่เป็นศิวิไลซ์ออกจาก “อัตลักษณ์ความเป็นไทย” การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทย จึงเป็นการสร้างที่เลือกผสมผสานระหว่างความดีงามจากอดีตและการพัฒนาให้ทัดเทียมกับนานา ประเทศไปพร้อมกัน ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการเองก็ยอมรับว่าเราต้องอาศัยความคิดจากต่างชาติเป็น แรงสนับสนุนความเจริญของชาติเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานทางด้านวิชาการ

8. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับศิลปะในสังคมไทย

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2394-2411 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่4 แห่งราชวงศ์จักรี ในขณะนั้นภูมิภาคเอเชียกำลังถูกคุกคามด้วยภัยของการล่าอาณานิคม มหาประเทศโดยเฉพาะมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสและอังกฤษต่างก็แย่งชิงอาณาเขตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยฝรั่งเศสได้เรียกดินแดนภายใต้การปกครองของตนเองว่า “อินโดจีน” ในยุคนี้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับประเทศเจ้าอำนาจอาณานิคมดำเนินไปอย่างไม่เสมอภาค ด้วยเขตนี้สยามจึงส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับยุโรปเป็นครั้งแรก ในปีพ.ศ.2400 ในช่วงนี้ประเทศสยามได้เริ่มเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เป็นผลจากความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกมากขึ้น ในช่วงนี้สยามเริ่มรับเอาแบบแผนการพัฒนาบ้านเมืองที่มีตะวันตกเป็นต้นแบบมาใช้ในหลายด้าน เช่น วิทยาศาสตร์ การศึกษา เทคโนโลยี รวมถึงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รัชกาลที่ 4 เป็นผู้ที่มีความนิยมชมชอบในศิลปะวิทยาการแบบตะวันตก ศิลปินคนโปรดของพระองค์คือ ชรัว อินโข่ง ผลงานของท่านถือเป็นศิลปะแนวใหม่ในแผ่นดินสยาม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรีศนาธรรมที่แตกต่างไปจากเดิมที่มักจะปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนังแบบภาพพุทธประวัติ สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จิตรกรรมของ ชรัว อินโข่งที่มีความเป็นสมัยใหม่ คือ การใช้หลักทัศนียวิทยา มาช่วยในการเขียนผลงานจิตรกรรม ซึ่งทำให้ผลงานของท่านเป็นผลงานที่มีมิติลึก สมจริง และแตกต่างจากจิตรกรรมไทยโดยทั่วไป นอกจากนี้รัชกาลที่ 4 ยังทรงทำทนายจารีตและความเชื่อแบบเก่า โดยทรงโปรดให้จิตรกรชาวยุโรปเขียนพระบรมสาทิสลักษณ์ด้วยสีน้ำมันบนไม้และยังทรงโปรดให้ปะติมากรปั้นพระบรมรูปเท่าพระองค์จริง ซึ่งเป็นประติมากรรมองค์แรกที่สร้างขึ้นขณะที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ ถือเป็นการทำทนายความเชื่อเดิมที่ไม่เป็นมงคล การติดต่อเจริญสัมพันธ์ไมตรีในยุคนี้ยังส่งผลให้เกิดการสะสมศิลปวัตถุอย่างจริงจังขึ้นในสยาม เช่น การนำภาพจิตรกรรมผู้นำของชาวยุโรปมาถวายพระมหากษัตริย์ไทย และจิตรกรรมสีน้ำมันภาพราชทูตของสยามเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ณ พระราชวังวินเซอร์ เป็นต้น สังคมสยามในแบบเก่าที่สืบทอดกันมาจากกรุงศรีอยุธยาจึงเริ่มต้นเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ในช่วงนี้

ต่อมาในรัชกาลที่5 (ระหว่างพ.ศ. 2511-2453) เป็นช่วงต้นของรัชกาลที่5 ในราชวงศ์จักรี ได้มีการพัฒนาและปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างชัดเจนมากขึ้น ซึ่งมีความสำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2435 ในยุคนี้วิทยาการที่ก้าวหน้าได้มีส่วนแก้ไขจารีตประเพณีที่ล้าหลังในด้านต่าง ๆ อย่างมากมาย จากการเสด็จประพาสยุโรปของกษัตริย์สยามถึง 2 ครั้ง ทำให้รัชกาลที่5 ทรงว่าจ้างศิลปินต่างประเทศ รวมถึงนายช่างและวิศวกร ให้สร้างพระที่นั่ง พระตำหนัก และวัดหลวงและมีการเขียนพระบรมฉายาลักษณ์ไว้อย่างมากมาย ในช่วงนี้ปฏิมากรชาวอิตาลีเยนคนสำคัญคือ เซซาเร ฟันตาคีโอติ (Cesare Fantacchiotti) ผลงานที่สำคัญของเขาคือการปั้นและการหล่อสำริดพระบรมรูปรัชกาลที่ 5 เต็มองค์ ซึ่งเป็นการยกเลิกความเชื่อแบบเก่า ๆ อย่างชัดเจน ต่อมาในปี พ.ศ.2449 การสร้างพระบรมรูปทรงม้าที่มีต้นแบบมาจากพระบรมรูปพระเจ้าหลุยส์14 ทรงม้า ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ได้กลายเป็นอนุสาวรีย์สมัยใหม่ชิ้นแรกของพระมหากษัตริย์ไทย ในยุคนี้ศิลปะในแบบตะวันตกจึงถือเป็นศิลปะที่เข้ามามีอิทธิพลต่อศิลปะไทยอย่างไม่เคยมีมาก่อน

แต่อย่างไรก็ตามรัชกาลที่ 5 ก็ยังทรงเล็งเห็นความสำคัญศิลปะแบบประเพณี โดยพระราชดำริว่า “การช่างในเมืองไทยผิดเคืองเต็มที” (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 25) ซึ่งอาจทำให้งานช่างประเพณี ถูกบดบังไปจากความนิยม ศิลปะไทยประเพณีที่มีรากฐานมายาวนานจึงเสื่อมลงในยุคนี้ รัชกาลที่ 5 ทรงพอพระทัยกับศิลปะที่เน้นความเหมือนจริง อย่างเช่นศิลปะตามหลักวิชา (Academic art) มากกว่าศิลปะในแนวเอ็กซ์เพรสชันนิสม์ (Expressionism)

จากการรับเอาวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่จากประเทศที่เริ่มไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทย ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเริ่มมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างชัดเจนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ การพัฒนาไปของสังคมไทยในช่วงดังกล่าวได้ส่งผลให้ศิลปะในสังคมไทยเกิดการผสมผสานกัน ระหว่างศิลปะแบบประเพณีและแนวคิดจากศิลปะวิทยาการแบบใหม่จากฝั่งตะวันตก ในช่วงนี้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมศิลปะไทย คือ การเขียนภาพคน สถาปัตยกรรม การเขียนภาพที่มีแสงเงา และการเขียนภาพโดยการอาศัยหลักทัศนียวิทยา เช่นการเขียนภาพของ ขรรค์ อินโขง ซึ่งแสดงให้เห็นทั้งมิติและน้ำหนักที่แตกต่างไปจากการเขียนภาพแบบเดิม

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเคลื่อนไหวในสังคมศิลปะไทยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้น ในช่วงนี้มีการเกิดขึ้นของกลุ่มสยามหนุ่ม ที่ได้รับการศึกษาจากวิทยาการจากตะวันตก ซึ่งกลายเป็นกำลังหลักในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคมไทย ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชยานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

ยุคสยามใหม่โดยกลุ่มสยามหนุ่มจึงเป็นยุคแห่ง “แรกมีในสยาม” วิทยาการที่ก้าวหน้าและการปรับปรุงแก้ไขจารีตประเพณีที่ล้ำหลังต่างๆ ได้รับการริเริ่มในยุคนี้มากมาย ทั้งการรถไฟ การไปรษณีย์ การสร้างถนนราชดำเนิน การเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรกของกษัตริย์ไทยถึง ๒ ครั้ง การยกเลิกประเพณีการหมอบคลานและการเลิกทาส ฯลฯ ถึงแม้ว่าสยามใหม่จะมีการปฏิรูปในหลายๆ ด้าน แต่สำหรับศิลปะและวัฒนธรรมก็ยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันกษัตริย์และศาสนาอยู่เช่นเดิม แม้แต่ในยุคนั้นก็ยังมีศิลปะแบบตะวันตกในทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็น จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพถ่าย การออกแบบและสถาปัตยกรรม ได้เข้ามาเบียดแทรกศิลปะไทยจนลดความสำคัญไปเป็นอันมาก (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 16-17)

ในช่วงนี้ผลงานศิลปกรรมที่ถูกนำเสนออย่างเด่นชัดคือ การสร้างวัดอาราม อาคารพานิชที่มีต้นแบบมาจากตะวันตก และมีการสร้างอนุสาวรีย์ที่เปลี่ยนแปลงจากพระพุทธรูปในอดีต มาเป็นการสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นพระมหากษัตริย์ หรือ วีรบุรุษแทน เช่น การสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าที่ม้าต้นแบบมาจากพระบรมรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้าเป็นต้น ศิลปะในประเทศไทยในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่มีการปรับตัวโดยมีการอิงต้นแบบจากศิลปะและวิทยาการใหม่ๆ จากประเทศตะวันตกเป็นหลัก อย่างไรก็ตามศิลปะในช่วงนี้ก็ยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันกษัตริย์เช่นเดิม

ต่อมาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ กระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทยกลายเป็นปัญหาให้ ตัวตนความเป็นไทยเบียดให้มีความสำคัญน้อยลง จนทำให้ศิลปะสยามในช่วงนั้นกำลังป่วยไข้ โดยมีคำปรารภว่า

“เมื่อสยามใหม่ถูกรอบงำด้วยแนวความคิดที่ว่า “จะเสียอะไรก็ไม่ว่าขอให้ก้าวหน้าก็แล้วกัน” ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนทั้งหลายจะคิดว่าการที่จะเจริญหน้าอย่างแท้จริงนั้น เราจะต้องหันหลังให้กับทุกสิ่งสิ่งที่อยู่ในแบบแผนที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาแต่เก่าก่อน และก็ดูเหมือนว่าวิธีการที่ได้ผลที่สุดในการทำให้ตัวให้เจริญก้าวหน้านั้นก็คือ ล้มกระดานและตั้งต้นกันใหม่ (สุธี คุณาวิชยานน. 2545: 25)

พระราชดำรินี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงจุดยืนที่เริ่มต้นในการสร้างความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยแบบใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ส่งต่อถึงยุค“สร้างชาติ”ภายใต้การการนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม

8.1 ยุคศิลปะสร้างชาติ

จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญที่ทำให้ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทย การเกิดขึ้นของระบบการปกครองแบบใหม่ได้สร้างความขัดแย้งกันอยู่พอสมควร ระหว่าง เจ้านาย ชนชั้นนำ ที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมในระบอบเก่า และปัญญาชนที่มีแนวคิดในระบบใหม่ ความขัดแย้งนี้นำไปสู่การ รัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 กรณีกฎบวรเดช ภายหลังความขัดแย้งยังดำเนินเรื่อยมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระแสสงครามโลกครั้งที่ 2 และก้าวเข้าสู่ยุคลัทธิชาตินิยม ที่มีผู้นำคนสำคัญ ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในคณะราษฎรเมื่อครั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475

นับจากยุคนี้การพัฒนาเปลี่ยนแปลงประเทศถูกเน้นย้ำและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังและกว้างขวาง นโยบายที่สำคัญในการพัฒนาประเทศถูกนำมาใช้อย่างหลากหลาย และคำขวัญที่สำคัญของยุคนี้คือ “เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย” “ท่านผู้นำไปไหนฉันไปด้วย” และ “ไทยอยู่คู่ฟ้า” ซึ่งเป็นคำขวัญที่เกิดขึ้นในช่วงที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เกิดลัทธิชาตินิยมแบบตามผู้นำเพื่อการสร้างชาติไทยให้ทัดเทียมกับอารยประเทศเป็นหลักสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ลัทธิชาตินิยมในช่วงนี้ ได้ส่งผลต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ อย่างทั่วกัน เช่นเดียวกับสังคมทางศิลปะ ที่ถูกนำมาใช้เป็นหนึ่งในเรื่องในการสร้างชาติและการสถาปนาความเป็นไทยให้เกิดขึ้น ในช่วงนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มุ่งเน้นการสถาปนา “ความเป็นไทย” โดยอ้างอิงถึงวีระบุรุษที่มีเชื้อชาติไทยที่สืบทอดกันมาจากอดีต ศิลปกรรมในยุคนี้ที่โดดเด่นคือการสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ คืออนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและภาพนูนสูงที่แสดงถึงสภาพชีวิตของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ ผลงานศิลปกรรมในยุคนี้จึงถูกนำมาใช้รองรับอุดมการณ์ของรัฐที่แฝงไว้ด้วยลัทธิชาตินิยม ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่ความเป็นมหาประเทศของไทยนอกจากนี้ยังมีความเคลื่อนไหวในสังคมศิลปกรรมอีกมากมาย ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชยานนธ์ ได้กล่าวถึงนิทรรศการที่มีความสำคัญกับวงการศิลปะในช่วงนี้ว่า

นิทรรศการที่มีความสำคัญต่อวงการศิลปะในสมัยนี้ก็คือ การจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญเป็นประจำทุกปี โดยเริ่มจากปี ๒๔๘๐ ที่พระราชอุทยานสราญรมย์ (ต่อมาเปลี่ยนมาจัดที่สนามเสือป่าหน้าเขาติวนา) กรมศิลปากรจัดการประกวดประณีตศิลปกรรม ๕ ประเภท คือ ภาพเขียน ภาพปั้น รูปถ่าย (ที่แสดงถึงความงามของประเทศ เพื่อให้คนในชาติเกิดความภาคภูมิใจและเป็นการชักชวนให้ชาวต่างชาติมาเที่ยวชม) ศิลปะการพิมพ์ (โรงพิมพ์เข้าประกวดการพิมพ์ข้อความบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ) และตุ๊กตาแต่งกายแบบไทย ภาพเขียนและภาพปั้นที่เข้าร่วมประกวดต้องแสดงถึงความหมายของรัฐธรรมนูญและหลัก ๖ ประการตามรัฐธรรมนูญฉบับคณะราษฎรที่ว่าด้วย เอกราช ปลอดภัย เสมอภาค เสรีภาพและการศึกษา ผลงานล้วนแล้วแต่มีวิธีการเล่าเรื่องและสื่อความหมายโดยใช้สัญลักษณ์อย่างค่อนข้างตรงไปตรงมา(สุธี คุณาวิชญานนท์. 2545: 49)

จากผลงานที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทำให้ศิลปะในยุคของการสร้างชาตินั้นมีรูปแบบในการนำเสนอไปค่อนข้างแสดงออกในความเป็นชาตินิยมในยุคสมัย และมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือการรับการอุดมการณ์ของรัฐเป็นหลัก ซึ่งแฝงอยู่ในผลงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ รวมไปถึงจนถึง ผลงานทางสถาปัตยกรรม วรรณกรรม เพลง อย่างกว้างขวาง ความเชื่อมโยงประการหนึ่งของผลงานศิลปกรรมในยุคนี้คือผลงานศิลปกรรมที่เกิดจากแนวความคิดแบบอนุรักษนิยมและชาตินิยม ที่เกิดขึ้นในกระแสโลกในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมักมีลักษณะที่ชวนเชื่อ อย่างเช่นในศิลปะแบบฟาสซิสต์ หรือศิลปะ นาซีในเยอรมัน ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชญานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

ศิลปะในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีความแปรผันไปตามสถานการณ์การเมืองภายในระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก ในกรณีประเทศเยอรมนี ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) เริ่มมีอำนาจในปี ๒๔๗๖ ฮิตเลอร์สั่งปิดสถาบันศิลปะหัวก้าวหน้าอย่าง “บาวเฮาส์” (Bauhaus) ศิลปินที่ทำงานในแนวสมัยใหม่ต่างอพยพออกนอกประเทศ

หนึ่งในกิจกรรมที่ฮิตเลอร์เข้าจัดการกับศิลปะสมัยใหม่อย่างเป็นทางการคือ การประณามศิลปะเหล่านั้นว่าเป็น ดีเจเนอเรจอาร์ต (Degenerate art แปลเป็นไทยได้ว่า “ศิลปะที่เสื่อมทราม”) ศิลปะที่เข้าข่ายนี้ มีตั้งแต่ศิลปะลัทธิอิมเพรสชันนิสม์ไปจนถึงเอกซ์เพรสชันนิสม์ ซึ่งศิลปินพวกนี้มักเป็นพวกรักอิสระต่อต้านกระฎุมพีและเป็นพวกหัวขบถ...

เมื่อเอ่ยถึงศิลปะแบบฟาสซิสต์ (fascist art) จะเป็นที่น่าสนใจก็คือ ศิลปะแบบทางการที่สนับสนุนโดยจอมเผด็จการขาวจัดที่ชื่อ เบนิตโต มุสโสลินี (Benito Mussolini) ซึ่งขึ้นครองอำนาจในอิตาลีตั้งแต่ปี ๒๔๖๕ มุสโสลินีสนับสนุนแนวนิยมหัวก้าวหน้า... สำหรับมุสโสลินีแล้ว ศิลปะสมัยใหม่คือสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมที่ควบคู่ไปกับการเมืองแบบใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ลัทธิฟาสซิสต์ (fascism) ได้สัญญาและหาเสียงไว้กับประชาชน มุสโสลินีมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ใกล้เคียงกับพวกฟิวเจอริสต์มาก เช่น ความเป็นพวกที่ชอบทะเลาะ ก้าวร้าวต่อต้านแนวสตรีนิยม บูชาเทคโนโลยีและวิธีการโฆษณาชวนเชื่อ จึงทำให้กลุ่มฟิวเจอริสต์กับ “ท่านผู้นำ” มุสโสลินีเป็นพันธมิตรกัน

จากแผนของมุสโสลินีในปี ๒๔๘๕ เขาได้จัดสร้าง “หออารธรรมแห่งอิตาลี” (The Palace of Italian Civilization) ใกล้กรุงโรม และ “นิทรรศการของการปฏิวัติของฟาสซิสต์” (Mostradella Rivoluzione Fascista) เพื่อฉลอง ๑๐ ปีการครองอำนาจของมุสโสลินีและฟาสซิสต์ ตึกแนวอาร์ต เดโค (art deco) ในโรมได้รับการตกแต่งด้วยภาพเขียนฝาผนังและประติมากรรมที่ดูทันสมัยโดยกลุ่มฟิวเจอร์ริสต์ เป็นผลงานที่พรรณนาถึงความรุ่งเรืองของฟาสซิสต์เป็นสำคัญ... (สุธี คุณาวิชญานนท์. 2545: 44-48)

นอกจากนี้การพัฒนาศิลปะของชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป พร้อมกับการสร้างคุณภาพให้เกิดขึ้นกับศิลปะในแบบแผนไทยและความเป็นสากลนั้น ประเทศไทยได้เลือกสรรคจิตรกรและประติมากรคนสำคัญมาช่วยในการพัฒนางานศิลปกรรมของไทย ซึ่งได้แก่ มิสเตอร์ คาโร ริโกลี มาเขียนภาพในพระที่นั่งอนันตสมาคม และ คอร์ราโด เฟโรจี หรือ ศิลป์ พีระศรี เข้ามาสร้างผลงานประติมากรรมและอนุสาวรีย์ต่างๆในประเทศไทย เพื่อเป็นการพัฒนาและทำนุบำรุงผลงานศิลปกรรมของชาติไปพร้อมๆกัน

การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติยังคงแสดงออกอย่างต่อเนื่องภายใต้นโยบายของรัฐ สิ่งหนึ่งที่แสดงออกถึงการทำนุบำรุงศิลปะโดยการสนับสนุนจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การจัดประกวดภาพสำหรับศิลปินสมัครเล่นที่เริ่มต้นจัดขึ้นระหว่าง พ.ศ.2460 ดังที่ วิรุณ ตั้งเจริญ ได้กล่าวว่า

การประกวดภาพครั้งที่ 1

หลังจากที่ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับเยอรมนีเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังบางปะอิน พระองค์ได้ทรงสอนเรื่องบทบาททางทหารและการเมืองระหว่างสงครามข้าราชการ ได้โปรดเกล้าฯให้ข้าราชการสมัครตนเองเป็นประเทศต่างๆ พระองค์เองได้สมัครเป็นรามนคร ประเทศต่างๆ ได้เขียนธงชาติของตนเองขึ้น ต่อมาได้มีการเขียนภาพเป็นงานอดิเรก พระองค์เห็นว่ามิใช่ประโยชน์จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดประกวดภาพขึ้นเป็นครั้งแรก

คณะกรรมการได้จัดภาพออกเป็น 6 ประเภทคือ ภาพพื้นที ภาพคน ภาพประชด ภาพเบ็ดเตล็ดดินสอ ภาพเบ็ดเตล็ดสี ภาพถ่ายแบบ รางวัลที่1 สารสร้อยทอง18 รางวัลที่2 สายสร้อยเงิน 24 รางวัล ภาพที่ส่งเข้าประกวดคณะกรรมการกำหนดราคาให้ 15สตางค์ถึง 20บาท ผู้ใดจะซื้อให้จงไว้และให้มารับภาพเมื่อเสร็จการประกวดแล้ว ภาพที่ไม่มีผู้ซื้อและภาพที่กินไว้สำหรับเลหลังให้นำมาเลหลังวันสุดท้าย มีภาพพิเศษอยู่ 2 ภาพที่นำมาเลหลังคือภาพแบ่งเป็นสองตอน ตอนบนแสดงทารุณกรรมของพม่าเมื่อครั้งเสียกรุง ส่วนตอนล่างแสดงทารุณกรรมของเยอรมันเมื่อตีได้เบลเยียม ภาพนี้พระยาโบราณราชธานินทร์ ประมูลได้ในราคา1000 บาท อีกภาพหนึ่งเป็นภาพผีพระหัตถ์รูปโกเชอร์ เจ้าพระยาธรรมมาธิกรณธิบดี ประมูลได้ในราคา 750 บาท ผู้เข้าชมตั้งซื้อตัวล่วงหน้าใบละ 1บาทใช้ได้ตลอดงาน ผู้ไม่มีตั๋วเข้ามาจะถูกปรับ 5บาท ภายนอกห้องมีดนตรีและมีเครื่องดื่มจำหน่าย รายได้ทั้งหมด 4000บาทเศษ ส่งให้ราชนาวิสมาคมสมทบทุนซื้อเรือรบพระร่วง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวาดภาพส่งเข้าแสดงภาพหลายภาพเช่น

ภาพหูกึ่ง ราคา 10บาท

ภาพโกเชอร์ถูกแทง ราคา 15บาท

ภาพประอะไร พระราชทานนายประสาธ สุขุม

ภาพโปรเฟสเซอร์ พระราชทานหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

การประกวดภาพครั้งที่ 2

ในปี พ.ศ. 2463 พระบรมวงศานุวงศ์ได้สิ้นพระชนม์หลายพระองค์ รวมทั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ก็สวรรคตด้วย ในพระราชสำนักจึงระงับการรื่นเริง พระองค์ทรงพระราชดำริให้จัดการประกวดภาพครั้งที่ 2 ขึ้น จัดให้มีบัญชีภาพจำหน่ายแบ่งภาพที่ส่งเข้าประกวดเป็น 3 ประเภทคือ ภาพถ่ายแบบ ภาพฝีมือเดิม และภาพล้อ แต่ละประเภทยังแบ่งตามชนิดวัตถุคือ ดินสอ หมึก สีน้ำ สีน้ำมัน และจัดรางวัลเป็น 5 ชั้นคือ

รางวัลพิเศษ ผูกแพรแล่งสีเหลืองกับสีแดง

รางวัลที่ 1 ผูกแพรแล่งสีเหลือง

รางวัลที่ 2 ผูกแพรแล่งสีแดง

รางวัลที่ 3 ผูกแพรแล่งสีชมพู

รางวัลชมเชย ผูกแพรแล่งสีน้ำเงินแก่

มีผู้ส่งเข้าประกวดภาพ 501 ภาพ ในจำนวนนี้เป็นภาพฝีพระหัตถ์ 43 ภาพ ราคาภาพฝีพระหัตถ์ตั้งแต่ 30 บาทถึง 150 บาท ในวันสุดท้ายมีการเลหลังตามเช่นเคย ตัวอย่างภาพที่ได้รับรางวัลคือภาพถ่ายแบบด้วยเส้นหมึก หมาหนึ่งเบาะ ฝีมือนายบำรุงราชขมมาลัย ได้รับรางวัลที่ 3 มีภาพพิเศษอยู่ภาพหนึ่ง คือภาพล้อสีน้ำ "รับตราเกือกหลุด" ฝีมือพระยาวิจิตรชลธาร หลวงชาญภูเบศร์ได้ซื้อไปและนำมาเลหลัง พระยารวิสิทธิ์เสวีวัฒน์ประกวดราคาได้ 400 บาท การเลหลังได้เงิน 300 บาทเศษ รวมกับการจำหน่ายภาพปกติ 8,600 บาทเศษ ยังมีค่าผ่านประตูและค่าจำหน่ายบัญชีภาพอีก 100 บาทเศษ ส่งเข้าสมทบทุนซื้อปืนให้เสือป่ามณฑลอยุธยา

การประกวดที่ 3

เนื่องจากการประกวดภาพครั้งที่ 2 ที่พระราชวังบางปะอินประสบผลสำเร็จ พระองค์ทรงพระราชดำริให้จัดแสดงที่กรุงเทพฯ อีก 3 เดือนต่อมา จำนวนภาพที่ส่งเข้าประกวด มีภาพฝีพระหัตถ์ 93 ภาพ ทรงเขียนระหว่างงานอีก 7 ภาพ รวม 100 ภาพ ผู้อื่นส่งเข้าประกวด 522 ภาพ รวมทั้งสิ้น 622 ภาพ ระหว่างเตรียมงาน 7-9 ตุลาคม (แสดง 11-17 ตุลาคม 2463) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดให้มีขึ้นดังนี้ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม ก่อนที่กรรมการจะตัดสินให้รางวัล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่ไม่ได้เป็นกรรมการ 15 คน ลองตัดสินโดยการออกเสียงลงคะแนนเพื่อหยั่งเสียงตามแนวประชาธิปไตย ผลปรากฏว่าไม่แตกต่างกับมติของคณะกรรมการ ในวันที่ 8-9 ตุลาคม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกวดเขียนภาพหน้าพระที่นั่ง ผู้ชนะการประกวดคือ

วันที่ 8 ตุลาคม 2463

ที่หนึ่ง พระยาชาญชาติเอกไศสวรัย

ที่สอง พระยาอนุชิตชาญชัย

ที่สาม หลวงชาญภูเบศร์ (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 77-79)

จากการประกวดผลงานศิลปะทั้ง 3 ครั้งดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า การประกวดผลงานศิลปะในแต่ละครั้งนั้น ถูกเชื่อมโยงกับการสนับสนุนจากทัศนคติและอำนาจของชนชั้นนำ ซึ่งทำให้ผลงานศิลปะในการประกวดนั้น สะท้อนถึงบทบาท ตัวตน และทัศนคติ ของสังคมในแต่ละช่วงเวลา

8.2 ศิลปะไทยและเอกลักษณ์ประจำชาติ

รูปลักษณ์ความเป็นไทยยังคงถูกพัฒนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง และปรากฏตัวเพื่อยืนยันถึงความเป็นไทย และยังทำหน้าที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาติตามนโยบายของรัฐ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แล้วในช่วงปี พ.ศ. 2523 -2545 ความเป็นไทยถูกนำเสนออย่างชัดเจนอีกครั้งในฐานะเอกลักษณ์ประจำชาติ ทั้งในด้านขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากแนวความคิดในอดีต รูปแบบศิลปกรรมในช่วงนี้ประกอบไปด้วย ราชสำนัก วัด วัง และช่างหลวง รูปแบบศิลปกรรมเหล่านี้กลายเป็น บรรทัดฐานซึ่งกำหนดรสนิยมในการแสดงออกของสังคมที่เน้นความสำคัญไปที่ศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจาก ส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) รูปลักษณ์ความเป็นไทยในแบบนี้ถูกสร้างขึ้นตามประวัติศาสตร์ฉบับทางการ ซึ่งเป็นผลงานของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งสอดคล้องกับ สุธี คุณาวิชยานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

“ความเป็นไทย” แบบราชสำนัก วัด วังและช่างหลวง สามารถเข้ากันได้ดีกับประวัติศาสตร์ชาติไทยและประวัติศาสตร์ศิลปะไทยฉบับทางการ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและหลวงวิจิตรวาทการ (ซึ่งต่อมาก็กลายเป็นฉบับกรมศิลปากรและกระทรวงศึกษาธิการ) “ความเป็นไทย” ในลักษณะดังกล่าวได้กลายเป็นทั้ง “สูตรสำเร็จ” ทางความคิดและรสนิยมแบบอัตโนมัติเป็น “กระแสหลัก” สำหรับศิลปะไทย

ศิลปะลพบุรี ศิลปะสุโขทัย ศิลปะอยุธยาและศิลปะรัตนโกสินทร์ ได้กลายเป็นศิลปะประเพณี ศิลปะประจำชาติ มรดกเอกลักษณ์ประจำชาติ (ที่ดูแลโดยกรมศิลปากร) ซึ่งขอเรียกโดยรวมว่า “ศิลปะประเพณี”

อนุสาวรีย์แห่งชาติมักจะเป็นรูปประติมากรรมเหมือนจริง เช่นเดียวกับประติมากรรมประดับสถาปัตยกรรมของทางราชการ ในบางที่จะแสดงเรื่องราวจากวรรณคดีไทยในรูปแบบเหมือนจริง (เช่น ที่ โถงโรงละครแห่งชาติรอบวังสวนจิตรลดาและที่เมืองโบราณ) สถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์ (เช่น สถาปัตยกรรมสกุลช่างสมเด็จพระยานริศฯ โรงละครแห่งชาติ ตึกเรียนคณะอักษรศาสตร์และหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมไทยผสมสมัยใหม่ สำหรับหน่วยงานของรัฐ) (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 176-178)

จิตรกรรมไทยประเพณีในสมัยนี้เป็นรูปแบบที่แสดงถึง รูปลักษณ์ความเป็นไทยที่ผสมผสานกับรูปแบบศิลปกรรมสมัยใหม่ ซึ่งผลงานศิลปกรรมที่โดดเด่นในช่วงนี้คือ เหม เวชกร เฉลิม นาคีรักษ์ จักรพันธ์ โปษยกฤต จิตรกรรมภาพเหมือนของ พระสรลักษณ์ลิขิต เป็นต้น ในการสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงถึงรูปลักษณ์ความเป็นไทย (ในรูปแบบที่เป็นทางการ และในบางกรณีมีการตรวจสอบและดูแลอย่างเข้มงวด) นอกจากนี้ยังมีผู้ดูแลอย่างเป็นทางการเช่น กรมศิลปากร สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ และมืองค์กรเอกชนที่ส่งเสริมศิลปะในรูปแบบนี้ อย่างเช่น ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารกรุงเทพ ที่มีการจัดประกวดศิลปะเพื่อส่งเสริมรูปลักษณ์ความเป็นไทยที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ของรัฐมาโดยตลอด ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชยานนท์ ได้กล่าวต่อไปว่า

นอกจากหน่วยงานราชการแล้ว หน่วยงานเอกชนอย่างธนาคารกสิกรไทย ได้จัดประกวดรางวัลพุทักทอง ในหัวข้อเกี่ยวกับกรุงรัตนโกสินทร์ใน 200 ปีอีกด้วย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระแสการประกวด “จิตรกรรม ภาพประวัติศาสตร์” หรือ “แนวเฉลิมพระเกียรติ” กระแสการประกวดภาพลักษณะดังกล่าว สามารถสืบย้อนกลับไปที่การประกวดจิตรกรรม ภาพพระราชพงศาวดารประกอบการแต่งโคลง แล้วนำไปประดับพระเมรุที่ท้องสนามหลวง ในปี 2419 สมัยรัชการที่ 5 หรือในปี 2480 และ 2482 งานฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งกรมศิลปากรจัดให้มีการประกวดศิลปะประเภทต่างๆ โดยมีหัวข้อเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ

จากนั้นธนาคารกสิกรไทย ก็ได้จัดงานประกวดรางวัล “พุทักทอง” อีกหลายงานในเวลาใกล้เคียงกัน เช่น ในปี 2530 เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนพรรษาครบ 60 พรรษา , ในปี 2534 เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ 36 พรรษา ในปี 2535 เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมายุครบ 60 พรรษา

ในปี 2539 เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ได้ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในทุกวงการ ซึ่งได้รวมถึงวงการทัศนศิลป์ด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางภาพประกอบพระราชนิพนธ์ พระมหาชนก โดยมีศิลปินชั้นนำแห่งยุค เช่น ประหยัด พงษ์ดำ , พิชัย นรินทร์ , ปรีชา เกาทอง , เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ , ธีระวัฒน์ คณนະ และรุ่นใหม่ๆ เช่น เนติกร ชินโย และ จินตนา เปี่ยมศิริ โดยหวังว่าจะเป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยของ “ศิลปกรรมร่วมสมัยแห่งรัชกาลที่ 9” (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 179-180)

ถึงแม้ว่า รูปลักษณ์ความเป็นไทยในยุคนี้ จะถูกยกระดับขึ้นเพื่อให้สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาติ แต่เช่นเดียวกับทุกยุคที่รูปลักษณ์ความเป็นไทยต้องเผชิญหน้ากับอารยธรรมตะวันตก จนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา รูปลักษณ์ความเป็นไทยได้ถูกนำพัฒนาผ่านนโยบายของรัฐที่มีการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่อดีตปัจจุบัน ศิลปะประเพณี หรือ ศิลปะที่เป็นทางการ ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากหน่วยงานของรัฐ ในฐานะเอกลักษณ์และศิลปะประจำชาติ รูปลักษณ์ความเป็นไทยที่ถูกนำเสนอผ่านศิลปะประเพณีเหล่านี้ จึงมักจะมีรูปแบบ และเนื้อหาที่สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐและหน่วยงานราชการอย่างเชื่อมโยงกัน

9. การสร้างแบบสอบถาม

โครงสร้างของแบบสอบถาม

มารยาท โยทองยศ (2553) ได้อธิบายไว้ว่าโครงสร้างของแบบสอบถาม ประกอบไปด้วย 3 ส่วนสำคัญ ดังนี้

1. หนังสือนำหรือคำชี้แจง โดยมากมักจะอยู่ส่วนแรกของแบบสอบถาม อาจมีจดหมายนำอยู่ด้านหน้าพร้อมคำขอบคุณ โดยคำชี้แจงมักจะระบุถึงจุดประสงค์ที่ให้ตอบแบบสอบถาม การนำคำตอบที่ได้ไปใช้ประโยชน์ คำอธิบายลักษณะของแบบสอบถาม วิธีการตอบแบบสอบถามพร้อมตัวอย่าง พร้อมทั้งจบลงด้วยชื่อและที่อยู่ของผู้วิจัย หรืออาจเพิ่มข้อความที่ระบุว่าผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลไปเปิดเผย

2. คำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัว คำตอบที่ได้จะเป็นข้อเท็จจริงของผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น คำถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ เป็นต้น การที่จะถามข้อมูลส่วนตัวอะไรบ้างนั้นขึ้นอยู่กับกรอบแนวความคิดในการวิจัย โดยดูว่าตัวแปรที่สนใจจะศึกษานั้นมีอะไรบ้างที่เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัว เพื่อที่จะถามเฉพาะข้อมูลส่วนตัวที่จำเป็นในการวิจัยเรื่องนั้นๆ เท่านั้น

3. คำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือประเด็นที่จะวัด เช่น พฤติกรรม ปრაกฏการณ์หรือความคิดเห็นของผู้ตอบในเรื่องนั้นๆ เป็นชุดคำถามที่ให้ผู้ตอบบอกถึงพฤติกรรม หรือปრაกฏการณ์ หรือให้แสดงความคิดเห็นในด้านต่างๆ

ขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม

การสร้างแบบสอบถามประกอบไปด้วยขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาคุณลักษณะที่จะวัด

ผู้วิจัยจะต้องทราบว่าคุณลักษณะหรือประเด็นที่จะวัดให้มีอะไรบ้าง โดยอาจดูได้จากวัตถุประสงค์ของการวิจัย กรอบแนวความคิดหรือสมมติฐานการวิจัย จากนั้นจึงศึกษาคุณลักษณะหรือประเด็นที่จะวัดดังกล่าวให้เข้าใจอย่างละเอียดทั้งเชิงทฤษฎีและนิยามเชิงปฏิบัติการ ซึ่งอาจได้จากเอกสาร ตำราหรือผลการวิจัยต่างๆ ที่มีลักษณะเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

ขั้นที่ 2 กำหนดประเภทของข้อคำถาม

ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาประเภทของข้อคำถามที่จะวัดคุณลักษณะที่ต้องการ ซึ่งข้อคำถามในแบบสอบถามอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. คำถามปลายเปิด (Open Ended Question) เป็นคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบสามารถตอบได้อย่างเต็มที่ คำถามปลายเปิดจะนิยมใช้กันมากในกรณีที่ผู้วิจัยไม่สามารถคาดเดาได้ล่วงหน้าว่าคำตอบจะเป็นอย่างไร หรือใช้คำถามปลายเปิดในกรณีที่ต้องการได้คำตอบเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างคำถามปลายปิด ตัวอย่างคำถามปลายเปิด เช่น ท่านตัดสินใจประกอบอาชีพค้าขายเพราะ

2. คำถามปลายปิด (Close Ended Question) เป็นคำถามที่ผู้วิจัยมีแนวคำตอบไว้ให้ผู้ตอบเลือกตอบจากคำตอบที่กำหนดไว้เท่านั้น คำตอบที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้ามักได้มาจากการทดลองใช้คำถามในลักษณะที่เป็นคำถามปลายเปิด แล้วนำมาจัดกลุ่มของคำตอบ หรือได้มาจากการศึกษาผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง หรือจากแนวความคิดของผู้วิจัยเอง และจากข้อมูลอื่นๆ

ขั้นที่ 3 การร่างแบบสอบถาม

เมื่อผู้วิจัยทราบถึงคุณลักษณะหรือประเด็นที่จะวัด และกำหนดประเภทของข้อคำถามที่จะมีอยู่ในแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงลงมือเขียนข้อคำถามให้ครอบคลุมทุกคุณลักษณะหรือประเด็นที่จะวัด โดยเขียนตามโครงสร้างของแบบสอบถามที่ได้กล่าวไว้แล้ว และหลักการในการสร้างแบบสอบถาม ดังนี้

1. ต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนว่าต้องการจะถามอะไรบ้าง โดยจุดมุ่งหมายนั้นจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่จะทำ

2. ต้องสร้างคำถามให้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เพื่อป้องกันการมีข้อคำถามนอกประเด็น และมีข้อคำถามจำนวนมาก

3. ต้องถามให้ครอบคลุมเรื่องที่จะวัด โดยมีจำนวนข้อคำถามที่พอเหมาะ ไม่มากหรือน้อยเกินไป แต่จะมากหรือน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมที่จะวัด ซึ่งตามปกติพฤติกรรมหรือเรื่องที่จะวัดเรื่องหนึ่งๆ นั้นควรมีข้อคำถาม 25-60 ข้อ

4. การเรียงลำดับข้อคำถาม ควรเรียงลำดับให้ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน และแบ่งตามพฤติกรรมย่อยๆ ไว้เพื่อให้ผู้ตอบเห็นชัดเจนและง่ายต่อการตอบ นอกจากนั้นต้องเรียงคำถามง่ายๆ ไว้เป็นข้อแรกๆ เพื่อชักจูงให้ผู้ตอบอยากตอบคำถามต่อ ส่วนคำถามสำคัญๆ ไม่ควรเรียงไว้ตอนท้ายของแบบสอบถาม เพราะความสนใจในการตอบของผู้ตอบอาจจะน้อยลง ทำให้ตอบอย่างไม่ตั้งใจ ซึ่งจะส่งผลเสียต่อการวิจัยมาก

5. ลักษณะของข้อความที่ดี ข้อคำถามที่ดีของแบบสอบถามนั้น ควรมีลักษณะดังนี้

- ข้อคำถามไม่ควรยาวจนเกินไป ควรใช้ข้อความสั้น กระชับ ตรงกับวัตถุประสงค์ และสอดคล้องกับเรื่อง

- ข้อความ หรือภาษาที่ใช้ในข้อความต้องชัดเจน เข้าใจง่าย

- ไม่ใช้คำถามนำหรือแนะให้ตอบ

- ไม่ถามเรื่องที่เป็นความลับเพราะจะทำให้ได้คำตอบที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง

- ไม่ควรใช้ข้อความที่มีความหมายกำกวมหรือข้อความที่ทำให้ผู้ตอบแต่ละคนเข้าใจ

ความหมายของข้อความไม่เหมือนกัน

- ไม่ถามในเรื่องที่รู้แล้ว หรือถามในสิ่งที่วัดได้ด้วยวิธีอื่น

- ข้อคำถามต้องเหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่าง คือ ต้องคำนึงถึงระดับการศึกษา ความสนใจ

สภาพเศรษฐกิจ ฯลฯ

- ข้อคำถามหนึ่งๆ ควรถามเพียงประเด็นเดียว เพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนและตรงจุด

ซึ่งจะง่ายต่อการนำมาวิเคราะห์ข้อมูล

- คำตอบหรือตัวเลือกในข้อคำถามควรมีมากพอ หรือให้เหมาะสมกับข้อคำถามนั้น

แต่ถ้าไม่สามารถระบุได้หมดก็ให้ใช้ว่า อื่นๆ โปรดระบุ

- ควรหลีกเลี่ยงคำถามที่เกี่ยวกับค่านิยมที่จะทำให้ผู้ตอบไม่ตอบตามความเป็นจริง

เช่น ท่านมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศหรือไม่

- ที่ได้จากแบบสอบถาม ต้องสามารถนำมาแปลงออกมาในรูปของปริมาณ และใช้

สถิติอธิบายข้อเท็จจริงได้ เพราะปัจจุบันนี้นิยมใช้คอมพิวเตอร์ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนั้น

แบบสอบถามควรคำนึงถึงวิธีการประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย

ขั้นที่ 4 การปรับปรุงแบบสอบถาม

หลังจากที่สร้างแบบสอบถามเสร็จแล้ว ผู้วิจัยควรนำแบบสอบถามนั้นมาพิจารณาทบทวนอีกครั้งเพื่อหาข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไข และควรให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจแบบสอบถามนั้นด้วย เพื่อที่จะได้นำข้อเสนอแนะและข้อวิพากษ์วิจารณ์ของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

ขั้นที่ 5 นำแบบสอบถามไปทดลองใช้เพื่อวิเคราะห์คุณภาพ

เป็นการนำเอาแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างเล็กๆ เพื่อนำผลมาตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถาม ซึ่งการวิเคราะห์หรือตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามทำได้หลายวิธี แต่ที่สำคัญมี 2 วิธี ได้แก่

1. ความเที่ยงตรง (Validity) หมายถึง เครื่องมือที่สามารถวัดได้ในสิ่งที่ต้องการวัด โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- ความเที่ยงตรงตามเนื้อหา(Content Validity) คือ การที่แบบสอบถามมีความครอบคลุมวัตถุประสงค์หรือพฤติกรรมที่ต้องการวัดหรือไม่ ค่าสถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพ คือ ค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหา(IOC: Index of item Objective Congruence) หรือดัชนีความเหมาะสม โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คนขึ้นไป ประเมินเนื้อหาของข้อถามเป็นรายข้อ

- ความเที่ยงตรงตามเกณฑ์ (Criterion-related Validity) หมายถึง ความสามารถของแบบวัดที่สามารถวัดได้ตรงตามสภาพความเป็นจริง แบ่งออกได้เป็นความเที่ยงตรงเชิงพยากรณ์และความเที่ยงตรงตามสภาพ สถิติที่ใช้วัดความเที่ยงตรงตามเกณฑ์ เช่น ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Correlation Coefficient) ทั้งของ Pearson และ Spearman และ ค่า t-test เป็นต้น

- ความเที่ยงตรงตามโครงสร้าง (Construct Validity) หมายถึง ความสามารถของแบบสอบถามที่สามารถวัดได้ตรงตามโครงสร้างหรือทฤษฎี ซึ่งมักจะมีในแบบวัดทางจิตวิทยาและแบบวัดสติปัญญา สถิติที่ใช้วัดความเที่ยงตรงตามโครงสร้างมีหลายวิธี เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) การตรวจสอบในเชิงเหตุผล เป็นต้น

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) หมายถึง เครื่องมือที่มีความคงเส้นคงวา นั่นคือ เครื่องมือที่สร้างขึ้นให้ผลการวัดที่แน่นอนคงที่ จะวัดกี่ครั้งผลจะได้เหมือนเดิม สถิติที่ใช้ในการหาค่าความเชื่อมั่นมีหลายวิธีแต่นิยมใช้กันคือ ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของ คอนบาร์ช (Conbach's Alpha Coefficient : α coefficient) ซึ่งจะใช้สำหรับข้อมูลที่มีการแบ่งระดับการวัดแบบประมาณค่า (Likert Scale)

ขั้นที่ 6 ปรับปรุงแบบสอบถามให้สมบูรณ์

ผู้วิจัยจะต้องทำการแก้ไขข้อบกพร่องที่ได้จากผลการวิเคราะห์คุณภาพของแบบสอบถาม และตรวจสอบความถูกต้องของถ้อยคำหรือสำนวน เพื่อให้แบบสอบถามมีความสมบูรณ์และมีคุณภาพ ผู้ตอบอ่านเข้าใจได้ตรงประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการ ซึ่งจะทำให้ผลงานวิจัยเป็นที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 7 จัดพิมพ์แบบสอบถาม

จัดพิมพ์แบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงเรียบร้อยแล้วเพื่อนำไปใช้จริงในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย โดยจำนวนที่จัดพิมพ์ควรมากกว่าจำนวนเป้าหมายที่ต้องการเก็บรวบรวมข้อมูล และควรมีการพิมพ์สำรองไว้ในกรณีที่แบบสอบถามเสียหรือสูญหายหรือผู้ตอบไม่ตอบกลับ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการทำวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกคือการศึกษาข้อมูลรวมถึงวิเคราะห์แนวความคิดต่างๆที่เกี่ยวข้อง อีกส่วนหนึ่งคือวิเคราะห์อิทธิพลด้านรูปแบบจิตรกรรม ทั้งนี้เพื่อที่จะนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการของการปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีเหตุและผล ในส่วนของวิธีการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้มีส่วนประกอบในการวิจัยดังนี้

1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือภาพร่างจำนวน 50 ชิ้น ที่มาจากการศึกษาค้นคว้าในเรื่องการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ โดยประกอบด้วย

- ภาพร่างชุดที่ 1 จำนวน 10 ชิ้น
- ภาพร่างชุดที่ 2 จำนวน 10 ชิ้น
- ภาพร่างชุดที่ 3 จำนวน 10 ชิ้น
- ภาพร่างชุดที่ 4 จำนวน 10 ชิ้น
- ภาพร่างชุดที่ 5 จำนวน 10 ชิ้น

กลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรทั้งหมดของเรื่อง การใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเป็นภาพร่างจำนวน 50 ชิ้นแล้ว นำให้ผู้เชี่ยวชาญเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นภาพร่างเหมือนจริงได้จำนวน 10 ภาพเป็นกลุ่มตัวอย่าง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้ เครื่องมือในการวิจัยเกิดจากการที่ผู้วิจัยได้นำเอาข้อมูลแนวความคิดเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลทางภาพที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏตามเอกสารแล้วนำมาวิเคราะห์ มาสร้างเป็นภาพสเก็ต 2 มิติ จำนวน 50 ชิ้น ให้ผู้เชี่ยวชาญเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากภาพ สเก็ตทั้งหมดเลือกมา 10 ภาพ มาสร้างเป็นผลงานจิตรกรรม และสร้างแบบสอบถามเพื่อสรุปผลความเข้าใจเรื่องมารของผู้ที่ได้ชมผลงาน ซึ่งกล่าวได้โดยสรุปว่าเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ

1. ผลงานจิตรกรรมเกี่ยวกับ การใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
2. แบบสอบถามความเข้าใจเรื่องมารของผู้ที่ได้ชมผลงาน

การสร้างแบบสอบถาม

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบสอบถามโดยแสดงความคิดเห็นในลักษณะมาตราส่วนประมาณ (Rating Scale) โดยยึดหลักของ Ling Scale แบ่งเป็น 5 ระดับดังนี้

ระดับความคิดเห็น	มากที่สุด	ให้คะแนนเท่ากับ 5
ระดับความคิดเห็น	มาก	ให้คะแนนเท่ากับ 4
ระดับความคิดเห็น	ปานกลาง	ให้คะแนนเท่ากับ 3
ระดับความคิดเห็น	น้อย	ให้คะแนนเท่ากับ 2
ระดับความคิดเห็น	น้อยที่สุด	ให้คะแนนเท่ากับ 1

เมื่อได้ค่าคะแนนแล้วผู้วิจัยนำคะแนนดังกล่าวคิดน้ำหนักของคะแนน และกำหนดค่าน้ำหนักคะแนนเพื่อนำมาอภิปรายผลดังนี้

4.60 - 5.00	หมายถึง	มากที่สุด
3.60 - 4.50	หมายถึง	มาก
2.60 - 3.50	หมายถึง	ปานกลาง
1.60 - 2.50	หมายถึง	น้อย
1.00 - 1.50	หมายถึง	น้อยที่สุด

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นเพิ่มเติม และข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบประเมิน โดยเป็นคำถามปลายเปิด (Open - ended)

การตรวจสอบเครื่องมือ

1. ผู้วิจัยนำภาพร่างผลงานจริงจำนวน 10 ภาพที่มาจากภาพร่างจำนวน 50 ชิ้นและแบบสอบถามประเมินความคิดเห็นที่สร้างเสร็จแล้วนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ ทำการตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง
2. นำแบบประเมินความคิดเห็นที่สร้างขึ้นไปขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความถูกต้อง และความเหมาะสม ของเนื้อหาสำนวนภาษา และให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความถูกต้อง และความเหมาะสมของเนื้อหา สำนวนภาษาและความชัดเจน ผู้เชี่ยวชาญประเมินแบบร่าง (ผู้เชี่ยวชาญ) ได้แก่ ศิลปินและอาจารย์ผู้สอนศิลปะ ตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และนำคะแนนที่ได้ไปวิเคราะห์ แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุง

3. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเรื่อง การใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก

1. ตำรา หนังสือ และเอกสารต่างๆ โดยแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมในรูปแบบต่างๆที่มีผลมาจากการตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางด้านศิลปะ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยภาพถ่ายจากสถานที่ต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

4. วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากข้อมูลเรื่อง การใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ จนได้เนื้อหาที่เหมาะสมซึ่งนำมาใช้ในการสร้างสรรค์เป็นผลงานจิตรกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเนื้อหา ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากข้อมูลต่างๆ โดยมุ่งเน้นถึงการวิเคราะห์รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ อีกทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบในส่วนอื่นๆที่ส่งผลให้เกิดรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เช่น วัฒนธรรม การนิยามความหมายของความเป็นไทย การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทย และส่วนประกอบต่างๆ

การวิเคราะห์กลวิธีในการสร้างผลงาน

วิเคราะห์กลวิธีในการสร้างผลงานผู้วิจัยได้วิเคราะห์กลวิธีในการสร้างงานจิตรกรรม จากข้อมูลเอกสาร การศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งข้อมูลภาพถ่าย และผลงานศิลปะ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาและขั้นตอนในการดำเนินงานสร้างสรรค์งานดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเรื่องการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

2. ที่มาของแนวความคิดและเนื้อหาในการสร้างงานศิลปกรรมเกี่ยวกับรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

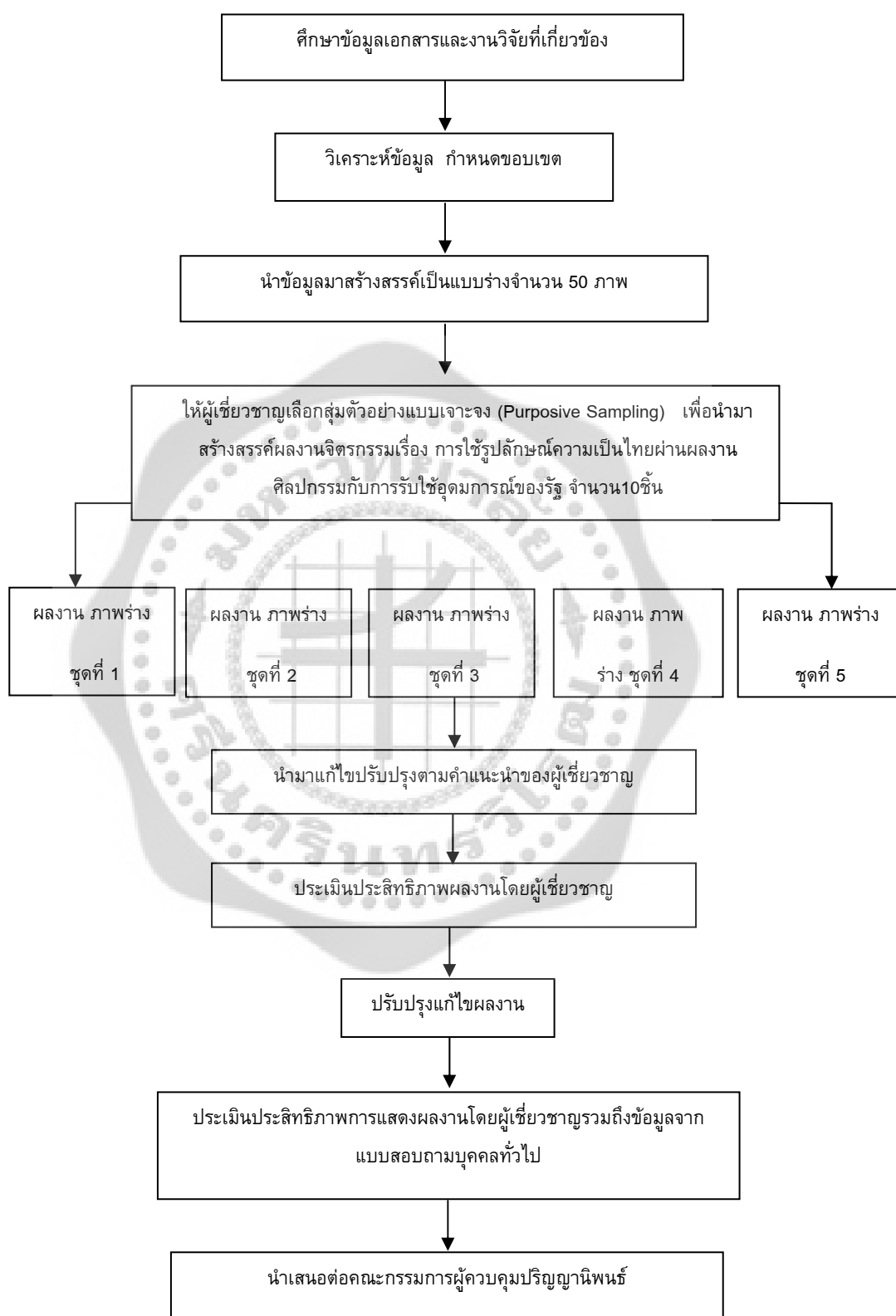
3. รูปแบบของงานสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมเรื่อง ชนการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

4. สรุปข้อมูล

5. สเก็ตผลงาน

6. นำสเก็ตมาสร้างเป็นผลงานจิตรกรรมสีน้ำมัน จำนวน 10 ชิ้น

การกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและพัฒนาผู้วิจัยทำการวิจัยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การศึกษารูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เป็นการศึกษาและพัฒนา (Research and Development) มีจุดมุ่งหมายว่า เพื่อศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการใช้รูปลักษณะความเป็นไทยในงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทย การศึกษาและวิเคราะห์แนวความคิด การนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงาน ศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ การวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับ การนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการนำเสนอรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะในรูปแบบจิตรกรรมตามแนวทางของผู้วิจัย การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในตอนต่อไปนี้เป็นข้อเสนอผลตามข้อมูลที่ได้เพื่อพิสูจน์ผลตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งมีลำดับการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ผลการศึกษาเอกสารและงานวิจัย

ผลจากการวิจัยทางด้านเนื้อหาของการศึกษารูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์รัฐในครั้งนี้พบว่า รูปลักษณะความเป็นไทยที่ปรากฏขึ้นอย่าง ชัดเจนตั้งแต่ยุค “สร้างชาติ” นั้น มีความเชื่อมโยงกับการตอบสนองกับอุดมการณ์ของรัฐ ในหลายด้านด้วยกัน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ดังต่อไปนี้

รูปลักษณะความเป็นไทยที่ปรากฏเด่นชัดเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐในช่วงนี้มีรูปแบบที่แตกต่างออกไป นับตั้งแต่การปรับตัวของสยามประเทศต่อการพัฒนาเทคโนโลยี วิทยาการ และอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ที่ขยายตัวเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่ ช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในช่วงนี้สังคมได้ถูกพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การสร้าง ทางรถไฟ การไปรษณีย์ การศึกษา รวมถึงการรับเอาวิทยาการทางศิลปะ สิ่งเหล่านี้ทำให้สังคมศิลปะ ในประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาโดยรวมแล้วในช่วงนี้ศิลปกรรมของไทยเริ่มมีการพัฒนาร่วมกับศิลปกรรมในรูปแบบสากลมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ในการปรับเปลี่ยนตนเองไปสู่ความเป็นอารยะที่มีความศิวิไลซ์ตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก ที่เป็นผลพวงมาจากการรับวัฒนธรรมของชนชั้นนำของสังคมในขณะนั้น ซึ่งทำให้ศิลปกรรมในช่วงนี้แสดงออกถึงตัวตนของประเทศตามทัศนะในชนชั้นดังกล่าว รูปแบบศิลปะในช่วงนี้จึงมีการผสมผสานกันระหว่างรูปลักษณะความเป็นไทยโดยที่มีรูปแบบศิลปกรรมของตะวันตกเป็นหลัก เช่น การสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า การสร้างพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท การสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ที่มีการผสมผสานรูปแบบศิลปกรรมทั้งสองเข้าไว้ด้วยกัน

ในช่วงเวลาต่อมาในรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามเริ่มมีการตื่นตัว ถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ทำให้สังคมในช่วงนี้เริ่มมีทัศนคติในยกศิลปะวัฒนธรรมไทย รวมถึงรูปสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความ เป็นไทยกลับมาใช้อีกครั้ง ด้วยการมุ่งเน้นส่งเสริมรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยในด้านต่างๆมาแนะนำเสนอต่อสาธารณะชนอีกครั้ง ทำให้ความเป็นไทยกลายเป็นประเด็นสำคัญในการแสดงตัวตนท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมตะวันตก ดังเช่นที่ปรากฏหนังสือศิลปะสมัยใหม่ ของวิรุณ ตั้งเจริญ ว่า จากการที่อารยธรรมตะวันตกกำลังไหลบ่าท่วมท้นอยู่ในสังคมขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสวงหาดุลยภาพ ด้วย จริยวัตรตามแบบแผนไทย และไฟพระทัย ในทางวรรณคดีไทยเป็นอย่างยิ่ง (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534:76) จากการกำหนดทิศทางของสังคมดังกล่าว จึงทำให้ผลงานทางด้านศิลปกรรมมีรูปแบบที่ตอบสนอง ตามอุดมการณ์ของรัฐและสังคมตามไปด้วย

ในช่วงเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยคณะราษฎรได้กระทำการปฏิวัติ เพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตย ซึ่งแนวความคิดนั้นได้สืบเนื่องมาจาก่อนหน้านี้ในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งในช่วงนั้นประเทศไทยได้ว่าจ้าง ศิลป พีระศรี มาเป็นประติมากรคนสำคัญเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของชาติให้รุ่งเรือง ซึ่ง ศิลป พีระศรี ได้แสดงทัศนคติที่เชื่อมโยงกันระหว่างงานศิลปกรรมกับอุดมการณ์ของรัฐว่า

วัฒนธรรมของเราในขณะนี้เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปมากซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มีผลสะท้อนอยู่ในศิลปะสมัยใหม่ จึงเป็นธรรมดาที่ศิลปินปัจจุบัน จะผลิตงานศิลปะขึ้นมา ตามแนวของชีวิตความเป็นอยู่ที่ตนกระทำ ตัวอย่างเช่น เดียวนี้เราแต่งกายไม่เหมือนแต่ ก่อนเรามีเครื่องจักรและวิธีการติดต่อขนส่งใหม่ๆเรามีบ้านที่ตกแต่งอย่างงดงาม ฯลฯ ทุกวันนี้เราติดต่อกับโลกภายนอกทุกขณะ สิ่งเหล่านี้ย่อมมีผลสะท้อนอยู่ใน การแสดงออก ซึ่งศิลปะสมัยใหม่ด้วย สิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาอยู่ที่การพิจารณาถึง ความต้องการของราชการและทางส่วนบุคคล แล้วแต่วิชาต่างๆ ที่สอนเท่าที่อาจจะเป็นไปได้ (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 101)

จากทัศนคติดังกล่าวทำให้การสร้างสรรคและการศึกษาเกี่ยวกับผลงานศิลปกรรมของไทยมีส่วนในการเชื่อมโยงกับราชการและอุดมการณ์ของรัฐเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าการเรียนการสอนศิลปะในช่วงนี้จะมีการพัฒนารูปแบบรูปสัญลักษณ์ของศิลปกรรมให้ผสมผสานกับความเป็นสากลไปบ้างก็ตาม แต่การแสดงออกทางด้านผลงานศิลปกรรมก็ยังตงถูกวางอยู่บนประวัติศาสตร์ทางการเมืองมาอย่างเสมอ คือพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลวงวิจิตรวาทการ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ฯลฯ ซึ่งถือเป็นผู้มีคุณูปการต่อวงการศิลปกรรมของประเทศไทย เนื่องจากสังคมในยุคนี้เป็นยุคแห่งการสร้างชาติโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศบนพื้นฐาน “ชาตินิยม” ทำให้รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยที่แสดงออกผ่านผลงานศิลปะนั้นถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบไปต่างกับในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช หากแต่การเปลี่ยนแปลงไปของรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย ยังนี้คงสอดคล้องกับกับอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐอยู่เช่นเดิม ดังเช่นที่ สุธี คุณาวิชญานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

ศิลปวัฒนธรรมในยุคนี้ถูกนำไปรองรับสถานการณ์บ้านเมืองอย่างสอดคล้อง นั่นคือการตื่นตัวสร้างชาติขนานใหญ่ให้เป็นไทยแบบใหม่ ซึ่งรัฐเชื่อว่าวัฒนธรรมใหม่ (ที่แฝงไว้ด้วยความเป็นชาตินิยม) (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545: 49) เนื่องจากสังคมในการสร้างชาติในช่วงนี้เป็นช่วงที่ศิลปะแบบที่เน้นถึงความสำคัญของผู้นำของสังคมเป็นหลัก ซึ่งมีต้นแบบมาจาก (Neo Fascist style) ผลงานที่แสดงออกจึงมีลักษณะที่แสดงออกถึงความเป็นผู้นำของไทย ซึ่งมีความเข้มแข็ง ตามหลักวิชาที่แสดงออกมาในงานศิลปกรรมผลงานที่สำคัญในช่วงนี้คือ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อนุสาวรีย์พระเจ้าตากสิน อนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ฯลฯ รูปลักษณะความเป็นไทยในช่วงนี้จึงมีการแสดงออกถึงสัดส่วนตามหลักวิชาและตอบสนองถึงอุดมการณ์ของรัฐเป็นสำคัญ

ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างไรก็ตาม การแสดงออก ถึงรูปลักษณะความเป็นไทยก็ได้จางหายไปจากผลงานศิลปกรรมของไทยทั้งแนวคิดและรูปแบบ ยังคงถูกพัฒนามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง เพื่อยืนยันตัวตนและสะท้อนถึงอุดมการณ์ของรัฐ ที่ สอดแทรกในการรับรู้ให้กับพลเมืองของรัฐมาโดยตลอด อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการดำรงและสืบทอด มาจนถึงปัจจุบัน ในการวิจัยครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นว่า รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านการแสดงออกทาง ผลงานศิลปกรรมมีการพัฒนาทางด้านรูปแบบและแนวคิดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีความเชื่อมโยงและตอบสนองกับอุดมการณ์ของรัฐในแต่ละช่วงเวลา

จากการศึกษาด้านผลงานศิลปะ พบว่า จากพื้นฐานลักษณะเฉพาะและความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่มีความคิดสร้างสรรค์และการรับรู้ทางความงาม อันสามารถแสดงออกเพื่อตอบสนองความต้องการและความจำเป็นในการดำเนินวิถีชีวิตทั้งในส่วนตัวตนและในภาพรวมของสังคมหรือการอยู่ร่วมกันกรณีต่างๆ ส่งผลสำคัญต่อปรากฏการณ์อันเป็นผลจากการแสดงออกของมนุษย์ ทั้งการแสดงออกเชิงพฤติกรรม และการแสดงออกเชิงวัตถุ ซึ่งในส่วนของ การแสดงออกเชิงวัตถุ นั้น เราเรียกโดยเบื้องต้นว่า วัตถุศิลปะ หรือผลงานทัศนศิลป์ (Visual Arts) (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. 2546: 46) ผลงานทัศนศิลป์ทุกชิ้นมีความคล้ายคลึงกันซึ่งเป็นคุณสมบัติสากลร่วมกันอยู่ คือ คุณสมบัติของความเป็นศิลปะ (Artistic quality) ที่ผลงานศิลปะทุกชิ้นทุกแขนงมีต่ออารมณ์และความรู้สึกของผู้รับรู้ เป็นคุณสมบัติเชิงนามธรรม แฝงอยู่ในองค์ประกอบส่วนที่เป็นเนื้อหา คุณสมบัตินี้คือ คุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetics Value) เป็นคุณค่าที่เราได้รับขณะที่มีประสบการณ์ในผลงานทัศนศิลป์ จากคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพอันเป็นพื้นฐานของผลงานทางศิลปะ นามาเพื่อที่จะสร้างสรรค์เป็นผลงานทางด้านศิลปะประยุกต์ทางการออกแบบ โดยอาศัยพื้นฐานของการสร้างสรรค์ทัศนศิลป์เป็นเครื่องมือและทักษะ

ทักษะทางทัศนศิลป์ทั้งในด้านการรับรู้และประสบการณ์ ทางสุนทรียภาพและความเข้าใจเรื่องราวเนื้อหา กับการปฏิบัติเพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้ปรากฏ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ที่ศิลปินนักออกแบบ หรือนักสร้างสรรค์ทุกคนต้องมีทัศนศิลป์ (Visual Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นให้เห็นเป็นรูปทรง 2 มิติ และ 3 มิติ เป็นศิลปะที่มีรูปร่างและโครงสร้าง มีเนื้อที่ของปริมาตร

และเนื้อที่บริเวณว่างตามปริมาณของการรับรู้ ที่มีลักษณะเป็น 2 มิติ และ 3 มิติ และที่สำคัญคือ มองเห็นความงามได้ ขอบข่ายของความเป็นทัศนศิลป์ อย่างน้อยต้องมีองค์ประกอบร่วมกัน 3 ประการ คือ 1. รับรู้ได้ด้วยการมองเห็น ปัจจัยหลักของการรับรู้ผลงานทัศนศิลป์ คือการสัมผัสด้วย สายตาที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลและความรู้สึกต่าง ๆ เป็นความแท้จริงที่มองเห็นได้ มีลักษณะ เป็นภาพลักษณ์ (Image) ที่รับรู้ได้ด้วยตา ดูแล้วเสมือนเป็นจริงเป็นจัง มีรูปทรงที่ประกอบขึ้นจาก ส่วนประกอบที่มองเห็นได้ (Visual Elements) รวมตัวกันอย่างมีเอกภาพ ศิลปินและนักออกแบบจะ ใช้ส่วนประกอบดังกล่าวเป็นสื่อแสดงออกถึงความคิดของตน ได้แก่ สี น้ำหนักอ่อนแก่ เส้น พื้นผิว รูปร่าง รูปทรง และพื้นที่ว่าง 2. มีรูปทรงกินพื้นที่ในอากาศ ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่มีรูปทรง มีลักษณะ เป็นวัตถุ สามารถสัมผัสได้ ศิลปินและนักออกแบบจะเลือกใช้สีและวัสดุที่เหมาะสมกับการ แสดงออกของตนสร้างสรรค์เป็นรูปทรงที่ต้องการขึ้นมาด้วยเครื่องมือและกลวิธีที่ตนเองถนัด รูปทรงนี้จะ ครอบครองพื้นที่ในอากาศหรือพื้นที่ว่าง (Space) ได้ 2 ลักษณะคือ 2 มิติ หมายถึงการครอบครอง พื้นที่เฉพาะความกว้าง ยาว และ ลักษณะ 3 มิติ เป็นการครอบครองพื้นที่ได้รอบตัว มีทั้งความกว้าง ยาว หนาและลึก 3. แสดงลักษณะเฉพาะของผู้สร้างสรรค์ ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่มีความหมายใน ตัวเอง สามารถสะท้อนบุคลิกของผู้สร้างสรรค์ออกมา ทั้งความคิดสติปัญญา ความรู้สึกแสดงออก ลักษณะของความ เป็นวัตถุที่เป็นเหมือนตัวแทนของผู้สร้างมันขึ้นมาได้นี้ ทำให้ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่ สามารถแสดงลักษณะสร้างสรรค์เฉพาะของบุคคลได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะกระบวนการสร้างสรรค์นั้นจะ เป็นวิธีการใดหรือใช้สื่ออะไร เช่น วาดเส้น ระบายสี ปั้น พิมพ์ แกะสลัก เชื่อม หล่อ ฯลฯ

การสร้างงานศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาทัศนศิลป์ (Visual Art) นั้น ต้องอาศัย หลักการและองค์ประกอบหลายอย่าง ซึ่งอาจอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

งานศิลปะสาขาทัศนศิลป์ (Visual Art) มีองค์ประกอบที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย

1. **เส้น (Line)** หมายถึง สิ่งที่ลากจากจุดเริ่มต้น ไปยังจุดที่กำหนดไว้ อาจมีลักษณะ บางหนา ตรง หยัก หรือคดโค้ง เส้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเป็นภาพ และเรื่องราวต่าง ๆ ตามมา รวมทั้งสามารถใช้ตกแต่งภาพให้สวยงามอ่อนช้อยและสมบูรณ์ขึ้นไปกว่าเดิมอีกด้วย เส้น คือ ร่องรอยที่เกิดจากเคลื่อนที่ของจุด หรือถ้าเรานำจุดมาวางเรียงต่อ ๆ กันไป เส้นมีมิติเดียว คือ ความ ยาว ไม่มีความกว้าง ทำหน้าที่เป็นขอบเขตของที่ว่าง รูปร่าง รูปทรง น้ำหนัก สี ตลอดจนกลุ่ม รูปทรงต่าง ๆ รวมทั้งเป็นแกนหรือ โครงสร้างของรูปร่างรูปทรง เส้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญของงานศิลปะ ทุกชนิด เส้นสามารถให้ความหมาย แสดง ความรู้สึก และอารมณ์ได้ด้วยตัวเอง และด้วยการสร้าง เป็นรูปทรงต่าง ๆ ขึ้น เส้นมี 2 ลักษณะคือ เส้นตรง (Straight Line) และ เส้นโค้ง (Curve Line) เส้น ทั้งสองชนิดนี้ เมื่อนำมาจัดวางในลักษณะต่าง ๆ กัน จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ และให้ความหมาย ความรู้สึก ที่แตกต่างกันอีกด้วย ชนิดของเส้นมีหลายชนิด และให้ความรู้สึกแตกต่างกันออกไป

2. **รูป (Figure)** แบ่งออกเป็น 1) รูปร่าง (Shape) หมายถึงรูปแบบ 2 มิติ มีแต่ด้าน กว้างกับด้านยาว ลักษณะแบนราบเรียบ 2) รูปทรง (Form) หมายถึง รูป 3 มิติ มีด้านกว้าง ด้านยาว และมีด้านสูง หรือหนา เพิ่มขึ้นมาอีก อาจนูนหรือเว้าเข้าไปได้

3. มวลและปริมาตร (Mass and Volume) หมายถึง การรวมตัวของเส้นและรูปทรงต่างเข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม ทำให้ดูเป็นหมวดหมู่ดูแล้วมีน้ำหนัก เกิดความรู้สึกหนักแน่น ทึบตัน เช่น การมองตุ๊กตักแฉกข้างถนน ซึ่งมีเส้นและรูปร่าง รวมทั้งขนาดต่างๆ กันทำให้ภาพรวมดูแน่นหนา เป็นปึกแผ่นเป็นต้น

4. ลักษณะพื้นผิว (Texture) หมายถึง ส่วนที่อยู่ชั้นนอกสุดของวัตถุที่จะนำมาสร้างงานศิลปะ ซึ่งอาจจะเป็นผิวของวัตถุจริงหรือสร้างขึ้นให้ดูมีลักษณะเรียบ มัน ด้าน ขรุขระ ซึ่งอาจทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกคล้อยตามเรื่องราว ที่ศิลปินที่ต้องการแสดงออก ลักษณะที่สัมผัสได้ของพื้นผิวมี 2 ประเภท คือ 1. พื้นผิวที่สัมผัสได้ด้วยมือ หรือกายสัมผัส เป็นลักษณะพื้นผิวที่เป็นอยู่จริงๆ ของผิวหน้าของวัสดุนั้นๆ ซึ่งสามารถสัมผัสได้จากงานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม และสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ 2. พื้นผิวที่สัมผัสได้ด้วยสายตา จากการมองเห็นแต่ไม่ใช่ลักษณะที่แท้จริงของผิว วัสดุนั้นๆ เช่น การวาดภาพก้อนหินบนกระดาษ จะให้ความรู้สึกเป็นก้อนหินแต่ มือสัมผัสเป็นกระดาษ หรือใช้กระดาษพิมพ์ลายไม้ หรือลายหินอ่อน เพื่อปะทับบนผิวหน้าของสิ่งต่างๆ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ถือว่าการสร้างพื้นผิวลวงตาให้สัมผัสได้ด้วยการมองเห็นเท่านั้น พื้นผิวลักษณะต่างๆ จะให้ความรู้สึกต่องานศิลปะที่แตกต่างกัน พื้นผิวหยาบจะให้ความรู้สึกกระดุนประสาท หนักแน่น มั่นคง แข็งแรง ถาวร ในขณะที่ผิวเรียบ จะให้ความรู้สึกเบา สบาย การใช้ลักษณะของพื้นผิวที่แตกต่างกันเห็นได้ชัดเจน จากงานประติมากรรม และมากที่สุดในงานสถาปัตยกรรมซึ่งมีการรวมเอาลักษณะต่างๆ กันของพื้นผิววัสดุหลายๆ อย่าง เช่น อิฐ ไม้ โลหะ กระจก คอนกรีต หิน ซึ่งมีความขัดแย้งกัน แต่สถาปนิกได้นำมาผสมกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม ลงตัวจนเกิดความสวยงาม

5. บริเวณที่ว่างหรือช่วงระยะ (Space) บางครั้งนิยมเรียกว่า ช่องไฟ ซึ่งการที่จะมีบริเวณว่างเกิดขึ้นนั้นต้องมีบริเวณส่วนที่กำหนดให้เป็นรูป (Figure) และบริเวณส่วนที่กำหนดให้เป็นพื้น (Ground) เสียก่อน ดังนั้นถ้าส่วนใหญ่เป็นรูปส่วนที่เหลือย่อมเป็นพื้น และส่วนพื้นนั่นเองเรียกว่า บริเวณว่าง (Space) ซึ่งจะต้องออกแบบให้มีความพอดี มีจังหวะช่วงห่างต่างๆ อย่างลงตัว ไม่ชิดหรือห่างจนเกินไป บริเวณว่างเหล่านี้ อาจทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึก สบาย อึดอัด หรือรู้สึกใกล้ไกล ตื่น ลึก ไปด้วย

6. แสงและเงา (Light & Shade) แสงและเงา (Light & Shade) เป็นองค์ประกอบของศิลปะที่อยู่คู่กันแสง เมื่อส่องกระทบ กับวัตถุ จะทำให้เกิดเงา แสงและเงา เป็นตัวกำหนดระดับของค่าน้ำหนัก ความเข้มของเงาจะขึ้นอยู่กับความเข้มของแสง ในที่ที่มีแสงสว่างมาก เงาจะเข้มขึ้น และในที่ที่มีแสงสว่างน้อย เงาจะไม่ชัดเจน ในที่ที่ไม่มีแสงสว่าง จะไม่มีเงา และเงาจะอยู่ในทางตรงข้ามกับแสงเสมอ ค่าน้ำหนัก ของแสงและเงาที่เกิดบนวัตถุ

7. สี (Color) นับเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างงานศิลปะ สีจะทำให้ผลงานที่สำเร็จแล้ว มีความสวยงาม เต็ม สะดุดตา และสร้างจินตนาการ ให้ผู้ชมรู้สึกว่าเป็นของจริง เป็นการสร้างบรรยากาศ และจินตนาการให้เรื่องราวในการเขียนดูคล้ายเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนั้นยังช่วยปกปิดผิววัสดุที่ไม่ต้องการจะแสดงให้ผู้ชมเห็นอีกด้วย

การจัดองค์ประกอบทางศิลปะ เป็นหลักสำคัญสำหรับผู้สร้างสรรค์ และผู้ศึกษางานศิลปะ เนื่องจากผลงานศิลปะใด ๆ ก็ตาม ล้วนมีคุณค่าอยู่ 2 ประการ คือ คุณค่าทางด้านรูปทรง และคุณค่าทางด้านเรื่องราว คุณค่าทางด้านรูปทรง เกิดจากการนำเอา องค์ประกอบต่าง ๆ ของ ศิลปะ อันได้แก่ เส้น สี แสงและเงา รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว ฯลฯ มาจัดเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความงาม ซึ่งแนวทางในการนำองค์ประกอบต่าง ๆ มาจัดรวมกันนั้นเรียกว่า การจัดองค์ประกอบศิลป์ (Art Composition) โดยมีหลักการจัดตามที่กล่าวต่อไป อีกคุณค่าหนึ่งของงานศิลปะ คือ คุณค่าทางด้านเนื้อหา เป็นเรื่องราว หรือสาระของผลงานที่ศิลปินผู้สร้าง สรรค์ต้องการที่จะแสดงออกมาให้ผู้ชมได้สัมผัส รับรู้ โดยอาศัยรูปลักษณะที่เกิดจากการจัดองค์ประกอบศิลป์นั่นเองหรืออาจกล่าวได้ว่า ศิลปิน นำเสนอเนื้อหาเรื่องราวผ่านรูปลักษณะที่เกิดจากการจัดองค์ประกอบทางศิลปะ ถ้าองค์ประกอบที่จัดขึ้น ไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาเรื่องราวที่นำเสนอ งานศิลปะนั้นก็ขาดคุณค่าทางความงามไป ดังนั้นการจัดองค์ประกอบศิลป์ จึงมีความสำคัญในการสร้างสรรคงานศิลปะเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานศิลปะทรงคุณค่าทางความงามอย่างสมบูรณ์ หลักการออกแบบหรือบางที่เรียกว่า หลักของศิลปะหรือหลักของการจัดภาพ เป็นวิธีการนำเอาองค์ประกอบของศิลปะ มาจัดทำหรือหาทางทำให้เกิดผลงานที่สวยงาม โดยอาศัยองค์ประกอบของศิลปะดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งมีหลักสำคัญ ดังนี้

1. **ความเป็นเอกภาพ (Unity)** เอกภาพ หมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบศิลป์ทั้งด้านรูปลักษณะ และด้านเนื้อหาเรื่องราว เป็นการประสานหรือจัดระเบียบของส่วนต่าง ๆ ให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว เพื่อผลรวมอันไม่อาจแบ่งแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกไป

การสร้างงานศิลปะ คือ การสร้างเอกภาพขึ้นจากความสับสน ความยุ่งเหยิง เป็นการจัดระเบียบ และดุลยภาพ ให้แก่สิ่งที่ขัดแย้งกันเพื่อให้รวมตัวกันได้ โดยการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันเอกภาพของงานศิลปะ มีอยู่ 2 ประการ คือ 1. เอกภาพของการแสดงออก หมายถึง การแสดงออกที่มีจุดมุ่งหมายเดียวแน่นอน และมีความเรียบง่าย งานชิ้นเดียวจะแสดงออกหลายความคิด หลายอารมณ์ไม่ได้จะทำให้สับสนขาดเอกภาพ และการแสดงออกด้วยลักษณะเฉพาะตัวของศิลปินแต่ละคน ก็สามารถทำให้เกิดเอกภาพแก่ผลงานได้ 2. เอกภาพของรูปทรง คือ การรวมตัวกันอย่างมีดุลยภาพ และมีระเบียบขององค์ประกอบทางศิลปะ เพื่อให้เกิดเป็นรูปทรงหนึ่ง ที่สามารถแสดงความคิดเห็นหรืออารมณ์ของศิลปินออกได้อย่างชัดเจน เอกภาพของรูปทรง เป็นบางที่เรียกว่าความเป็นหน่วย คือ การจัดให้ส่วนประกอบในภาพหรือในงานศิลปะนั้น ๆ มีความสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มก้อน ไม่กระจัดกระจาย ไม่ให้ดูแล้วขัดตา เช่น ถ้าใช้สีก็ควรจะให้ เป็นกลุ่มเดียวกันหรือในการออกแบบรูปทรงก็ให้ดูมีลักษณะที่เข้ากันไม่รู้สึกรู้ว่าขัดกันจนเกินไป

2. **สมดุล (Balance)** ความหมายของความสมดุล คือ “ความเท่ากัน” นั่นเอง ความเท่ากันในองค์ประกอบของการจัดภาพนั้น หมายถึง การจัดให้ภาพมีน้ำหนักเฉลี่ยเท่า ๆ กันทั้งภาพ เมื่อแบ่งภาพด้วยสายตาแล้วไม่ขัดตา หรือมีน้ำหนักไปข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งมีหลักการจัด 3 ประเภท คือ 1. สมดุลแบบซ้ายขวาเหมือนกัน (Symmetrical Balance) เป็นการสมดุลที่มีการจัดภาพให้

ส่วนประกอบ 2 ข้างคล้ายกัน 2. สมดุลแบบซ้ายขวาไม่เหมือนกัน (Asymmetrical Balance) คือ การจัดภาพอาจมีบางส่วนประกอบด้านรูปร่างหรือสีไม่เหมือนกัน 3. สมดุลแบบแกนกลาง (Axial Balance) เป็นวิธีการสร้างความสมดุลโดยการสร้างภาพที่เริ่มต้นจากศูนย์กลาง แล้วจัดภาพให้แตกกระจายออกไปรอบ ๆ คล้ายรัศมี

3. ความกลมกลืนและความตัดกัน (Harmony and Contrast) การจัดองค์ประกอบของศิลปะหรือการจัดภาพนั้นควรจัดให้มีความเข้ากันได้หรือกลมกลืนกันเป็นอย่างดี คล้ายกับการจัดให้มีเอกภาพนั่นเอง แต่ความกลมกลืนนั้นถ้าไม่มีความขัดแย้งกันมาแทรกเลยก็จะดูราบเรียบจนเกินไป ทำให้ภาพไม่น่าสนใจจึงต้องทำให้มีขนาดแตกต่างกันออกไปบ้าง เพื่อให้เกิดการขัดแย้งเหมือนการเล่นดนตรี ถ้าทำนองคล้ายกัน ไปตลอดก็ไม่่าสนใจ อาจต้องมีการเล่นขัดจังหวะมาแทรกเป็นช่วง ๆ เป็นต้น

4. สัดส่วน (Proportion) สัดส่วน หมายถึง ความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสมระหว่าง ช่วงว่าง รูปร่าง รูปทรง ขนาด พื้นผิวต่าง ๆ รวมถึงสีที่นำมาใช้จัดภาพซึ่งต้องมีความพอดี ขององค์ประกอบที่แตกต่างกัน ทั้งขนาดที่อยู่ในรูปทรงเดียวกันหรือระหว่างรูปทรง และรวมถึงความสัมพันธ์กลมกลืนระหว่างองค์ประกอบทั้งหลายด้วย ซึ่งเป็นความพอเหมาะพอดี ไม่มากไม่น้อย ขององค์ประกอบทั้งหลายที่นำมาจัดรวมกัน สัดส่วนของรูปและพื้นต้องไม่ขัดกันเกินไป เช่น ในพื้นที่ประมาณ 100% ของภาพนั้นๆ โดยมากนิยมแบ่งออกเป็นส่วนของรูปและพื้น จากนั้นกำหนดให้เป็นส่วนของรูปหรือจุดเด่นประมาณ 20% - 30% และที่เหลือเป็นพื้นหรือเป็นส่วนสำรองลงมา ความเหมาะสมของสัดส่วนอาจ พิจารณาจากคุณลักษณะดังต่อไปนี้

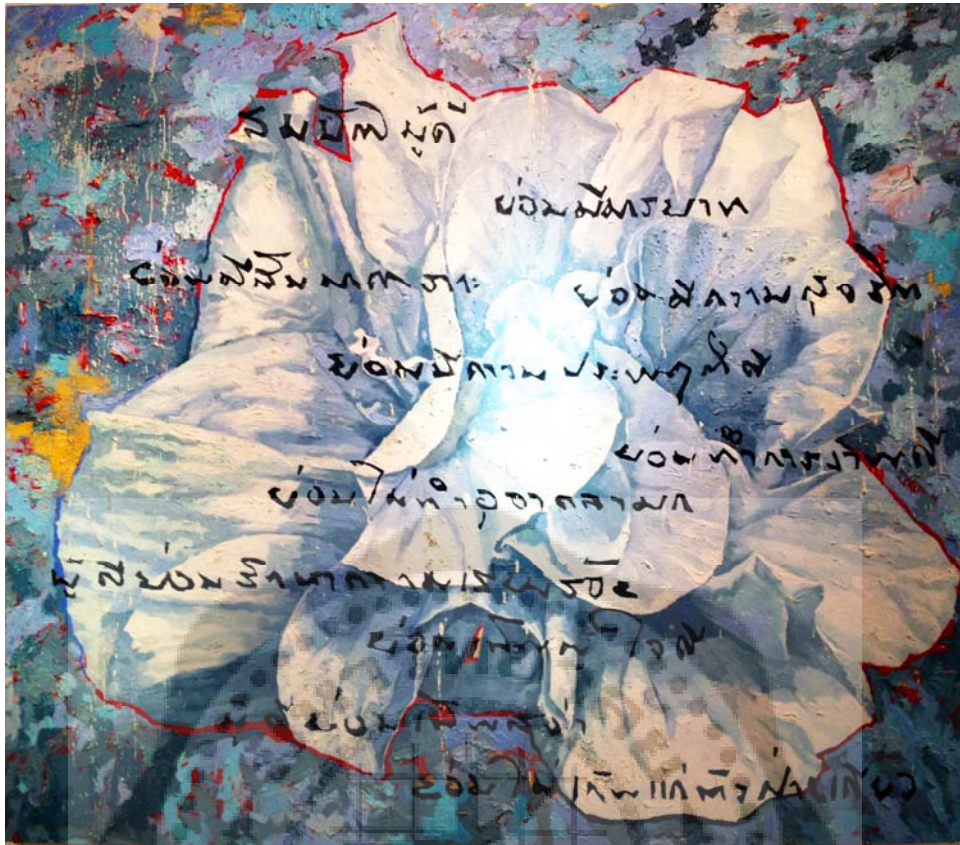
5. จังหวะ (Rhythm) ช่วงจังหวะหรือลีลา หมายถึง การเคลื่อนไหวที่เกิดจากการซ้ำกันขององค์ประกอบ เป็นการซ้ำที่เป็นระเบียบ จากระเบียบธรรมดาที่มีช่วงห่างเท่าๆ กัน มาเป็นระเบียบที่สูงขึ้น ซ้ำซ้อนขึ้นจนถึงขั้นเกิดเป็นรูปลักษณะของศิลปะ โดยเกิดจากการซ้ำของหน่วยหรือการสลับกันของหน่วยกับช่องไฟ หรือเกิดจากการเคลื่อนไหวต่อเนื่องกันของเส้น สี รูปทรง หรือน้ำหนักเป็นลักษณะการจัดวางส่วนประกอบของภาพให้มีระยะพอดี ดูแล้วเกิดความเคลื่อนไหวขึ้นในภาพนั้นๆ ทำให้ภาพดูมีชีวิตชีวา เกิดบรรยากาศและจินตนาการสมจริงขึ้นได้ การจัดให้มีจังหวะนั้น สามารถทำได้หลายประการ เช่น การจัดให้มีองค์ประกอบซ้ำ ๆ กัน (Repetition Rhythm) การจัดให้มีองค์ประกอบที่แตกต่างกัน แต่ให้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน (Progressive and Continuity) รูปแบบๆ หนึ่ง อาจเรียกว่าแม่ลาย การนำแม่ลายมาจัดวางซ้ำ ๆ กันทำให้เกิดจังหวะ และถ้าจัดจังหวะให้แตกต่างกันออกไป ด้วยการเว้นช่วง หรือสลับช่วง ก็เกิดลวดลาย ที่แตกต่างกันออกไปได้อย่างมากมาย แต่จังหวะของลายเป็นจังหวะอย่างง่าย ๆ ให้ความรู้สึกเพียงผิวเผิน และเบื่อง่ายเนื่องจากขาดความหมาย เป็นการรวมตัวของสิ่งที่เหมือนกัน แต่ไม่มีความหมายในตัวเอง จังหวะที่น่าสนใจและมีชีวิต ได้แก่ การเคลื่อนไหวของ คน สัตว์ การเติบโตของพืช การเดินรำ เป็นการเคลื่อนไหวของโครงสร้างที่ให้ความบันเทิงใจในการสร้างรูปทรงที่มีความหมาย เนื่องจากจังหวะของลายนั้น ซ้ำตัวเองอยู่ตลอดไปไม่มีวันจบ และมีแบบรูปของการซ้ำ ที่ตายตัว แต่งานศิลปะแต่ละ

ชั้นจะต้องจบลงอย่างสมบูรณ์ และมีความหมายในตัว งานศิลปะทุกชิ้นมีกฎเกณฑ์และระเบียบที่ซ่อนลึกลงภายใน ไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนงานชิ้นใดที่แสดงระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนเกินไปงานชิ้นนั้นก็จำกัดตัวเอง ไม่ต่างอะไรกับลวดลายที่มองเห็นได้ง่าย ไม่มีความหมาย ให้ผลเพียงความเพลิดเพลินสบายตาแก่ผู้ชม

6. การสร้างให้เกิดจุดเด่น (Emphasis/Dominance) หรือจุดสนใจ (Point of Interest) หมายถึง การสร้างจุดที่น่าสนใจที่สุดในภาพขึ้นมานั่นเอง เพราะในการจัดภาพนั้น ถ้าหากไม่มีการเน้นจุดเด่นเลยหรือสร้างจุดเด่นหลายจุดเกินไปหมด ดังนั้นการสร้างจุดเด่นที่ว่านี้ ควรสร้างให้มีเพียงจุดเดียว ไม่ควรให้อยู่บริเวณขอบภาพด้านใดด้านหนึ่งจนเกินไป และไม่จำเป็นต้องอยู่บริเวณจุดกึ่งกลางภาพเสมอไปด้วย ทั้งนี้การสร้างจุดเด่นอาจจะทำได้หลายลักษณะเช่นเน้นให้เด่นด้วยขนาด รูปร่างแสงเงา สี หรือเรื่องราว เป็นต้น เป็นสิ่งที่พบเห็น ได้จากชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไป เช่น การพูด เมื่อถึงตอนสำคัญที่ต้องการเน้น ก็พูดเน้นให้ดังขึ้น หรือลดระดับเสียงลง หรือหยุดเว้นระยะ เพื่อให้เป็นที่น่าสนใจ การเขียนก็เช่นกัน เมื่อถึงข้อความสำคัญที่ต้องการเน้น ก็ทำ ตัวอักษรให้หนาหรือใหญ่ หรือขีดเส้นใต้ ให้แตกต่างกว่าข้อความอื่น ๆ ตัวอย่างเหล่านี้ เป็นการสร้างจุดเด่นโดยทั่วไป การเน้น เป็นการกระทำที่เด่นเป็นพิเศษกว่าธรรมดา ในงานศิลปะจะต้องมีส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือจุดใดจุดหนึ่ง ที่มีความสำคัญกว่าส่วนอื่น ๆ เป็นประธานอยู่ ถ้าส่วนนั้น ๆ อยู่ปะปนกับส่วนอื่น ๆ และมีลักษณะเหมือน ๆ กัน ก็อาจถูกกลืน หรือ ถูกส่วนอื่น ๆ ที่มีความสำคัญน้อยกว่า บดบัง หรือแย่งความสำคัญ ความน่าสนใจไปเสียงานที่ไม่มีจุดสนใจ หรือประธาน จะทำให้ดูน่าเบื่อ เหมือนกับลวดลายที่ถูกจัดวางซ้ำกันโดยปราศจากความหมาย หรือเรื่องราวที่น่าสนใจ ดังนั้น ส่วนนั้นจึงต้องถูกเน้น ให้เห็นเด่นชัดขึ้นมา เป็นพิเศษกว่าส่วนอื่น ๆ ต่อไปนี้เป็นแนวทางของการสร้างจุดเด่น ในงานทัศนศิลป์ ผ่านตัวอย่าง ผลงาน ของจิตรกรรม และงานออกแบบ ซึ่งผู้เรียนสามารถพิจารณาได้ว่า บางภาพอาจมีจุดเด่นที่เกิดจาก ส่วนประกอบมูลฐานหลายส่วน แต่จะมีจุดเด่น หรือจุดสนใจ ที่เห็นได้ชัด เพียงจุดเดียวเท่านั้น แนวทางเหล่านี้ สามารถปรับเปลี่ยนได้และแต่ละแนวทาง สามารถใช้ผสมกันเป็น แนวทางใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกมากมายไม่มีที่สิ้นสุด ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย และประสบการณ์ ของศิลปิน และนักออกแบบ

ผลการสร้างสรรค์งานศิลปะ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของงานศิลปะตามรูปแบบที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน 50 แบบ โดยการให้ผู้เชี่ยวชาญทำการเลือกแบบเจาะจง และให้คำแนะนำ เพื่อปรับปรุงงานและนำมาสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้ทำการเลือกแบบร่าง จำนวน 3 รูปแบบ ได้แก่ ผลงานชื่อดอกไม้ Me(ฉันท) และ 4Angle ผู้วิจัยได้เลือกเทคนิค Oil on Canvas มาใช้ในการสร้างผลงานจิตรกรรมครั้งนี้ ผลงานจิตรกรรมครั้งนี้มีลักษณะ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพประกอบ 1 ดอกไม้ ขนาด 240*200 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 2 4Angle ขนาด 480*200 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 3 (ฉันทน์) ขนาด 240*200 เซนติเมตร

ผลงานศิลปะที่คัดเลือกมาเพื่อจัดแสดง

จากการศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เพื่อสร้างสรรค์งานศิลปะ เมื่อสร้างผลงานและได้ผ่านการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว ผู้วิจัยได้นำผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ จำนวน 3 ภาพ เข้าร่วมแสดงในงานแสดงผลงาน ในวันที่ ๓๑ ซึ่งเป็นการแสดง เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ และนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ ทางด้านทัศนศิลป์สู่สายตาสาธารณชน (ภาคผนวก ค) ผู้วิจัยจึงได้ทำการเก็บข้อมูลจากผู้เข้าชมงานอีกครั้ง เพื่อเป็นการประเมินผลงานอีกครั้งก่อนเผยแพร่ผลงานออกไป (ตาราง)

ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการ
รับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ตาราง 1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง		จำนวน (คน)	ร้อยละ (100)
เพศ	ชาย		
	หญิง		
อายุ	26 - 35 ปี		
	36 - 45 ปี		
	46 - 55 ปี		
	มากกว่า 51 ปี		
ระดับการศึกษา	ปริญญาตรี		
	ปริญญาโท		
	ปริญญาเอก		
อาชีพ	นักเรียน/นิสิต/นักศึกษา		
	ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ		
	พนักงานเอกชน		
	ธุรกิจส่วนตัว		
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	ต่ำกว่า 10,000 บาท		
	10,001 - 20,000 บาท		
	20,001 - 30,000 บาท		
	30,001 - 40,000 บาท		
	มากกว่า 40,001 บาท		

หมายเหตุ: * ไม่รวม Missing Values

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และอันดับความพึงพอใจของผู้เข้าชมงานที่มีต่อรูปแบบ
ผลงานศิลปะรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

รูปแบบที่ใช้ในการประเมิน	ระดับความพึงพอใจ		
	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	อันดับที่
ดอกไม้	3.25	1.25	3
Me(ฉันท)	3.71	1.46	1
4Angle	3.45	1.10	2
รวม	3.47	1.27	-

ในผลงานการศึกษารูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เมื่อให้คะแนนความคิดเห็นน้อยที่สุดเป็น 1 และมากที่สุดเป็น 5 และนำคะแนนมาเฉลี่ยกัน (ตาราง) ผลปรากฏว่า ผู้เข้าชมงานส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อผลงานศิลปะรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ อันดับที่ 1-3 ได้แก่ Me(ฉันท) 4Angle ดอกไม้ (เรียงจากลำดับที่ 1 ไปสู่ลำดับที่ 3) ตามลำดับ โดยที่ผู้เข้าชมงานมีความพึงพอใจมากต่อศิลปะรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ Me(ฉันท) (ค่าเฉลี่ย 3.71) 4Angle (ค่าเฉลี่ย 3.45) ดอกไม้ (ค่าเฉลี่ย 3.25)

ตาราง 3 ผลการประเมินผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

รายการประเมิน	ระดับความพึงพอใจต่อแบบที่					
	Me (ฉันท)		ดอกไม้		4 Angel	
	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
1. หลักเกณฑ์องค์ประกอบทางทัศนศิลป์						
1.1 ลักษณะลายเส้นของผลงานนี้มีความเหมาะสม	3.80	.42	3.70	.94	3.70	.82
1.2 รูปร่างของผลงานนี้มีความเหมาะสม	4.10	.99	4.20	.63	4.20	.78
1.3 มวลและปริมาตรของผลงานนี้มีความเหมาะสม	4.20	.78	3.90	1.28	4.10	.73
1.4 ลักษณะพื้นผิวของผลงานนี้มีความเหมาะสม	4.00	.66	3.70	.94	3.00	1.05
1.5 บริเวณว่างหรือช่วงระยะของผลงานนี้มีความเหมาะสม	3.70	.82	4.20	.78	3.90	1.10
1.6 แสงและเงาของผลงานนี้มีความเหมาะสม	4.20	.78	3.90	1.28	4.20	.78
1.7 สีของผลงานนี้มีความเหมาะสม	3.70	.82	3.90	1.10	3.80	.42
2. หลักเกณฑ์การออกแบบ						
2.1 ผลงานนี้เป็นการแสดงออกที่มีจุดมุ่งหมายเดียวเห็นได้ชัดเจน	3.60	1.07	3.10	.99	4.00	.81
2.2 ความเท่ากันในองค์ประกอบของการจัดผลงานนี้มีความสมดุล	4.10	.73	4.20	.78	4.00	.66
2.3 องค์ประกอบของผลงานนั้นมีการจัดผลงานนี้ให้ความเข้ากันได้หรือกลมกลืนกันเป็นอย่างดี	3.90	1.10	4.00	.66	3.90	.99
2.4 ผลงานนี้มีสัดส่วนที่สัมพันธ์กับทุกสิ่งอย่างลงตัว	4.10	.73	3.90	1.10	3.80	.42
2.5 ผลงานนี้ไม่มีการซ้ำกันขององค์ประกอบส่วนต่างๆ	4.20	.78	3.30	.82	3.90	1.10
2.6 ผลงานนี้มีจุดเด่นของผลงานนี้มีหนึ่งจุด	4.20	.78	4.20	.78	3.00	.00
3. หลักเกณฑ์การสื่อความหมายของผลงาน						
3.1 เมื่อท่านเห็นผลงานนี้จะทำให้ท่านนึกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย	4.10	.73	4.20	.78	4.10	.99
3.2 ผลงานนี้ทำให้ท่านตระหนักถึงความความเป็นไทย	3.90	1.10	3.80	.42	4.20	.78
3.3 ท่านคิดว่าผลงานนี้จะทำให้ผู้พบเห็นตระหนักถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย	4.00	.66	3.90	.99	3.80	.42
3.4 ท่านคิดว่าภาพถ่ายนี้สามารถใช้เป็นสื่อกลางแทนความการกล่าวถึงการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ	3.90	1.10	3.80	.42	3.90	.99
3.5 ท่านคิดว่าการนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมาก	4.10	.99	4.30	.67	4.20	.78
รวม	3.99	.84	3.90	.85	3.87	.76

จากตาราง การสำรวจผู้เข้าชมงาน จำนวน 30 คน เมื่อให้คะแนนความคิดเห็นน้อยที่สุด เป็น 1 และมากที่สุดเป็น 5 และนำคะแนนมาเฉลี่ยกัน ผลปรากฏว่า ผู้เข้าชมงานให้คะแนน การประเมินโดยรวมต่อผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของ รัฐ Me(ฉันทน์) มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 3.99 รองลงมาคือ ดอกไม้ และ 4Angle (ค่าเฉลี่ย 3.90 และ 3.87) ตามลำดับ โดยในแต่ละแบบนี้ก็ผู้บริโภคนั้นก็ให้คะแนนในรายการประเมินแตกต่างกันออกไป คือ ตามลำดับ Me(ฉันทน์) ผู้ประเมินให้คะแนนกับเรื่องของ มวลและปริมาตรของภาพถ่ายมีความเหมาะสม แสงและเงาของผลงานนี้มีความเหมาะสม ผลงานนี้ไม่มีการซ้ำกันขององค์ประกอบส่วน ต่างๆ ผลงานนี้มีจุดเด่นของผลงานนี้มีหนึ่งจุด มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.20 ผลงาน ดอกไม้ ผู้ประเมิน ให้คะแนนกับเรื่องของ การนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมากที่สุด มี ค่าเฉลี่ย 4.30 และผลงาน 4Angle ผู้ประเมินให้คะแนนกับเรื่องของ รูปร่าง แสงและเงา ความ ตระหนักถึงความเป็นไทย และการนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.20

บทที่ 5

การสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษารูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ โดยการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงสร้างสรรค์ผลงานตามความคิดของผู้วิจัย และให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินผลงานศิลปะ ผู้วิจัยใช้วิธีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างเจาะจง (Purposive หรือ Judgmental Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะเป็นใครก็ได้ที่มีลักษณะตามความต้องการของผู้วิจัย โดยอาจจะกำหนดเป็นคุณลักษณะเฉพาะเจาะจงลงไป ซึ่งในงานวิจัย คือ ประชากรทั้งหมดของเรื่อง การใช้รูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเป็นภาพร่างจำนวน 50 ชิ้นแล้ว นำให้ผู้เชี่ยวชาญเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นภาพร่างเหมือนจริงได้จำนวน 10 ภาพเป็นกลุ่มตัวอย่าง

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการใช้รูปลักษณ์ความเป็นไทยในงานศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทย
 - 2.1 การศึกษาและวิเคราะห์แนวความคิด การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงาน ศิลปกรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ
 - 2.2 การวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับ การนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ
3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการนำเสนอรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปกรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะในรูปแบบจิตรกรรมตามแนวทางของผู้วิจัย

วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากข้อมูลเรื่อง การใช้รูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ จนได้เนื้อหาที่เหมาะสมซึ่งนำมาใช้ในการสร้างสรรค์เป็นผลงานจิตรกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเนื้อหา ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากข้อมูลต่างๆ โดยมุ่งเน้นถึงการวิเคราะห์รูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ อีกทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบในส่วนอื่นๆที่ส่งผลให้เกิดรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ เช่น วัฒนธรรม การนิยามความหมายของความเป็นไทย การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทย และส่วนประกอบต่างๆ

การวิเคราะห์กลวิธีในการสร้างผลงาน

วิเคราะห์กลวิธีในการสร้างสรรค์งานผู้วิจัยได้วิเคราะห์กลวิธีในการสร้างงานจิตรกรรม จากข้อมูลเอกสาร การศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งข้อมูลภาพถ่าย และผลงานศิลปะ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาและขั้นตอนในการดำเนินงานสร้างสรรค์งานดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเรื่องการใช้อนุรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
2. ที่มาของแนวความคิดและเนื้อหาในการสร้างงานศิลปกรรมเกี่ยวกับรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
3. รูปแบบของงานสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมเรื่อง ชนการใช้อนุรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านผลงานศิลปกรรมกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
4. สรุปข้อมูล
5. สเก็ตผลงาน
6. นำสเก็ตมาสร้างเป็นผลงานจิตรกรรมสีน้ำมัน จำนวน 10 ชิ้น

การสรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา การศึกษารูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ สามารถนำมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้ โดยอาศัยแนวทางการออกแบบทางทัศนศิลป์ และหลักการทางศิลปะ ตามมุมมองของผู้วิจัย จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของงานศิลปะตามรูปแบบที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน 50 แบบ โดยการให้ผู้เชี่ยวชาญทำการเลือกแบบเจาะจง และให้คำแนะนำ เพื่อปรับปรุงงานและนำมาสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้ทำการเลือก แบบร่าง จำนวน 3 รูปแบบ ได้แก่ ผลงานชื่อดอกไม้ Me(ฉัน) และ 4Angle ผู้วิจัยได้เลือกเทคนิค Oil on Canvas มาใช้ในการสร้างผลงานจิตรกรรมครั้งนี้ จากการประเมินของผู้เข้าชมงาน พบว่า ผู้เข้าชมงานให้คะแนน การประเมินโดยรวมต่อผลงานศิลปะรูปลักษณะความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ Me (ฉัน) มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 3.99 รองลงมาคือ ดอกไม้ และ 4Angle (ค่าเฉลี่ย 3.90 และ 3.87) ตามลำดับ โดยในแต่ละแบบนี้ก็ผู้บริโภคนั้นก็ให้คะแนนในรายการประเมินแตกต่างกันออกไป คือตามลำดับ Me(ฉัน) ผู้ประเมินให้คะแนนกับเรื่องของ มวลและปริมาตรของภาพถ่ายมีความ

เหมาะสม แสงและเงาของผลงานนี้มีความเหมาะสม ผลงานนี้ไม่มีการซ้ำกันขององค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ผลงานนี้มีจุดเด่นของผลงานนี้มีหนึ่งจุด มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.20 ผลงาน ดอกไม้ ผู้ประเมินให้คะแนนกับเรื่องของ การนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.30 และผลงาน 4Angle ผู้ประเมินให้คะแนนกับเรื่องของ รูปร่าง แสงและเงา ความตระหนักถึงความเป็นไทย และการนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.20 ซึ่งสอดคล้องกับศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2546: 46) ผลงานทัศนศิลป์ทุกชิ้นมีความคล้ายคลึงกันซึ่งเป็นคุณสมบัติสากลร่วมกันอยู่ คือ คุณสมบัติของความเป็นศิลปะ (Artistic quality) ที่ผลงานศิลปะทุกชิ้นทุกแขนงมีต่ออารมณ์และความรู้สึกของผู้รับรู้ เป็นคุณสมบัติเชิงนามธรรม แฝงอยู่ในองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหา คุณสมบัตินี้คือ คุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetics Value) เป็นคุณค่าที่เราได้รับขณะที่มีประสบการณ์ในผลงานทัศนศิลป์ จากคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพอันเป็นพื้นฐานของผลงานทางศิลปะ นามานาเพื่อที่จะสร้างสรรค์เป็นผลงานทางด้านศิลปะประยุกต์ทางการออกแบบ โดยอาศัยพื้นฐานของการสร้างสรรค์ทัศนศิลป์เป็นเครื่องมือและทักษะ

ทักษะทางทัศนศิลป์ทั้งในด้านการรับรู้และประสบการณ์ ทางสุนทรียภาพและความเข้าใจเรื่องราวเนื้อหา กับการปฏิบัติเพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้ปรากฏ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ที่ศิลปิน นักออกแบบ หรือนักสร้างสรรค์ทุกคนต้องมีทัศนศิลป์ (Visual Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นให้เห็นเป็นรูปทรง 2 มิติ และ 3 มิติ เป็นศิลปะที่มีรูปร่างและโครงสร้าง มีเนื้อที่ของปริมาตรและเนื้อที่บริเวณว่างตามปริมาณของการรับรู้ ที่มีลักษณะเป็น 2 มิติ และ 3 มิติ และที่สำคัญคือมองเห็นความงามได้ ขอบข่ายของความเป็นทัศนศิลป์ อย่างน้อยต้องมีองค์ประกอบร่วมกัน 3 ประการ คือ 1. รับรู้ได้ด้วยกรมมองเห็น ปัจจัยหลักของการรับรู้ผลงานทัศนศิลป์ คือการสัมผัสด้วยสายตาที่หาหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลและความรู้สึกต่าง ๆ เป็นความแท้จริงที่มองเห็นได้ มีลักษณะเป็นภาพลักษณ์ (Image) ที่รับรู้ได้ด้วยตา ดูแล้วเสมือนเป็นจริงเป็นจัง มีรูปทรงที่ประกอบขึ้นจากส่วนประกอบที่มองเห็นได้ (Visual Elements) รวมตัวกันอย่างมีเอกภาพ ศิลปินและนักออกแบบจะใช้ส่วนประกอบดังกล่าวเป็นสื่อแสดงออกถึงความคิดของตน ได้แก่ สี น้ำหนักอ่อนแก่ เส้น พื้นผิว รูปร่าง รูปทรง และพื้นที่ว่าง 2. มีรูปทรงกินพื้นที่ในอากาศ ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่มีรูปทรง มีลักษณะเป็นวัตถุ สามารถสัมผัสได้ ศิลปินและนักออกแบบจะเลือกใช้สื่อและวัสดุที่เหมาะสมกับการแสดงออกของตนสร้างสรรค์เป็นรูปทรงที่ต้องการขึ้นมาด้วยเครื่องมือและกลวิธีที่ตนเองถนัด รูปทรงนี้จะครอบครองพื้นที่ในอากาศหรือพื้นที่ว่าง (Space) ได้ 2 ลักษณะคือ 2 มิติ หมายถึงการครอบครองพื้นที่เฉพาะความกว้าง ยาว และ ลักษณะ 3 มิติ เป็นการครอบครองพื้นที่ได้รอบตัว มีทั้งความกว้าง ยาว หนาและลึก 3. แสดงลักษณะเฉพาะของผู้สร้างสรรค์ ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่มีความหมายในตัวเอง สามารถสะท้อนบุคลิกของผู้สร้างสรรค์ออกมา ทั้งความคิดสติปัญญา ความรู้สึกแสดงออก ลักษณะของความเป็นวัตถุที่เป็นเหมือนตัวแทนของผู้สร้างมันขึ้นมาได้นี้ ทำให้ทัศนศิลป์เป็นศิลปะที่สามารถแสดงลักษณะสร้างสรรค์เฉพาะของบุคคลได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะกระบวนการสร้างสรรค์นั้นจะเป็นวิธีการใดหรือใช้สื่ออะไร เช่น วาดเส้น ระบายสี ปั้น พิมพ์ แกะสลัก เชื่อม หล่อ ฯลฯ

ข้อเสนอแนะ

1. กรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัยนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบงานศิลปะสมัยใหม่ในรูปแบบอื่นๆ ได้
2. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรวางแผนขั้นในการวิจัยเป็นระบบมากกว่ายิ่งขึ้น
3. ควรขยายกลุ่มตัวอย่างให้มากกว่านี้ เช่น การนำผลงานไปสอบถามกับผู้ชื่นชอบมากศิลปะโดยตรง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กล่อมสกุล กวินรวีร์กุล. (2545). การสร้างร่างกายพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศาสตร์.
กุลยา วิจิตเสวี. (2554). ชาตินิยมในโลกไร้พรมแดน = Nationalism in a world border. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2526). สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ไฉนงาม.
ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2547). ด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2550). ต่อสู้และต่อรอง:อำนาจรัฐปฏิวัติวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). ชาตินิยมและหลังชาตินิยม. กรุงเทพฯ: สายธาร.
----- . (2551). มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ถ้อยแถลง.ศูนย์มานุษยวิทยา(องค์การมหาชน). (2547). ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา(องค์การมหาชน).
- นคริน เมฆไตรรัตน์. (2542). “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยม. กรุงเทพฯ: รัฐศาสตร์สาร
นิติ ภัครพันธุ์. (2541). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- บทบรรณาธิการ วารสารไทยคดีศึกษา. (2550). ต่อสู้และต่อรอง:อำนาจรัฐปฏิวัติวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2545). สังคมศาสตร์ “ข้ามพรมแดน”. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). คนพันธุ์ป๊อบ: ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). อ่านวัฒนธรรมชุมชน:วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน.
- รัตนา โตสกุล. (2548). มโนทัศน์เรื่องอำนาจ (The concept of power). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. (2545). ชนชั้นนำไทย:กับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2534). ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2526). รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500-2506). วิทยานิพนธ์ ร.ม. (การปกครอง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2521). *ความรู้ต่างๆ พระราชทานพระยาอนุমান ราชชน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2545). *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดย หลวงวิจิตรวาทการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงเทศ. (2549). *“พลังลาว” ชาวอีสาน มาจากไหน?*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุมินทร์ จุฑาทงกู. (2529). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สุธี คุณาวิชยานนท์. (2545). *จากสยามเก่าสู่สยามใหม่ ว่าด้วยความพลิกผันของศิลปะจาก ประเพณีสู่สมัยใหม่และร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: หอศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หลวงวิจิตร วาทการ. (2483). “ปาฐกถา เรื่อง การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส” วันที่ 17 ตุลาคม ๒๔๘๓ ใน *วิจิตรอนุสรณ์*.
- (2493). *วิธีทำงานและสร้างอนาคต.พระนคร*. กรุงเทพฯ: ผดุงศึกษา.
- (ม.ป.ป.). “คำบรรยาย เรื่องผลของลัทธินิยม เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ใน วิจิตรอนุสรณ์.
- (2505). “การเคารพธงชาติ”. *วิจิตรวาทการอนุสรณ์เล่ม ๒*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- (2541). คำบรรยายเรื่อง “นโยบายชาตินิยม” ในรำลึก 100 ปีพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ บทคัดสรรว่าด้วยชีวิตประวัติและผลงาน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค.
- (2513). “มนุสสปฏิวัติ” ในรวมปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ. กรุงเทพฯ: องค์การ คุรุสภา
- (2535). “ปาฐกถา เรื่อง การศิลปากร (ส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ข้าหลวงประจำจังหวัด)” แสดงในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร ณ หอประชุมศิลปากร วัน เสาร์ที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2478. กรุงเทพฯ: ชงเจริญการพิมพ์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- Benedict Anderson. (2552). *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. The Foundtion for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Projct.
- Bunnag, Tej. (1992). *The Provincial Administration of Siam 1892-1915 :The Ministry of the Interior under Prince Damrong*. London, New York, Bangkok: Orford University.
- Siffin, Willian J. (1996). *The Thai Bureaucreey : Tnstitutional Change and Development*. Honolulu: East-west Center Press.
- Valla, Walther F. (1987). *Chaiyo! King Vajirarudh and the Development of Thai Nationalism*. Honolulu: The University of Hawaii.

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามสำรวจความพึงพอใจ

แบบสอบถามสำรวจความพึงพอใจต่อผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่าน งานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

คำชี้แจง

สวัสดี ผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้น เพื่อสำรวจความพึงพอใจของผู้เชี่ยวชาญและผู้เข้าชมการจัดแสดงผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ โดยจะทำการศึกษาการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ และทดลองร่างแบบและคัดเลือกแบบที่เหมาะสมออกมาจัดแสดง จากนั้นจึงนำไปพัฒนาให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

ขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามช่วยให้ข้อมูลตามข้อคำถามในแบบสอบถาม จำนวน 3 ตอน ด้วยความจริงใจ และครบทุกข้อ ข้อมูลของท่านจะไม่มีเปิดเผย การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำในรูปแบบของกลุ่มผู้ตอบรวมเท่านั้น ก่อนลงมือตอบโปรดอ่านวิธีการตอบที่แนะนำ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์สละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามครั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่การวิจัยในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสมัยใหม่

นายถนอมศักดิ์ ไชยคำ

นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำแนะนำวิธีการตอบ

ขั้นที่ 1 อ่านข้อความแต่ละประโยคให้เข้าใจ
ขั้นที่ 2 ศึกษาผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ และแสดงความคิดเห็นของท่าน ตามแต่ละภาพที่จัดแสดงไว้ โดยเขียน ✓ ซึ่งคะแนนในช่องมีความหมายดังนี้

5	หมายถึง	มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด
4	หมายถึง	มีความพึงพอใจในระดับมาก
3	หมายถึง	มีความพึงพอใจในระดับปานกลาง
2	หมายถึง	มีความพึงพอใจในระดับน้อย
1	หมายถึง	มีความพึงพอใจในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ 1 ข้อมูลลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

1.1 เพศ

1. ชาย 2. หญิง

1.2 อายุ

1. ไม่เกิน 25 ปี 2. 26-35 ปี
 3. 36-45 ปี 4. 46-55 ปี
 5. มากกว่า 55 ปี

1.3 ระดับการศึกษา

1. ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น 2. มัธยมศึกษาตอนต้น
 3. มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. 4. อนุปริญญา
 5.ปริญญาตรี 6. ปริญญาโท
 7. ปริญญาเอก 8. อื่นๆ (โปรดระบุ) _____

1.4 อาชีพ

1. นักเรียน / นิสิต / นักศึกษา 2. ข้าราชการ / รัฐวิสาหกิจ
 3. พนักงานเอกชน 4. ธุรกิจส่วนตัว
 5. อื่นๆ (โปรดระบุ) _____

1.5 รายได้ต่อเดือน

1. ไม่เกิน 10,000 บาท 2. 10,001-20,000 บาท
 3. 20,001-30,000 บาท 4. 30,001-40,000 บาท
 5. 40,001-50,000 บาท 4. 50,001 บาทขึ้นไป

ตอนที่ 2 ความพึงพอใจต่อผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

ผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย	ระดับความพึงพอใจ				
	5	4	3	2	1
1. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 1					
2. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 2					
3. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยแบบที่ 3					
4. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 4					
5. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 5					
6. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 6					
7. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 7					
8. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 8					
9. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 9					
10. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 10					
11. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 11					
12. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 12					
13. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 13					
14. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 14					
15. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 15					
16. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 16					
17. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 17					
18. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 18					
19. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 19					
20. รูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย แบบที่ 20					

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเพิ่มเติมและข้อเสนอแนะต่างๆ

คำชี้แจง โปรดแสดงความคิดเห็นของท่านลงในช่องว่าง

3.1 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย

.....

.....

3.2 ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรต่อรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทย

.....

.....

ขอขอบคุณท่านที่ได้กรุณาเสียสละเวลาตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก ข

แบบประเมินผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะ
กับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

**แบบประเมินผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะ
กับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ**

คำชี้แจง

สวัสดี ผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้น เพื่อประเมินผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้เข้าชมงานจัดแสดงผลงานศิลปะผลงานนี้การก้าววิริยะมนุษย์ โดยจะทำการศึกษาศึกษาการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ และทดลองร่างแบบ และคัดเลือกแบบที่เหมาะสมออกมาจัดแสดงจากนั้นจึงนำไปพัฒนาให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

ขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามช่วยให้ข้อมูลตามข้อคำถามในแบบสอบถาม ด้วยความจริงใจ และครบทุกข้อ ข้อมูลของท่านจะไม่มีเปิดเผย การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำในรูปแบบของกลุ่มผู้ตอบรวมเท่านั้น ก่อนลงมือตอบโปรดอ่านวิธีการตอบที่แนะนำ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์สละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามครั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่การวิจัยในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสมัยใหม่

นายถนอมศักดิ์ ไชยคำ

นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำแนะนำวิธีการตอบ

ขั้นที่ 1 อ่านข้อความแต่ละประโยคให้เข้าใจ

ขั้นที่ 2 ศึกษาผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

ขั้นที่ 3 เลือกตอบคำถามในการประเมินผลงาน ตามความรู้สึก เมื่อได้ชมผลงานนี้ โดยเขียน ✓ ซึ่งคะแนนในช่องมีความหมายดังนี้

5 หมายถึง ผลการประเมินในระดับดีมาก

4 หมายถึง ผลการประเมินในระดับดี

3 หมายถึง ผลการประเมินในระดับปานกลาง

2 หมายถึง ผลการประเมินในระดับควรพอใจ

1 หมายถึง ผลการประเมินในระดับควรปรับปรุง

แบบประเมินผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะ
กับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
ชื่อผลงาน _____

ประเภทของผู้ตอบ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้งาน

ประสิทธิภาพของผลงานศิลปะ	ความคิดเห็น				
	ดีมาก	ดี	พอใช้	ควรปรับปรุง	ใช้ไม่ได้
1. หลักเกณฑ์องค์ประกอบทางทัศนศิลป์					
1.1 ลักษณะลายเส้นของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.2 รูปร่างของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.3 มวลและปริมาตรของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.4 ลักษณะพื้นผิวของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.5 บริเวณว่างหรือช่วงระยะของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.6 แสงและเงาของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
1.7 สีของผลงานนี้มีความเหมาะสม					
2. หลักเกณฑ์การออกแบบ					
2.1 ผลงานนี้เป็นารแสดงออกที่มีจุดมุ่งหมายเดี่ยวเห็นได้ชัดเจน					
2.2 ความเท่ากันในองค์ประกอบของการจัดผลงานนี้มีความสมดุล					
2.3 องค์ประกอบของผลงานนั้นมีการจัดผลงานนี้ให้มีความเข้ากันได้หรือกลมกลืนกันเป็นอย่างดี					
2.4 ผลงานนี้มีสัดส่วนที่สัมพันธ์กับทุกสิ่งอย่างลงตัว					
2.5 ผลงานนี้ไม่มีการซ้ำกันขององค์ประกอบส่วนต่าง ๆ					
2.6 ผลงานนี้มีจุดเด่นของผลงานนี้มีหนึ่งจุด					
3. หลักเกณฑ์การสื่อความหมายของผลงาน					
3.1 เมื่อท่านเห็นผลงานนี้นี้จะทำให้ท่านนึกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย					
3.2 ผลงานนี้ทำให้ท่านตระหนักถึงความความเป็นไทย					
3.3 ท่านคิดว่าผลงานนี้จะทำให้ผู้พบเห็นตระหนักถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย					
3.4 ท่านคิดว่าผลงานนี้สามารถใช้เป็นสื่อกลางแทนความการกล่าวถึงการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ					
3.5 ท่านคิดว่า การนำเสนอผลงานศิลปะนี้ เหมาะสมกับยุคสมัยในปัจจุบันมาก					

ภาคผนวก ค
ประมวลภาพการจัดแสดงผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะ
กับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ
จำนวน 3 ภาพ
ในวันที่ 15-20 มกราคม พ.ศ. 2556
ณ. หอศิลปกรรมศรีนครินทร์วิโรฒ
ชั้น1 คณะ ศิลปกรรมศาสตร์

In to the Judgment

นิทรรศการศิลปะนิพนธ์
 นิติบัญญัติศึกษา สาขาวิชาทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่
 5 - 9 กุมภาพันธ์ 2556
 ณ หอศิลป์กรมศรียุทธศาสตร์วิโรฒ
 ชั้น 1 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มศว ประสานมิตร

งานเปิดนิทรรศการสุดอินดี้
 โดยวงดนตรีอินดี้เล่นนอกคีย์
 16.00 - 19.30 น.
 7 กุมภาพันธ์ 2556

THESIS
EXHIBITION
2013

FINE ARTS

Saturday, February 2
9:00-17:00pm

SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ
พิจารณาประเมินผลงานศิลปะรูปสัญลักษณ์ความเป็นไทยผ่านงานศิลปะ
กับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาประเมินผลงานศิลปะรูปลักษณ์ความเป็นไทยผ่าน
งานศิลปะกับการรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ

- 1) รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ชวาลาวัณย์
ภาควิชาศิลปจินตทัศน์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- 2) รองศาสตราจารย์ กมล ฝ่ำสวัสดี
ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	ถนอมศักดิ์ ไชยคำ
วันเดือนปีเกิด	19 มกราคม 2527
สถานที่เกิด	157 หมู่ 4 ต.เชียงยืน อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม 44160
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	201 ซ.หัตถิเสวี แขวงดินแดง เขตดินแดง กรุงเทพฯ 10400
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2542	ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จาก โรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย จ.ขอนแก่น
พ.ศ.2545	ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จาก โรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย จ.ขอนแก่น
พ.ศ.2550	ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาศิลปประดิษฐ์ จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ.2556	ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่ จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ